

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
SZINNYEI JÓZSEF: Adalék a finnugor fokváltakozáshoz	277
VELLEDITS LAJOS: Révai és Adelung	287
PÁPAY JÓZSEF: Északi-osztják nyelvtanulmányok (VI.)	313
PRÖHLE VILMOS: Tatár nyelvjárási adalékok (II.)... ..	330

Ismertetések és bírálatok.

Böszörményi Géza: Tanulmányok a magyar-ugor nyelvek összehasonlító jelentéstanához. — Ism. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN... ..	364
---	-----

Értesítő.

Irodalom	368
-----------------	-----

Folyóiratunk évenként háromszor vagy négyszer jelenik meg. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalához czímezendő.

A szerkesztő lakása: II., Bimbó-utca 24.

Adalék a finnugor fokváltakozáshoz.

A magyar szóközépi és szóvégi *g*-t általában alapnyelvi **ng* fejleményének szokás tartani. Pedig ha jobban szemügyre vesszük a mi *-g*-vel való szavaink megfelelőit, akkor a rokonság nagyobb részében, nevezetesen a távolabbi rokon nyelvekben olyan eltérő megfeleléseket veszünk észre, hogy lehetetlen minden magyar *-g*- hangot azonos eredetűnek tartanunk.

A rokon nyelvek adatainak világánál a mi *-g*-vel való szavaink két csoportra oszlanak.

Első csoport.¹⁾

ág ~ osztjÉ. *у̀а̀гг̀р̀è̀ß* ,horog' (PÁPAY J. levélbeli közlése) | vog. *vāgkər* ,horog, kamó'; *vāgkərt-* ,horoggal, csáklyával húzni'; *vāgkəp* ,csáklya' (MUNKÁCSI: Ethn. IV. 264—265) | zürj. *vugir* ,angel'; *vugralni* ,angeln' (WIED.)²⁾ | cser. *angir*, *änger*, *enger* ,horog; hamus' (BUDENZ: NyK. IV. 339); *āgor* ,horog; fischangel' (SZIL.) | f. *onki*, g. *ongen* ,hamus piscatorius' | lpN. *oaggot*, pr. 1. *oagom* ,piscari' (FRIS), *oaggot*, pr. 1. *oaggom* ,angeln' (WIKL., Lapp. Chrest.); lpL. *vuogga-*, g. *vūakka* ,fischangel' (WIKL.); lpK. *vīnk*, *vuk*, *vuēkk* ,angel', *vuokke-*, *vuagga-*, impf. 1. *vuokkum* ,angeln' (GENETZ). — Vö. MUSz. 717, a hol más osztjÉ. szó van fölhozva, s a vog. és a lpK. szavak nincsenek meg.

dug ~ vogT. **tug-*: *jū-tugultug* ,bedugni' (MUNK.: NyK. XXV. 281) | mdM. *tongan* (pr. 1.) ,einstopfen, eintreiben'; mdE. *tongoms* (inf.) ,hineinstecken, einstecken, einfädeln' | f. *tunkee*, pr. 1. *tungen* ,vi trudere (in locum arctum), arcte intrudere; obtrudere, cogere, urgere' | lpL. *tsoggo-* ,hineinstecken' (WIKL.); lpN. *tsoggat* ,stipare, inculcare, lignum igni addere, intrudere'

¹⁾ A forrásaim hangjelölésétől való eltérésekre nézve l. NyH.^{3.}om előszavait.

²⁾ A szótárakat csak a szerzők nevével idézem.

(FRIS); *tsoggat*, pr. 1. *tsoggam* ,stecken' (WIKL., Lapp. Chrest.); lpK. *tsongki-* ,einstecken' (GENETZ). — Vö. MUSz. 260—261., a hol a vogT. és a lpK. alak nincs meg.

segít ~ mdE. *tšangodan* ,segíteni' (BUDENZ: NyK. V. 185). — Vö. MUSz. 336. (Az itt idézett lp. *sagge-* ,trahere' kezdőhangja és jelentése miatt nem lehet a m. és a md. szó megfelelője).

szeg ~ oszjt. *səŋk-*, *sey'-*, *səŋ'-* ,schlagen' (KARJ., OL. 160) | vog. *san̄k-*, *säng-* ,tör, zúz' (MUNK.: NyK. XXV. 259) | zürj. *tšegni* ,brechen, zerbrechen, abbrechen, zertrümmern (tr., intr.)' (WIED.) | votj. *tšigini*, *tšigini* ,elszakítani; eltörni, letörni (trans.); zerreißen; abbrechen, zerbrechen (trans.); elszakadni; eltörni, letörni (intr.); sich zerreißen; brechen (intr.)' (MUNK.) | cserH. *tšaŋgaš* ,einbauen, einschneiden' (RAMST.) | ? mdE. *šive-* ,brechen (intr.)' (-*v*- < **ŋ* < **ŋg*, vö. PAASONEN, *s*-laute 63. és Mordw. Lautl. 43). — Vö. MUSz. 283., a hol a mdE. szó nincs meg, és más cser. szó van a többivel egyeztetve.

szegény ~ lpL. *sägge-*, attr. *səkkəs*, *səkkə* ,schmal, schlank' (WIKL.); lpK. *sien̄ke* ,dünn, fein' (GENETZ). — Vö. MUSz. 285. és SETÄLÄ: FUF. II. 252.

zsugorodik ~ vog. *šun̄kərtəyt-* ,zsugorodik (bőr)' (MUNK.: NyK. XXV. 281; M. *s*-je KANNISTO A. szíves értesítése szerint erősen palatalizált *š*) | zürj. *šigirtni* ,vääntää kieron, käpristää; [elcsavar, félreccsavar, összegéamberít, összezsugorít]' (WICHMANN lev. közl.). — Vö. MUSz. 360.

Még néhány szó van, a melyeknek a hovátartozását döntő adat híján határozottan meg nem állapíthatjuk, de egyelőre ide sorozhatjuk őket. Ezek a következők:

bagoly ~ vog. *māŋukulä* (KANNISTO A. közl.), *māŋŋwlä* ,bagoly' (MUNK.: NyK. XXV. 271); vogL. *māŋle* ,horneule'. — Vö. MUSz. 447.

ég ,ardere, flagrare' ~ cserH. *əŋgäš* ,verbleichen, die farbe verlieren (in der sonne), verbrennen'; *əŋdäš* ,rauchen; räuchern' (RAMST.); *əŋdem* ,megtüzesít; heiss machen, wärmen' (SZIL.). — Vö. MUSz. 766.

egér ~ oszjt. *təŋgər*, *təŋkər'*, *iəŋk'ər'*, *ləŋgər* ,maus' (KARJ., OL. 160) | vog. *təŋər*, *təŋkər* (MUNK.: NyK. XXV. 259). — Vö. MUSz. 767. és SETÄLÄ, ÄH. 268.

hág ~ osztj. *χῶγγ-*, *ῥᾶῆῆτ-*, *χῡῡῡ-* ,klettern; bergauf gehen, stromaufwärts fahren' (KARJ., OL. 96) | vog. *χᾶγγι* ,hág; steigen'; *χᾶγγῆσι* ,fölmegy; hinaufgehen'; *χᾶγγιτι* ,emel; heben'; *ῥᾶῆῆῖ*, *ῥᾶῆῆῖ* [,hág; steigen'] (SZIL.); *χᾶγγιτι* ,fölvisz' (MUNK., Vog. NGy. IV. 1). — Vö. MUSz. 67. (Az e helyütt idézett zürj. és mdE. szavak nem lehetnek megfelelői a magyar és a vog.-osztj. szónak.)

leg- ~ cser. *лєḡ* ,1. sok; viel; 2. nagyon; sehr' (SZIL.). — Vö. SZINNYEI, NyH.³ 104.

vág ~ osztj. *ῡᾶγγ-*, *ῡᾶḡ-*, *ῡᾶḡ-*, *ῡᾶḡḡ-* ,behauen' (KARJ., OL. 28) | vog. *ῡᾶγγι*, *ῡᾶḡḡῖ*, *ῡᾶḡḡῖ*, *ῡᾶḡḡᾶ* ,vág, üt; schlagen'; *ῡᾶḡḡῖ* ,csépel; dreschen' (MUNK.: NyK. XXV. 178. és SZIL.). — Vö. MUSz. 554. (Az itt fölhozott f. *vako* ,furehe', észt *vagu*, *vago* ,furehe' litván jövevényyszó (vö. THOMSEN, BFB. 235); a zürj. *vundī-* ,schneiden, abschneiden, abernten', votj. *vandī-* ,schneiden, abschneiden, abhauen, schlachten', cser. *vokt-* pr. 1. *voktam* ,amputare, delibrare [arborem]' szóközépi mássalhangzójuk miatt nem lehetnek a m. és a vog.-osztj. szó megfelelői.)

zug (*szug* MTsz.) ~ osztj. *sḡḡ*, *sḡḡ* ,ecke, winkel' (KARJ., OL. 84). — Vö. MUSz. 315., a hol még a f. *hinkalo* ,abgesonderter stand (für ein stück vieh) im stalle' is föl van hozva, de ez *h-*ja miatt nem lehet amazok megfelelője.

Második csoport.

jég ~ osztj. *ḡḡḡk*, *ḡḡḡḡḡ*, *ḡḡḡḡḡ* ,eis' (KARJ., OL. 160) | vog. *jāḡk*, *joāḡk*, *lāḡ* ,jég; eis' (SZIL.) | zürj. *ji*, *ji* ,eis' (WIED.) | votj. *je*, *jö*, *d'g* ,eis' (WICHM., Wotj. Chrest.) | cser. *i* ,eis' (RAMST.), *i* id. (SZIL.) | mdM. *jej*, *ej*, mdE. *eḡ*, *ej*, *ij*, *ev*, *je* ,eis' (PAAS.: FUF. VI. 238. és lev. közl.) | f. *jää* id. | lpN. *jēḡḡḡḡḡ*, g. *jēḡḡḡḡḡ* id. (NIELSEN lev. közl.); lpL. *jēḡḡḡḡḡḡ*, g. *jēḡḡḡḡḡḡ* id. (WIKL. lev. közl.); lpK. *jīḡ*, *jīḡ* id. (GENETZ). — Vö. MUSz. 143.

fog ~ osztj. *pḡḡḡk*, *pḡḡḡḡḡ*, *pḡḡḡḡḡḡ* ,zahn' (KARJ., OL. 160.) | vog. *puḡk*, *pāḡk*, *pāḡḡ* id. (MUNK.: NyK. XXV. 275) | zürj. *piḡ* ,zahn, zacke, scharte' (WIED.) | votj. *piḡ* ,fog; Zahn, zacke' (MUNK.) | cser. *pü* ,zahn' (RAMST., SZIL.) | md. *pḡḡ*, *pḡj*, *pḡv* id. (PAAS., s-laute 63) | f. *pui* ,dens pectinis, dens occæ' | lpN. *bāḡḡḡḡḡ*, g. *bāḡḡḡḡḡ* ,zahn' (NIELSEN: SUS. Toim. XX. 75); lpL. *pāḡḡḡḡḡ*, g.

pānē id. (WIKL. lev. közl.)¹⁾; lpK. *pāine*, *paīn* ‚zahn‘; *pāneze-*
mes, *pañetemes* ‚zahnlos‘ (GENETZ). — Vö. MUSz. 524.

ég ‚1. aër; 2. cœlum‘ (NySz.) ~ f. *sää* ‚tempestatas, variatio
tempestatas‘ | lpK. *šaj* ‚wetter‘ (GENETZ). — Vö. SETÄLÄ: Fest-
skrift til Prof. Vilh. Thomsen 230; PAASONEN, s-laute 130).

mög ~ cser. *mogyéš* ‚zurück, wieder‘ (RAMST.); *mönges*
‚vissza; zurück; haza; nach hause‘ (SZIL.) | ? mdM. *íeki* ‚zurück,
wiederum‘; *mékəle*, *mélə* ‚nachher, hinterdrein‘; mdE. *mékəv*
‚wieder, zurück‘; *íejle*, *íejile* ‚nach‘ (PAAS. lev. közl.; a szóközépi
mássalhangzóra nézve vö. mdE. *ikele* ‚vor‘ ~ mdM. *ingəle* és PAAS.
Mordw. Laútl. 41—44) | f. **myö* < **mō* : *myöhä*, ‚serus‘²⁾; *myöstä-n*,
myöstytä-n ‚widerrufen, zurücknehmen‘; *myöstelekse* ‚kääntyä;
[visszafordulni]‘ (Kal. 49: 162); «északi vepsz» ɔ: lúd *myös* ‚takaisin‘;
[vissza] (GENETZ, Suomen partikkelimuodot 150) | lpN. *maññäi*
‚hinter‘ (illat.)³⁾; *mañst* ‚hinter (wo?)‘ (SUS. Toim. XX. 72); lpL.
mañjē (összetételekben) ‚hinteré‘; *maññäi* ‚hinter, nach‘; *mañjēp*,
mañjēp, der spätere, darauffolgende‘; *mañjēmus* ‚der letzte‘ (WIKL.);
lpK. *mañye* ‚das hintere‘; *mañya* ‚nachher, nach‘; *mañyas* ‚nach
hinten‘; *mañemis*, *mañemus* ‚der hinterste, der späteste, der
letzte‘ (GENETZ). — Vö. MUSz. 633.

ideg ~ osztj. *iñdi*, *iñds*, *iñtəz* ‚bogensehne‘ (KARJ., OL.
188); *jəntə*, *iñtəz* ‚jänne etc.‘ (PAAS. lev. közl.) | vog. *jəntəŋ*,
jəntew, *jənteww* ‚bogensehne‘ (MUNKÁCSI, ÁKE. I. 576); *jantu* id.
(MUNK., vö. HAZAY O. A vogul nyelvjárások első szótagbéli ma-
gánhangzói 30) | cser. *iñdäy* ‚der strang, die sehne (des bogens)‘
(RAMST.) | f. *jänne*, g. *jäntee-n* ‚chorda, nervus, tendo (pl. in arcu
jaculatorio)‘. — Vö. MUSz. 808, a hol a cser. szó nincs meg.³⁾

¹⁾ N. *dn* < **gy*, L. *tn* < **ky*: vö. N. *čagyat*, dial. *čādnut*
‚schleichen‘ (~ K. *čagyi*-); L. *loggyit*, St. *lytñit* ‚erheben‘ (~ K.
loñyi-); N. *bagye*, *badnje* (l. alább a *fő* szónál); N. *suogyo*,
suodnjo ‚sumpf, morast‘ (SUS. Toim. X. 310—311).

²⁾ A jelentésre nézve vö. lpK. *mañyed* ‚spät‘ (GENETZ).

³⁾ A f. *jänne*, g. *jänteen* (tő: *jäntee*-) mellett van *jänsi*,
jänti, g. *jännen* (tő: *jänte*-), *jänni*, g. *jännen* (tő: *jänne*-), *jäntti*,
g. *jäntin* (id.) is. Ezek a *jänne* szónak *jännettää* > *jännittää*
‚feszít, megfeszít‘ származékából való elvonások lehetnek; maga
ez a származék pedig úgy jöhetett létre, hogy a nyelvérzék a
jänne szót másféle eredetű -e-végű szavak (**ek*, g. **ejen*) cso-

A két csoport *-g*-jének megfelelői a vogulban és az osztjákban meglehetősen összeestek, de a többi nyelvben határozottan eltérnek egymástól, mint a következő összeállítás mutatja:

Első csoport.

f.	lp.	md.	cser.	votj.	zürj.	vog.-osztj.
<i>ŋk</i> ~ <i>ŋ̄</i>	N. <i>gg</i> ~ <i>gg</i> L. <i>gg</i> ~ <i>kk</i> K. <i>ŋk</i>	<i>ŋg</i>	<i>ŋg</i> (<i>ŋ</i>)	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>ŋk</i> , <i>ŋ</i> stb.

Második csoport.

f.	lp.	md.	cser.	votj.	zürj.	vog.-osztj.
θ	N. <i>gŋ</i> , <i>ŋ̄ŋ</i> ~ <i>ŋ</i> L. <i>kŋ</i> , <i>ŋŋ</i> ~ <i>ŋ</i> K. <i>ŋ̄</i> , <i>ŋŋ</i> ~ <i>ŋ</i>	<i>ŋ</i> , <i>j</i> , <i>v</i> , θ	1. θ 2. <i>ŋg</i> , <i>ŋ</i>	1. θ 2. <i>ŋ</i>	1. θ 2. <i>ŋ</i>	<i>ŋk</i> , <i>ŋ</i> stb.

SETÄLÄ (Über einen «gutturalen» nasal im urfinnischen: Festschrift til Prof. Vilh. Thomsen 230. s köv. ll.) kimutatta, hogy a f. *jää*, *pii*, *sää*, **myö*- szavak a következő ősfinn alakokból fejlődtek: **jäŋä*, **piŋi*, **säŋä*, **mönö*. A magyar alakokra nem reflektál, mert azokra ezen eredet kimutatása céljából nem volt szüksége. («In dem verzeichnisse — mondja jegyzetben — werden nur die am meisten aufklärenden, nicht alle verwandten wortformen aus den verschiedenen finnisch-ugrischen sprachen angeführt.») Mármost az a kérdés, hogy a második csoportbeli magyar szavak *-g*-jét szintén korábbi *-ŋ*-ből fejlődöttnek tartjuk-e.

Mielőtt erre a kérdésre megkísértenők feleletet adni, számba kell vennünk, hogy azon finn szavak között, a melyeket SETÄLÄ ősfinn **ŋ*-es alakból fejlődötteknek bizonyított, olyanok is van-

portjába sorozta be; de az sem lehetetlen, hogy a *-tt*- korábbi **-ŋt*-ből való (a következő hangfejlődéssel: **-ŋt*- > **ŋkt*- > **-kt*- > *-tt*-; — *ŋ*+mássalhangzó között kifejlődött *k*-t több esetben találunk pl. a md.-ban; vö. *joŋks* 'bogen, armbrust', *iŋks* 'schabmesser' < **joŋs*, *iŋs* SETÄLÄ: Festschrift til Prof. Vilh. Thomsen 236; vö. még PAASONEN, Mord. Lautl. XII. és 43; *s*-laute 7); ez esetben a *jännittää* alak eredetibb volna a *jännettää*-nél (vö. *verise*- 'véres' < **verēŋse*-).

nak, a melyeknek magyar megfelelőjében nincsen *-g-*. Nevezetesen:

a) f. *pää* ,kopf, ende'; vog. *pąyk, puyk* ,kopf, haupt'; votj. *puŋ, pun, pum* ,ende, grenze, anfang'; zürj. *pom* ,ende, ziel, grenze'. — Hozzáadhatjuk: lpN. *bagŋe, bagŋje, badnje, bajem, bajjem* ,der dickeste, dem kopfe am nächsten sitzende teil von dem geweihe des renntieres' (WIKLUND egyeztetése: SUS. Toim. X. 310) | ? mdE. *peŋks*, mdM. *pejs* ,häutchen auf der milch u. dgl.' (PAAS., Mordw. Lautl. 43; SETÄLÄ egyeztetése: SUS. Aik. XIV₃. 39); — mdM. *pe* ,ende', *peftámε* ,endlos'; mdE. *pe* ,ende' (PAAS. lev. közl.) (MUSz. 502) | ? osztj. *pąŋ, pąŋ'* ,finger', *pąŋ* ,daumen' (KARJ., OL. 2; MUSz. 502) | vogT. *pąoŋ* (SZIL.) | m. *fö*.

f. *nisä* ,femella'; lpK. *nünce, nünč*, lpN. *njižže* (vö. lpN. *njiŋŋelas* v. *njiŋŋalas* ,femina, sc. de bestiis', lpK. *niiŋŋelas, neniŋŋelas, niŋŋlas* ,weibchen', osztj. *ney, nē, ne* ,weib, weibchen', vog. *nē, nea, neu* id., m. *nő* ,weib, frau'. — Hozzáadhatjuk: mdE. *ni* ,frau, weib' (PAAS. lev. közl.). — Pontosabb hangjelölésű alakok: osztj. *nēŋ, nē, nē, ne* (KARJ., OL. 163); *nēŋ, nē* (de: *nēŋem* ,nőm' (PAAS. lev. közl.) | vog. *nē, nē; nēŋiŋ* ,nős' (SZIL.). — Vö. MUSz. 401., a hol ide nem tartozó szavak is föl vannak hozva.

f. *vävy* ,gener'; osztj. *veŋ, vŋŋ* ,schwiegersonn'; cser. *veŋge, viŋge, viŋe* id. (a lp. *virva* a finnől való átvétel). — Hozzáadhatjuk: mdM. *ov* ,schwiegersonn; schwager' (PAAS. egyeztetése: Kielell. lisiä 42.) | m. *vö*. — Pontosabb hangjelölésű alakok: osztj. *uēŋ, uŋŋ'* (KARJ., OL. 170), *wēŋ, woŋ* (PAAS. lev. közl.) | cser. *βiŋgə* (RAMST.), *βeŋe* (PAAS. lev. közl.). — Vö. MUSz. 595.

b) f. *tyvi* ,truncus'; cser. *tüŋg (tünŋ), teng, ting (tenŋ)* ,stirps, basis arboris, principium'; ? zürj. *din, dyn* ,dickes baumende'. — Hozzáadhatjuk: votj. *dín* ,dickes ende eines baumstammes'; zürjL. *din* (WICHM., Wotj. Chrest.) | m. *tö*. — A cser. szót GENETZ *tüŋ* alakban jegyezte föl (l. SZIL.). — Vö. MUSz. 227.

Vegyük még ide más helyről ezeket:

f. *kuu* (< **kuyu*, SETÄLÄ: SUS. Aik. XIV₃. 33) ,luna, mensis' ~ mdM. *kov, kou* ,luna, mensis', mdE. *kov* id. | m. *hó*. — Vö. MUSz. 101., a hol még több ide nem tartozó szó is föl van hozva. — Hozzáadhatjuk: mdE. *koy* ,mensis' (NyK. XXXVII. 336).

mdE. *sova-*, *suva-*, mdM. *suva-* ,eintreten, hineingehen, hereinkommen'; mdE. *sovavto-*, mdM. *suvaftä-* ,eintreten lassen, hinein- od. hereinführen' ~ zürj. *sun-* ,tauchen, unter-, eintauchen (intr.)'; *sunäl-*, *sunjal-* id. | votj. *zum-* ,tauchen (intr.), untertauchen (in wasser)' | lpK. *soayya-*, *soayye-* ,eintreten'; lpN. *suogyat*, pr. 1. *suogam*, *suodnjat*, pr. 1. *suonjam* ,clam subrepere, hineinschleichen', lpL. *sūāknä*¹⁾ ,eingehen, einkriechen', lpS. *suognet* ,hineingehen' | osztj. *tañđm*, *lañđm* ,eintreten, hineingehen, hereinkommen'²⁾ | vog. *tui*, *tó* ,hineingehen' | cser. *šunγaltam*, *šungaltam* ,tauchen, untertauchen; auf das gesicht fallen'; *šunγaltam*, *šungaldam* id. | m. *av-*, *ov*³⁾ ,penetrare, eindringen (stb.)'; *avat-* ,imbuere, penetrare facere' | ? f. *sopia*, pr. 1. *sovin* ,passen, übereinstimmen, sich vertragen; raum haben od. finden' («man könnte möglicherweise fi. *sovin*, *sopia* [estn. *sobin*, *sobida*] als eine analogiebildung auffassen statt *sovin*, *sovia*, St. *sovi-* < *sovi-*») (PAAS., s-laute 20—21). — Vö. SETÄLÄ: FUF. II. 253.

f. *vyö* ,cingulum, balteus' ~ zürj. *veñ* ,gürtel, gurt, binde' (WICHM. lev. közl.) | m. *öv* (*ö* NySz.). — Vö. MUSz. 862., a hol a cser. és a lp. nyelvből is vannak szavak fölhozva, de azoknak az idetartozása kétséges.

Ezen szavakban nagyjából ugyanolyan megfeleléseket találunk, mint a második csoportbeliekben. Nevezetesen:

	f.	lp.	md.	cser.	votj.	zürj.	vog.	osztj.
1. 0	N.	<i>gy, yñ ~ y</i>	<i>y, j, v, 0</i>	<i>yy, y</i>	<i>y, á, n, m</i>	<i>á, n, m</i>	<i>yk, y</i>	<i>y, y'</i>
2. v	L.	<i>ky ~ y</i>						
	K.	<i>yy ~ y</i>						

Ennek a csoportnak és a második -g-s csoportnak az összetartozása egészen kétségtelen. Az a külömbiség, a mely a finn és a magyar szavakbeli hangmegfelelésben mutatkozik, t. i.:

¹⁾ Az *n* hiba *y* helyett; WIKL.-nál így: *suāknä*- (SUS. Toim. I. 132); WIKL., Läröbok 217.: *suōknät*, [pr. 1.] *suōñau*.

²⁾ KARJ.: *tāñ-*, *lañä-*, *lññ-* stb. (mind *y*-vel) ,eintreten, hineingehen (in ein haus usw.)' (OL. 49).

³⁾ Vö. *óot* (NySz.).

1. f. *jää, sää, pii* ~ m. *jég, ég, fog*,
2. f. *pää, kuu* ~ m. *fő (feje-), hó (hava-)*,
- f. *vävy, tyvi* ~ m. *vő (veje-), tö (töve-)*,

nyilván finnugor alapnyelvi fokváltakozásnak a maradványa.

SETÄLÄ (Über quantitäswechsel im finnisch-ugrischen. Vorläufige mitteilung: SUS. Aik. XIV., 18) azt mondja: «Wenn wir sicher einen ursprünglichen wechsel $l| m \dot{r} | m$ u. s. w. ~ $l m r n$ u. s. w. neben kl u. s. w. ~ γl u. s. w. ansetzen dürfen, so wäre es sehr verlockend neben dem wechsel $k \sim \gamma, t \sim \delta, p \sim \beta$ nach einem vokale (nach i, u, l, r ?) in ähnlichen fällen auch folgenden wechsel anzunehmen:

starke stufe	schwache stufe
$\dot{\eta}$	η

(stb.) Die halblange starke stufe — wenn dieser wechsel anzunehmen ist — verteilte sich natürlicherweise auf zwei silben und wäre folglich als geminata mit einer kurzen ersten hälfte aufzufassen ($\dot{\eta} = \check{\eta} | \check{\eta} \dots$ u. s. w.)».

A minek a föltevését SETÄLÄ csak «sehr verlockend»-nek mondja, azt az én nézetem szerint a fönnebbi megfelelésbeli váltakozások kétségtelenné teszik. A magyar (második csoportbeli) *-g-s* alakok az erős fokot tartották fönn, a többi magyar alak és a finn alakok mind a gyengét; vagyis:

1. Erős fok (alapny. $*\check{\eta} | \check{\eta}$ > m. *-g-*): *jég, fog, ég, mög, ideg*.

2. Gyenge fok (alapny. $*\eta$): f. *jää, pii, sää, *myö-, jäntee-*; — f. *tyvi*, m. *tö, töve-*; f. *vyö*, m. *ö, öv*; f. *kuu*, m. *hó, hava-*; ? f. *sovin*, m. *ó-, av-, ov-*; — f. *vävy*, m. *vő, veje-*; f. **ni-*, m. *nö, neje-*; f. *pää*, m. *fő, feje-*.

A finnben tehát a gyenge fokbeli $*\eta$ -részint elveszett, részint pedig *-v-* van helyette. (Vö. észt *tüvi* [\sim fS. *tyvi*] mellett *tü*).

A magyarban az összevont (hosszú magánhangzós) alakok mellett *-v-*vel és *-j-*(\circ : $-i-$)vel valók vannak. Ezeket kétféleképpen magyarázhatjuk. Lehetséges, hogy $*\eta > v$ és $*\dot{\eta} > j$ fejlődés történt, a milyen a mordvinban van kimutatva. E mellett látszanak szólni a *hava-, ava-* ~ *feje-, neje-, veje-* alakok, s ez esetben a *töve-* és az *öve-* korábbi *-j-s* alakból való, t. i. $*töje-$, $*tüje-$, $*öje-$ >

töe-, tüe- [vö. tue 1055 háromszor, 1095; tueh 1211 stb. OklSzót.]. *öe- > tö-v-e-, tü-v-e-, ö-v-e-. S ennek nem mond ellene a frje-, neje-, veje- ~ fõ, nõ, võ váltakozás sem, noha az utóbbiak megelőző -v-s alakokra látszanak mutatni; tudjuk ugyanis, hogy fõ, nõ, võ mellett előfordul fé, né, vé is (l. NySz.), s az előbbieket az utóbbiakból fejlődhetek, úgy mint sõt, lön, tön, vön stb. < sét, lét, tén, vén stb. Ezenkívül a magashangú szavak -v-je még analógiás hatás eredménye is lehet, a mire a mordvinban is vannak példák (vö. PAASONEN, Mordw. Lautl. 33). — De az is lehetséges, hogy az orrhang nem η és η , hanem η és $\underline{\eta}$ volt, és mind a kettő -v-vé fejlődött; ez esetben feje-, neje-, veje- < fee (vö. fee, fehe 1055 stb. OklSzót.), *nee, *vee < *feve-, *neve-, *veve-. — Én az utóbbi föltevést tartom valószínűbbnek, mert a -v- > \emptyset > -j- hangfejlődés a magyarban sokkal közönségesebb, mint a -j- > \emptyset > -v- (vö. Nyr. XVII. 153, 196).

A lapp nyelvben máig is váltakozik a két fok egyazon szónak más-más alakjaiban (vö. SUS. Aik. XIV₃. 18). A mordvinban és a zürjén-votjában a gyenge fok maradt meg. A cseremiszből az ηg kétségkívül az erős fok képviselője, s fejlődésére nyilván az első -g-s csoport (cser. ηg , η) volt hatással; az η , a mely egy-két esetben ηg -vel váltakozik, lehet ezzel azonos, de lehet a gyenge fok képviselője is; a \emptyset minden bizonynyal a gyenge fok maradványa.

A vogulban és az osztjákban szintén megvan mind a két fok, s bár a példák csekély száma miatt nem láthatjuk a viszonyt egész tisztán, mégis úgy tetszik, hogy a megoszlás meglehetősen megfelel a magyar nyelvbelinek. Az erős foknak a képviselője ηk (η^k , η^k) [\sim vog. (dial.) η], a mely nyilván az első -g-s csoport hatása alatt fejlődött * η ($\eta\eta$)-ből; a gyenge fok maradványa pedig az η [\sim γ , \emptyset , egy esetben analógiás ηk]:

	vog.	osztj.
m. g	(jég) ηk , η	ηk , η^k , η^k
	(fog) ηk , η	ηk , η^k , η^k
m. $\emptyset \sim v, j$	(av-) \emptyset	$\underline{\eta}$
	(fõ) η , ηk	? η , η^k
	(nõ) $\gamma \sim \emptyset$	$\eta \sim \emptyset$
	(võ) —	η , η^k , $\underline{\eta}$

Látnivaló, hogy a megoszlás az osztjában határozottabb, mint a vogulban, a melyben az eredetibb hangállapotot az analógia megzavarta. A három nyelv egyezése arra vall, hogy az erős és a gyenge foknak a magyarban mutatkozó megoszlása még a vogul-osztják nyelvközösség korában történt meg.

Azon szavak közül, a melyeknek a távolabbi rokonságban nincsen megfelelőjük, ide tartozik:

nyű (*nyüve-*) ~ vog. *nük* (KANNISTO közl.) ,wurm' | osztj. *nük* (PAAS. lev. közl.) ,made'. — Vö. MUSz. 428, a hol lapp szavak is föl vannak hozva, de azok nem tartoznak ezekkel össze.

Talán ide tartozik még:

meleg ~ osztj. *mälök* ,warm' (PAAS. lev. közl.), *mälök*, *mälök* id. (KARJ., OL. 155). — Az osztj. szó deverb. származéknak látszik (*-ök < -o*). Alapszavának megfelelőjéből más képzővel alakult a vog. *mälit* (KANNISTO közl.) id., s ebből való denom. származék: *mälit*, *mälit* ,meleg' (MUNK.: NyK. XXV. 257). Vö. osztj. *jelin*, *jilin* ,hidegség, hideg; kälte, kalt' (PATK.) és vog. *jelit* ,dermesztő; erstarrend machend' (SZIL.). — Vö. MUSz. 609.

A fönnebb elmondottak után tehát a következő eredményeket állapíthatjuk meg:

1. A magyarban kétféle eredetű *-g-* van: az egyik az alapnyelvi **gk ~ ng* gyenge fokának, a másik az alapnyelvi **g (g̃g̃) ~ *g* erős fokának a képviselője.

2. Az utóbbi hangváltakozás gyenge fokának a képviselője a magyarban *v* (vagy *v* és *j*?) ~ \emptyset .

3. Az eredeti **g (g̃g̃) ~ *g* képviselőinek a megoszlása nem a magyar nyelv külön életében, hanem még az ugor nyelvközösség korában történt meg.

SZINNYEI JÓZSEF.

Révai és Adelung.

1690-ben jelent meg LOCKE: «Essay concerning human understanding» cz. munkája, melyben először jelentkezik az empirizmus mint filozófiai rendszer. Velünk született ismereteink nincsenek, mert tudásunk a tapasztalásból származik, s ettől függ, mint alapelvétől. A nyelv nem egyéb, mint a tárgyak által bennünk keltett képzeteknek a jegye, tehát a szók csak jelek, a tárgyak képzetének a jelei. LOCKE felfogását nagyjában a magáévá teszi LEIBNITZ, a ki azt mondja a nyelvről, hogy bár van valami összefüggés a tárgy és a szó hangjai között, a nyelvet természetes úton megfejteni mégsem lehet, mert a szóknak tartalmi részét nem a tapasztalás által szerezzük, a gondolat bennünk lakozik, habár nem explicite, csak potentialiter. Ezt a két rendszert összeolvastja és népszerűsíti WOLF KERESZTÉLY, és megalapítja azt a sajtósági irányt (philosophia practica), mely a XVIII. század végén és a XIX. elején a tudományokban uralkodóvá lett.

Ennek a gyakorlati bölcséletnek a nyelvtudományra is nagy hatása volt. Új szempontok vegyültek a humanista nyelvtudomány megjegeczesedett formái közé, egymásután keletkeznek a «Philosophische Sprachlehre»-k, melyek nem elégsznek meg a tények és a grammatikai formák egyszerű megállapításával, hanem az okokat keresik. A legelső probléma a nyelv eredetének kérdése volt, melyre HERDER felelt pályamunkájával: «Über den Ursprung der Sprache» (Berlin, 1776), és itt viszi bele először a LOCKE-féle elvet — nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu — a nyelvészetbe. Ez a munka nemcsak Németországban, hanem nálunk is kátéja lett mindazon tudósoknak, kik empirikus alapon foglalkoznak a nyelvvel; így VERSEGHYnek is, a ki először hirdette nálunk a nyelv bölcséleti fejtegetésének szükséges voltát, s ez-

által megalapítója és feje lett a Révaival szembenálló s korában mindenesetre modern nyelvészeti iskolának.

A német empirikus nyelvészeti iskolának legismertebb, azonban legkevesébbé méltatott munkása csakhamar ADELUNG JÁNOS KRISTÓF (1732—1806) lett. ADELUNG egyike azon tudósoknak, a kikre hazájukban nem sok ügyet vetettek. Tudják róla, hogy élt és dolgozott, azonban inkább érdekességi szempontból és mint «nyelvész-különlegességet» emlegetik DELBRÜCK, PAUL, SCHRADER és WUNDERLICH. Bővebben foglalkozott vele RAUMER, «Geschichte der deutschen Philologie» (München, 1870) és MATTHIAS «Geschichte des deutschen Unterrichts» (München, 1907) cz. művében. ADELUNG munkássága képezi a határt a régi humanista latin-héber és a teljesen történeti felfogás közt.

ADELUNG a nyelvtudománynak minden ágát művelte, eredetiben azonban nagyon keveset alkotott, hanem inkább arra törekedett, hogy a koráig uralkodó sokféleséget megszüntesse és egységet teremtsen. Ezt pedig úgy érte el, hogy alapul véve az empirizmust, egész rendszerét erre építi. ADELUNG nyelvészeti munkálkodásának főérdeme tehát nem az önállóság, hanem mindenekelőtt az egység.

Munkái, melyek bennünket érdekelnek, a következők:

1. Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache. I—II. Leipzig 1782. — Ebben a munkában lenyomatta tanulmányát: Über den Ursprung der Sprache, und den Bau der Wörter, besonders der deutschen. Ein Versuch. Leipzig 1781, a 177—244. oldalakon, és erre a műre a Lehrgebäude (rövidítve: *Lg.*) lapszámaival hivatkozom. —
2. Versuch eines kritisch-etymologischen Wörterbuchs der Hochdeutschen Mundart. I—IV. Leipzig 1774—86. — Rövidítve: *Wb.* —
3. Über den deutschen Styl. I—II. Berlin 1785.

Ezekben a munkákban rakta le ADELUNG a tanításait. Ismeretes dolog, hogy a nyelv eredetéről HERDER után ADELUNG-nak az volt a felfogása, hogy a nyelvet az ember alkotta magának, mert erre őt a társas együttlét kényszerítette. Először artikulátlan hangokkal utánozta a természetben hallott zajt és ezen első beszédje csupa mássalhangzóból (Hauptlaut) állott, a magánhangzók (Hülflaut) csak az utánzott hang magasságát vagy mélységét fejezték ki. A beszéd ezen az első fokon csak

egytagú szókból állott, melyeket gyökereknek nevez és ezek képezik a nyelvnek legősibb alkatát. Mivel a nyelv ezen primitív keletkezésében izolált hangokat utánzott, kell a gyökerekben olyan elemi hangoknak lenniök, melyeknek meghatározott jelentésük van s ezek a gyökérhangok (Wurzellaute);*) így pl. az *l* tartósságot jelent: *leb-en* és gyorsaságot: *Bli-tz*, az *r* rezgést: *zitt-r*, *zitt-ern*, stb. Ebből a kezdetleges állapotból fejlődik tovább a nyelv, még pedig a művelődéssel párhuzamosan. Az érzéki fogalmak kifejezése után az ember képessé lesz érzelhetetlen és elvont dolgokat is kifejezni, a nyelv is kilép a gyermekorból és kezdetét veszi az ifjúkor. Majd elválnak az addig egységes nép, külön nemzetek és nyelvek fejlődnek, melyek mindinkább finomulnak és kezdődik a férfikor. A nemzeti nyelv most a művelt társadalom gondozására van bízva, ott gyarapszik és csiszolódik a műveltség fokozódásával. Ezért tanítja ADELUNG, hogy Németországban az egyedüli helyes németséget Felső-Szászország művelt társadalmában találjuk; ez a német irodalmi nyelv. (V. ö. vitáját WIELANDdal: Teutscher Merkur 1782. és 83. és ADELUNG: Magazin 1782.) A nyelvrégiség ADELUNG szerint elvetendő, mert ha a nyelv a műveltség fejlődésével valamit kilökött magából, azt azért tette, mivel jobbat talált helyébe. A köznép durva, műveletlen, nyelve is rossz, «abgeschmackt». A népköltészet és a közmondások «schmutzige Blümchen» gyűjtőnév alatt szerepelnek. (Wb. I. Vorr. XIV.)

A fentebb mondottakból egész természetesen következnek ADELUNG elvei. A nyelvet, ha tökéletesen akarjuk ismerni, az etimológia segítségével fel kell bontanunk végső elemeire, a gyökerekre. A nyelvhelyesség kérdésében a művelt társadalom nyelvszokása a legfőbb bíró és ezen társadalom beszédejtése teszi az írás alapját is («schreib, wie du sprichst»). Nagy vonásokban ezeken az elveken építi fel ADELUNG egész nyelvészeti rendszerét.

Nálunk Magyarországon ADELUNG működése 1790 körül kezd

*) A gyökérhangzó nem azonos a tőhangzóval. A *leben* tőhangzója *leb*, gyökérhangzója pedig csak az *l*, s ehhez járultak később a többi hangok a következő sorrendben: először a *b*, lett tehát *lb*, s csak később az *e*. A *zittern* gyökérhangzója az *r*, s köréje csoportosult később a többi hang. (V. ö. bővebben Lg. I. 193.)

ismertté válni, tehát ugyanakkor, mikor Bécsben, a hol ADELUNG munkái megjelenésök után nagyon hamar elterjedtek, habár a hivatalos használatba csak később mentek át.

Ez az időpont Magyarországon nemcsak politikai, hanem nyelvészeti tekintetben is fordulópontot jelent; megindul az élet, és az egész kor munkáinak és vitáinak eredménye RÉVAI Antiquitates-e és Elab. Grammatica-ja. Tudósaink nagy része azonban idegenből kért irányítást és kapott is, és a kor nagy részben ADELUNG kora. A hatás csak kissé későn (1793) kezd kialakulni és mielőtt kifejlődhetett volna, elnyomta a BOPP, HUMBOLDT, GRIMM nyomán keletkező irányzat. Az egésznek inkább átmeneti jellege van. Nem volt oly tartós és sokoldalú, mint GOTTSCHEDÉ, de fontos, mert egész akkori nyelvészetünkre rányomta ismertető jelét. Keresni fogjuk, hogy vajjon hatott-e ADELUNG RÉVAIRA. E végből RÉVAIT egyrészt mint stilisztikust, másrészt pedig mint nyelvészt fogjuk vizsgálni.

I. Adelung és Révai.

1. RÉVAI «a nemzet leggondosabb és legtanultabb grammaticusa» (KAZINCZY F. Lev. IV. 253.) nemcsak mint nyelvtanító, hanem mint stilisztikus is érdekel bennünket. Munkája, a «Magyar Deákság» a M. N. Múzeum 1309. Quart. hung. I—III. jelzetű kötetekben maradt ránk kéziratban és egyik részében ADELUNG «Über den deutschen Styl» (1785. I—II.) cz. munkájának részben fordítása, részben átdolgozása.

A kézirat három kötetre oszlik: I. A' Magyar Deáki Történet. II. A' Magyar Szép Toll; ezekkel nyomós okon egybefoglaltatik a' III. A' Magyar Beszédnek Peldái. — Mivel a kézirat még ismertetve nincs, röviden fogok róla néhány szót szólni tárgyam keretén kívül is.

RÉVAI a «latán szót litteratura» úgy fordítja: «deákság», mert őseink ezt a szót: deák olyan értelemben vették, mint literatus; hogy pedig a latin nyelvet nálunk deák nyelvnek hívják, ennek oka az, hogy annak, a ki deák, (azaz eszes, okos, tanult) volt, latinul jól kellett tudnia. Munkájának tárgyát a következőkben ismerteti:

«Ha elbeszélőképen szóllunk a' Magyar deákságról, első tárgyunk benne a' hazai nyelv: hogy mi eredetű, mi tulajdonságú, mennyire emelked(ett) vagy esett a' nemzeti tanúság mellett. Szintén úgy, ha azt előbbre kívánjuk mozdítanunk, tanúlva vagy tanítva, ismét a' nyelvben foglalatoskodunk, a' valóságokról való tanúságunknak első eszközében, és úgy jutunk különösen a szavakról való tanúságra. Abban igyekszünk okólnunk vagy másokat oktatnunk; hogy a' szavaknak mi hajlásokkal, mi nevedésökkel, a' szóllásoknak mi összeállóságokkal, azután mind azoknak mind ezeknek mi szépségökkel nyilatkoztassuk ki a' mi gondolatainkat írásban és beszédben. És így ékesenszóllást szeretőkkel leszünk egyúttal (philologi).»

Az első kötetben szó van a nyelvről általában, annak eredetéről. «Az Isten ingyen kegyelméből úgy teremtette az embert, . . . hogy jelekkel is másoknak elejökbe terjeszthetné a' mikről gondolkodik, és ezen jelek a' szavak» (I. bev. 7.). Ezután rátér a magyar nyelvre. A magyarok a hunnoktól származnak és Attila birodalmának felbomlása után a magyarok is felkerekedtek a Don és Neper folyók mellől, beütöttek Európába és elfoglalták ezt az országot. A régi haza neve Nagy-Magyarország vagy «Bélának titkos író deákjánál Dentumogeria», mely a Kuma vize mellett volt, mint erről azon utazók értesítenek, a kik ott jártak, így IV. Béla alatt Julián barát, a ki «valamiről szóllott előttök, akár a' hitről, akár egyebekről, mind örömet hallgatták. Mert ugyan magyar nyelven szóllottak, 's megértették ötet, ő is viszontag öket. Juliánnak beszédje majd igen olyan volt, a' millyennel iratott a' két régi halotti beszéd. (Látjátok feleym, Szerelmes bratim.)»

A magyar nyelv napkeleti eredetű, rokonságban van a keleti nyelvekkel, ez a magyar nyelvnek «távolabb való atyafisága» és «közelebb való atyafiságban» van az északi nyelvekkel és népekkel, melyek a finnek, esztek, sziránok, permiek, vogulok, vótok, cseremiszek, mordvák és osztok, mely nyelvek a magyarhoz való rokonságukat tekintve ilyen sorrendben következnek: vogul, permi, sziráni, osztják, vót, mordva és cseremisiz nyelvek, azután a finn és dialektusai, az eszt és legtávolabb a lapp. RÉVAI a két rokonságot össze akarja egyeztetni: «mivel a' Lapp Finn és Eszt nyelvek közelebről atyafiságosak a' miénkkel, vagyon

azonoknak, valamint a' miénknek a' zsidó, káldi, sziri, árabs nyelvekkel is távolabb való atyafiságuk».

A nyelvrokonság megállapításában két dologra kell ügyelnünk: a szavak jelentésére (materia) és azok hangjaira (forma). A rokonság csálhatatlan jegyei a primitiv fogalmak egyezése (számnevek, névmások, létige alakja); e szavakat «eredeti jegyes szavaknak» (voces characteristicæ primigeniæ) nevezzük. A betűk egyezését pedig úgy mutatjuk ki, ha azt bizonyítjuk, hogy a szók gyökérbetűi azonosak, azonban idővel vagy elcseréltettek, vagy hozzáadással megbővültek, vagy elvétellel megkevesbedtek. Ezután «az atyafiságot meghatározó szabásokat» adja: I. Az olyan nyelvek, melyekben csak kevés «eredeti jegyes szó» egyezik, nem rokon nyelvek, még kevésbbé «különös módjai a szóllásnak» (dialectus). II. Azon nyelveket, melyekben a «jegyes szavaknak» fele vagy harmadrésze egyezik, «atyafiságosoknak» tarthatjuk. III. Azon nyelvek, melyekben a jegyes szavaknak több mint a fele egyezik, nem rokon nyelvek, hanem «az egy nyelvben csak különös módjai a' szóllásnak». (P. 21—22.) Ezt a részt RÉVAI ADELUNGNAK: «Über den Ursprung der Sprache» cz. művéből vette (V. ö. Lg. I. 239—241.), a melybe GATTERER: Universal Historie-jéből került.

Mutatványul RÉVAI stílusából lássuk az első kötet utolsó fejezetét, melyben a finnugor nyelvek elágazásáról szól:

«Az a' derék ág, első tőnemzet, kezdője, gyarapítója, 's fentartója nyelvünknek, mellyet akármí, 's akármennyi előbbi esméretlen nevei után, későn neveztetett magyarnak a' Magyarság, bizony már kezdetben eleven és szapora volt, 's igen korán kapott jobb erőre, mivel utóbb annyi ágakra oszlott. Eredetének legelső helyéből lassanként feljebb nyomúlt, 's úgy látszik, hogy jó korán csak igen ott tartózkodott, 's ott erősödött meg nagyobb-nagyobb terjedéssel, változó mozdulással, sokszor valamellyik tagja elszakadásával azon egy vidékben, hol a' Nagy Magyarság későbbben állapotott meg Jaik és Etel között, Baschir táján, 's még azon is túl. A' mi eleink onnét szakadtak el többi atyjokfaiatól: mert mindnyájokat el nem űzhette még az ellenkező erő is, a' mellyről nem egyaránt szóllanak az írók, olly igen megkedvellették régi gyökeres lakhelyeikből... Ezen állhatatos régi lakásától el nem válható most már fogyatéknépséke az a' tőnemzet igazán a' mellyből mi származtunk. Szomorú az állapotja... Tsak imént említők a' tagoknak elszakadásokat. Ettől az itt megtelepedett

tőnemzettől vált el úgy tartom igen korán az első osztásokban az a' nemzetség, 's lassanként jó idő folytával tovább nyomúlva az északi tavak közé szorúlt: melyet később Lapp névvel terhelt a' hatalmasabb uralkodó. Nyelvének még most is fenmaradó eredeti durvasága igen felmutat a' nagy időre. Simúltabb és tisztább a' Finn és Eszt nyelv: ez a' két nemzetség tehát később szakadott el az első tőtől, 's feljebb nyomúlt, míg mostani helyét érte; de sokkal korábban mégis a' mi elszakadásunknál. Azután mozdultak a' Vogulok, mivel még ezeknél is tisztábbaknak látszanak a' nyelvben, de ők is korábban nálunknál. Úgy szólhatunk a' többiekről, kik közül némelyeknek elválások utánunk is lehetett. Mert tsak ugyan hová tovább mind inkább oszlott, fogyott az előbbi számosabb Baschir nemzet: melyet több ízben látogattak a' mi utazóink, 's egyéb történetek híven emlegetnek. Már a' sok szavaknak, 's egyéb hasonlóságoknak öszvehordatások mind éjszokról, mind napkeletről tsak józan itélettel essék, teljességgel nem alatsonyítja, hanem inkább emeli nyelvünk méltóságát. Mert ebből tisztán megtetszik annak tiszteletre méltó régisége, 's az első nyelvek között való díszeskedése, mivel azokat a' legrégebb nyelvekkel megegyező közös szavakat 's egyéb hasonlóságokat ugyan ezekkel vette, azon egy közös forrásból, az eredeti logsó 's legegyszerűbb nyelvből.»

A magyar deáki történetnek második része: «mely a' magyar deákságot mutatja, azaz a' magyar nemzetnek az írástudásban 's egyéb tanúságokban hazai nyelvén való járatosságát felhozott emlékezetes jegyekben régi, középidéjű 's utóbbi írásokban», külön füzetben van meg a M. N. Múzeum kéziratárában Quart. hung. 1305. jelzéssel. A kéziratot HORVÁT ISTVÁN a Tud. Gyűjtemény 1833. évi II. f. 49—91. lapján kiadta.

Ebben a munkában RÉVAI csak a magyar nyelven szóló «deákságról» beszél, kezdi a hunnoknál, a kiknek kétféle írásuk volt, egy titkos és egy betűírás, mely utóbbinak maradványa a székely rovásírás. A magyarok a régi betűk helyébe a latin betűket fogadják el, melyeknek hangjait azonban kibővítik, s így keletkeznek a *gy, ny, ty, ly, zs, sz* betűk. A deákság az első időben nálunk latin volt, de a vallásoktatást és a szentbeszédeket magyarul tartották; ilyen magyar nyelvű emlékünkhöz a Halotti Beszéd, melyet sokan megvetnek és mocskolnak. «Reá vetettem tehát magamat, hogy ezeket mind eloszlassam, 's ezt az igaz Magyar régiséget másoknak is ugyan annak esmértessem. Már

1783 ban elkészült magyar nyelven elég bő fejtegetésem, . . . 's elkészült nyomtatásra már 1799. esztendőben. Sürgettem a' nyomtatást Komáromban 1800, Sopronban pedig 1801, Bétsben végtére 1802; de az elegendő költségnek nem léte miatt sehol sem boldogúlhattam». RÉVAI tudja, hogy munkája értékes, mert ezen «merész megátalkodással» mélyebben férközött bele nyelvünk titkaiba, s ezt a maradványt megfejtette. A Halotti Beszédet nem tót ember írta, mert nem véti el sehol a szókötést és a «meghatározatott igét» is helyesen használja. (V. ö. M. Hirmondó 1795. 395—398. 1.)

Minket azonban főkép a kézirat harmadik része érdekel, melyben a «magyar szép toll» foglaltatik s melyet RÉVAI «főképen ADELUNG» után írt. A teljes cím: A' Magyar Deákság. Második kötet, mellyben A' Magyar Szép Toll foglaltatik. Irta főképen ADELUNG után RÉVAI MIKLÓS, A' Győri Megyéből való áldozó pap, Pesten a' közönséges tudományoknak fő oskolájokban a' magyar nyelvnek és deákságnak királyi tanítója. Pesten, TRATTNER MÁTYÁS betűivel. 1805. — A kézirat két kötetből áll s ADELUNG-nak «Über den deutschen Styl» I—II. 1785-ben Berlinben megjelent munkáját tartalmazza, részben fordításban, részben pedig átdolgozva.

ADELUNG munkája két nagy részre oszlik, I. Allgemeine Eigenschaften des Styles. II. Besondere Arten des Styles. Ennek megfelelően RÉVAI is két kötetre tervezte munkáját, mint az a kéziratból látszik, az első kötet címe: «A' szép tollnak közönséges tulajdonságai», a második: «A' szép tollnak különös nemei».

Az első kötetben RÉVAI nagyon ragaszkodik az eredetihez, s majdnem teljesen fordító és átdolgozó, úgy, hogy fejezetről fejezetre menve nyomon kísérhetjük és összevethetjük munkáját ADELUNGÉVAL. RÉVAI sok helyütt rövidít s épen ezért áttekinthetőbb mint ADELUNG. Azonban lássuk magát a kéziratot.

A toll, latinul stylus, azt a módot jelenti, melylyel gondolatainkat kifejezzük. A tollról való oktatás a szép kifejezésről szól. Mi azonban nem azt keressük, hogy mi általában a szép, mert evvel a «szép érzésről való tudomány az aesthetika» foglalkozik, hanem csak azt kutatjuk, hogy mi a kifejezésbeli szép s erre rájövünk, ha meggondoljuk, hogy beszédünknek mi a czélja.

A legelső és legfőbb czél az, hogy mások megértsenek, azaz, hogy másokban is ugyanazon képzetek támadjanak, mint bennünk. A jó ízlés a legszebb kifejezéseket választja a beszélővel s ekkor úgy beszélünk, hogy mások minket tetszéssel és gyönyörűséggel halgassanak. Bár az írónak czéljai egyes esetekben különbözök, mégis a szép kifejezéseket választja. A szép toll tulajdonságai a következők: a hibátlanság, tisztaság, világosság, illendőség, általjában szóllás, méltóság, elevenség, kedvesség, külömbiség, újság és az egység. (II. 3—4. = Styl I. 23, 28, 32. 1.) ADELUNG könyvének elején nyelvészeti elveinek rövid összefoglalását adja; RÉVAI ezt a fejezetet teljesen kihagyja. Ezenkívül RÉVAI Quintilianus és Cicero műveit is használja, így pl. Quintilianus beosztását is ismerteti, a ki azt kívánja, hogy a beszéd: «emendata», «dilucida» és «ornata» legyen, mely pontokban azonban az ADELUNG-féle felosztás benne foglaltatik, t. i. az «oratio emendata» a hibátlanságot, tisztaságot és méltóságot; a «dilucida» a világosságot, illendőséget és általjában szóllást, az «ornata» pedig a kedvességet, elevenséget, külömbiséget, újságot és az egységet tartalmazza.

Ezután rátér RÉVAI a hibátlanság tárgyalására. «Már a' mi a' nyelvnek szabásaival megegyez, azt mi hibátlannak mondjuk. Röviden tehát a' hibátlanság a' nyelvvel való megegyezés» (II, 6). Ugyanígy ADELUNG (Styl I. 57): Sprachrichtig ist, was den Regeln, d. i. verbindlichen Vorschriften in der Sprache gemäss ist». Majd a hasonlóságról (analogia) és nyelvszokásról beszél RÉVAI és teljesen ADELUNG után indulva kimondja, hogy a szokás a lefőbb úr a nyelvben, még pedig az a szokás, melyben a tudósok megegyeznek (II. 8), s így jön létre az írónyelv (vö. Styl I. 68). Ezt a nyelvet azonban nem az írók alkották, ők csak szépítik, mert a helyes nyelvet csak a legműveltebb tartományban találjuk meg. «Az elhitt író, mikor maga akar teremteni, megveti a' nyelvnek tiszta hibátlanságát, keveri a' szóllás módgyait, 's ő gondolta hasonlóságok után új nyelvet kohol magának. Harsányan kell az illyennek oda kiáltani ADELUNG állítását: az író, az ő író létével nyelvet nem alkothat, nem is ékesíthet, mert minden író nyelv nem egyéb, nem is lehet egyéb, a' megékesült tartományban társalkodó életnek nyelvénél. . . . Oly buzgón akarom nyelvünk hibátlanságát, hogy többször is

kikelek mostani íróink ellen; ámbátor úgy érje miatta szegény fejemet a' sok rút szidalom, mint a' jégeső» (II. 10). Ezeknek az íróknak nagy része «megszeplősíti a' nyelvet a' hibás szóhajtogatásokkal és helytelen szókötésekkel, ragaszkodnak a' puszta szokáshoz, 's mikor annak magával meg nem egyezhető ellenkezésén fennakadnak, ide 's tova haboznak, 's a' nyelv ellen tusakodnak. Zavarják a' jó szokást a' rosszal, nintsen velős okon megállapodott egyezésök. Ezekben tsakugyan ő utánuk el nem igazúlhatunk (II. 11). Ebben a fejezetben RÉVAI teljesen átveszi ADELUNG elveit és nagyon feltűnő, hogy eddigi tanításaival ellentétben az egyedüli helyes nyelvhasználatnak a művelt tartomány nyelvét teszi meg. Azonban RÉVAI, a nyelvészt nagyon meg kell különböztetnünk a stilsztikustól; az eredeti íróat a fordítótól és átdolgozótól. Mert ugyanabban a fejezetben a nyelvész RÉVAI így ír tovább: «Térjünk vissza a' régiekhez. Nálók találjuk fel a' hibátlanságot megtartásra, a' szóhajtogatásnak, szószármaztatásnak, szókötésnek tsalhatatlan szabásait. Ezeket én tőlök vévén, igazán a' tudós nyelvből állandó megegyezéssel közönséggé lett jó szokásból igyekeztem hívségesen előadnom az én Nyelvtanításomban» (II. 11). Míg ADELUNG szerint (Magazin I. 1—31., 84—100., II. 3—50. Lg. bev.) a régi nyelv teljesen elvetendő és a kétes esetekben Felső-Szászország művelt köreinek nyelvét kell irányadóul elfogadni, RÉVAI a régiségre utal, mint a hol egyedül található fel a helyes nyelvhasználat.

A következő fejezet a tisztasággal foglalkozik. «A tisztaság a' nyelvnek idegen szavakkal és idegen szókötésekkel el nem keveredése» (II. 25). ADELUNGNÁL (Styl I. 74): «Rein ist, was nicht mit fremdartigen Theilen vermischet ist», azonban hozzát teszi: «Das Fremdartige, was in den Sprachen in Betrachtung kommen kann, sind vornehmlich veraltete, provinzielle, ausländische und sprachwiedring gebildete neue Wörter, Bedeutungen und Formen. Die erste Art giebt die Archaismen, die zweite die Provinzialismen, die dritte die Latinismen, Gallicismen, und die vierte die Neologismen. Alle zusammen werden zu den Barbarismen gerechnet» (Styl I. 74). RÉVAI ezeket a megszorításokat nem fogadhatja el mind; így láttuk, hogy ő az archaismusokra nézve homlokegyenest ellenkezőt tanít, mint ADELUNG s így áll a dolog a provincialismusokkal is: «Vagynak pedig számtalan

saját jó szavaink, a' mellyeket tsak tudatlanságunk fogat el tőlünk. Sok forog a' köznépek nyelvén. Sok rejtezik a' kézírásokban és kinyomatott könyvekben. Mindennemű tudományokra meg vagyon benneket töretve az út» (II. 32). ADELUNG az archaismusok közé számítja ezeket a szavakat (Styl I. 75): *schmeissen* e. h. *werfen*; *heischen* e. h. *fordern*; *Abendmahl* e. h. *Abendmahlzeit*; *bar* e. h. *bloss*; *Bauer* e. h. *Bürger*. Szintűgy elvetendőnek tartja ADELUNG (Mag. I. 61—78) ezeket a személyneveket: *Hans*, *Heinz*, *Franz* stb.

RÉVAI mindenekelőtt különbséget tesz régi elavult formák (írnáa, írónája, tudnójok) és régi jó szavak közt: *kegyed*, *írgat*, *kór*, *kórság*, *gyógyúl*, *vigaszik*. Az előbbiekre vonatkozólag azt tanítja, hogy azokat használni nem szabad; míg az utóbbiakra nézve azt kívánja, hogy azokat ismét hozzuk be a nyelvhasználatba, mert «gondatlanságunk» miatt veszttek ki (II. 32).

A következő fejezet a világossággal foglalkozik s talán nem lesz érdektelen, ha egymásmellé állítjuk az eredetit és RÉVAI átdolgozását.

ADELUNG: Styl I. 112. s köv.

«Klarheit und Deutlichkeit sind zwey Nahmen einer und eben derselben Eigenschaft, nur mit dem Unterschiede, dass der erstere ein wenig mehr figürlich ist, als der letztere. Klar nennet man das, was viele Lichtstrahlendurchlässt, einen hohen Grad der Durchsichtigkeit hat. Die Klarheit des Styles, bei den römischen Schriftstellern perspicuitas, ist also diejenige Eigenschaft desselben, nach welcher die ganze Vorstellung, welche der Sprechende hat, rein und unvermischt durch die Worte gleichsam durchscheinet; wo der Vortrag lauter Licht, und die Rede ein heller Strom ist, wo man überall auf den Grund sehen kann.»

A világosság kellékei nála: 1.

RÉVAI: Deákság II. 34. s köv.

«A' világosság azon tulajdonsága a' szép tollnak, melly által beszédünk olly értelmes, hogy minden gondolataink nyiltan vagnak. Latán nevezete perspicuitas vagy claritas.

Világosnak mondjuk, a' min a' világosságnak feles sugárai általhatnak, 's a' min a' mi szemeink is tisztán általlátnak. Olly tulajdonsága a' tollnak a' világosság: melly szerint a' szóllónak minden képzelete a' szavakon szinte általvilágít: hol az előadás mind azon világosság; a' beszéd tiszta patak, mellynek fenekére mindenütt beláthatni.»

RÉVAI a világosság elleni hibákat

Die Rede muss einen gewissen Verstand haben. 2. Die Vollständigkeit des Verstandes. 3. Die Einheit. 4. Die Leichtigkeit.

sorolja fel: 1. az értelmetlenség, 2. a' többértelműség, 3. a' homályosság.

Az első kötet részleges tárgyalását ezzel befejezem, mert így lehetne folytatni az összehasonlítást az egész kéziratn végig, a nélkül, hogy célunkhoz közelebb jutnánk. RÉVAI sok helyet lefordít, sokat átdolgoz és sokat teljesen átalakít a maga elveinek megfelelően. A kézirat többi részében követve ADELUNGOT ő is tovább tárgyalja a stílus egyes tulajdonságait.

RÉVAI, a ki az első kötetben majdnem teljesen mint átdolgozó áll előttünk, a második kötetnek jó részében teljesen önálló, t. i. ott, a hol nem a stilszta, hanem a nyelvész beszél. A második kötet «a' szép tollnak különös nemeit» foglalja magában. A stílust ADELUNG az író céljának megfelelően osztja föl; megkülönböztet alsó, közép és magas stílust. Ugyanezt a fősztást átveszi RÉVAI is, és mikor a törvényes iratok stílusáról beszél, röviden összefoglalja főbb nyelvészeti elveit (III. 51—100). Itt ismét a nyelvész RÉVAI szól hozzánk erős vitatkozó hangon; elvei erősségének és megdönthetlenségének teljes tudatával. Felveti a kérdést: mi az oka, hogy a Debreczeni Grammatika «hallatlan, rémitő tsodái» (III. 67) elterjednek, és VERSEGHY «megátalkodott tudatlansága» tért hódít. A főök RÉVAI szerint (III. 93): «Nemzetünknek gondolatlan ítélete és oktalan büszkesége: született Magyar vagyok, anyám tejével szoptam hazai nyelvünket, tudok Magyarul; miért? 's kitől tanuljak Magyarul?» Ime ugyanaz a RÉVAI, kinek első szavai az egyetem tanszékén is ezek voltak: nem tudunk magyarul. Azután sorra veszi az ikes ragozás kérdését, a birtokos és a birtok egyezését, ha a birtokos többesben áll, az öröklött címek szórendi helyét, a participiumok használatát, szóval nagy nyelvészeti munkáinak leginkább támadott pontjait. (V. ö. MELICH: Révai M. nyelvtudománya. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből XX. k. 4 sz., a hol ezen kérdések behatóan vannak fejtegetve.)

Van azonban egy része a kézirat harmadik kötetének, mely főleg érdekes, t. i. tisztázza RÉVAI viszonyát a nyelvújításhoz. KAZINCZY tudja RÉVAIRÓL, hogy «új szót teremteni nem szeretett» (Tud. Gyűjt. 1817. II. 12. 92) és érti is felfogását,

mert RÉVAI elsősorban nyelvész, ő pedig szépíró. (Kaz. Lev. IV. 88.) Ebben a kérdésben érdekes lesz egymás mellé állítani egyrészt KAZINCZYT, a nyelvújítás vezérét, másrészt VERSEGHYT, «a Szolnoki nyelvrontót», mint RÉVAI nevezi (Kaz. Lev. IV. 42.) és magát RÉVAIT. KAZINCZY VERSEGHYT nem becsülte, «megromlott fejű grammaticusnak» nevezi (Lev. IV. 252); tudta róla, hogy ő a dunántúliaknak vezére, munkáit nem szerette, s magát azon «senkik» közé sorolta, kik VERSEGHYT nem tudják olvasni. (Lev. IV. 117.) És ennek sok oka volt. VERSEGHY ugyanis egész nyiltan síkra szállt KAZINCZY és iskolája ellen: «Az Írók kötelesek inkább az egész nemzetől nyelvbéli törvényeket várni, és ha a' közönséges szokástól, mellyet az analógiából felette könnyű kitanúlni, közrebocsátandó írásaikban eltávoznak, akkor valóban nem az egész nemzetnek írnak, hanem csak önnön magoknak» (Tiszta Magyar. 7). A «Filozófia talpigazságaira épített Felelet» cz. munkájában (2. l.) felszólítja a nemzetet, hogy álljon elő az, a ki az új magyar könyveket teljesen érti. Ő nem értette s ezért kénytelen volt a munkások közül kiállani. A Mondolat írója neki «clarissimus auctor», és a «Magyar grammatika, avvagy Nyelvtudomány»-ban így ír: «A' Mondolat minden figyelemreméltó és böcsülhetetlen feddésével világosan megmutatta, hogy nyelvünk hasonló lesz a' babyloni zavart nyelvhez» (25. l.). Nagyon természetes, hogy ezek a nyilatkozatok KAZINCZYNAK nem tetszettek.

RÉVAI a nyelvújítással csak ezen kéziratában foglalkozott, ezt pedig korában senki sem ismerte. «Értetlenül rontják a' nyelvet — így ír (III. 69) — némelly új szókoholók, magukat hányó vető tudatlan bódúlt fejek. Megszükült szegénynek tartják gazdag bőv nyelvünket: mert azt nem tanúlták meg sem a' régiségekből sem a' tiszta Magyar Népnak beszédéből . . . Eltávozván attól, a' mit nem is értenek, azaz a' nyelvnek hasonlóságától, 's annak állandó törvényétől, melly szerént már régtől fogvást bizonyosan meghatározottatott, mi módon, miből, mi származhatik, oktalan képzelésök után az előtt soha nem hallatott éktelen tsodákkal terhelik a' nyelvet». És nyelvünk most már meg van rakva ilyen «zab»-származékokkal. Majd más helyütt (III. 96—97) azt mondja, hogy a mai szokás nem egyforma, hanem változó. Van azonban jó szokás is «a' régi írott emlé-

kekben, és a' tiszta köznépnél». Itt kell tanulni. De az újítók ettől elvonják az országot «szemtelen és tudatlan vakmerőségekkel», mert azt állítják, hogy őseinknek nem volt tiszta nyelvük: «a' köznépet durvaságáért utálják, 's megvetvén a' régieket, ezekkel megegyező szóllásaikra, valóságos ritkaságainkra figyelmetességök sem lehet. Szegény a' nyelv, noha ebben igazán ők szegények: élő még a' nyelv, az ő kezökben vagyon, szabadok vele; ők bővitenek azon, ők szépítenek. Tudatlan fővel, tehát veszett ízzel, fertéztető kézzel bele kapnak a' nagy munkába. A' régi, ősi, tiszta, bőv nyelvnek hire nélkül, annak minden hasonlósága ellen, bódult eszök után, éktelen új szavakat koholnak: a' mellyek helyett régen vagynak már más jobb, alkalmasabb, igaz Magyar szavaink». Majd egyes új szókat támad meg, (III. 69), így a BARÓTI SZABÓ DÁVID által készített *honny* (honnyát elárulni) e. h. *hon*, s így ír (III. 71): «Nem tudom, mi nyavalya érte a' többi, különben jeles és okoskodva író szerzőket is: kik ebbe a' rossz költésű *honny* záptojásba bele bódulván, azzal élnek a' *civis* hazafi helyett». Az új *felváltó* (obses) helyett a régi *tűsz* szót ajánlja.

Így találkoznak a nyelvújítás mozgalmának elítélésében a nagy ellenfelek: VERSEGHY és RÉVAI. Míg azonban VERSEGHY nem annyira a nyelvújítás ellen, mint inkább az írói nyelvnek és tekintélynek határtalan túlbecsülése ellen küzd, addig RÉVAI tovább megy és az egész mozgalmat elítéli.

És lássunk még néhány sort RÉVAI kéziratából (III. 50—51): «Hazámhoz vonzó szeretetem már jóval előbb, most pedig hivatalom szentsége is, annál bátrabban szólltat engem minden eféle sérelmek, szeplők, és motskok ellen. Nyelvünknek igaz tudós esméretére, 's a' benne elhatalmazó képtelenségektől való irtózásra, először is íróinkat nem csak ébresztem, hanem szántsándékkal ingerlem is, fáradságos munkáimban a' Bővebb Magyar Nyelvtanításban, a' Magyar Deákságnak Régiségeiben. . . Édes Anyánk a' Haza; ennek nyelve közös kintsünk vele, 's megbetsúlhetetlen örökségünk. Nekem is igazságom vagyon hozzá, mint akárkinek közülünk, mert Magyar vagyok. Azonban öregbíti iránta való gondoskodásomat különösen hivatalomnak is megfelelő hívségem. Jó okon tehát senki sem neheztelhet reám: ha annak ügye mellett, belső meggyőződésemen erősödött nemes bátorsággal oda szólllok

már Urainknak is, Tisztbéli Deákjainknak, Jegyzőinknek, 's ezeket igazgató Nagyjainknak» . . .

Ezután RÉVAI ismét folytatja ADELUNG átdolgozását és a «történetiró tollról» kezd beszélni. Itt és a következő fejezetekben eltérés csak annyiban van, hogy RÉVAI jóval rövidebb, mint ADELUNG.

A kézirat azonban csonka. Az utolsó fejezet, mely ki van dolgozva, a «Felső Tollról» (Höhere Schreibart) szól. A következő fejezetnek már csak a címe van meg: a' tollnak egyes nemeiről. (Verschiedene Arten des Styles nach der äussern Form.) Ezután néhány lap üresen van hagyva, valószínűleg ezen hiányzó rész számára, majd a tartalomjegyzék következik, mely azonban szintén nem teljes, csak a hiányzó fejezet címéig van meg. Azonban ezen nyomdába készült kézírathoz van néhány lap kötve, mely a hiányzó fejezetet tartalmazza eredeti fogalmazványban, de ez is befejezetlen.

Van azonban még egy utolsó fejezete ADELUNG művének: Erfordernisse und Hülfsmittel der guten Schreibart, melyben általában a költőkről, a költészetről, a lángészről stb. van szó. Ebben a részben ADELUNG teljesen az 1740—60 közé eső időszak felfogását vallja: «die Dichtkunst soll ergötzen und belehren» s ilyen elvek mellett a költőnek és írónak sok becsé nincs. ADELUNG ki is mondja, hogy egy jó kereskedő hasznosabb polgára az államnak, mint egy jó költő (Styl II. 370). Van-e a költészetnek gyakorlati értéke? Ha nincs, úgy mire való a költészet? Az író a nyelvet nem műveli, nem szépíti, — mondja ADELUNG, — mert joga, de meg tehetsége sincs hozzá; a lángész pedig nem egyéb, mint a lélek alsóbb rendű tehetségeinek mértéken fölül való kifejlődése (Styl II. 359). Ilyen felfogással azután nem vesz tudomást kora irodalmáról, sőt a legnagyobb lekicsinylés hangján beszél róla; nem ismeri WIELANDOT, SCHILLERT, KLOPSTOCKOT, LESSINGET.

Hogy mikép dolgozta volna fel RÉVAI ezt a fejezetet, azt nem tudhatjuk; de azt bizonyosra vehetjük, hogy nem úgy, mint ADELUNG, mert RÉVAI maga is költő volt.

2. A RÉVAI-kutatóknál nem egyszer találkozunk azzal a felfogással, hogy működésére ADELUNG nagy hatással volt. Így BÁNÓCZI (RÉVAI MIKLÓS élete), majd ő utána RUBINYI foglalkozik

a kérdéssel a *Nyelvör XXXII.* kötetében «Grimm és Révai» cz. értekezésében (= NyF. 6. sz.). A kérdéssel foglalkozni kell, mert a «Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanítására» cz. sorozat XIII. füzetének 12. lapján RUBINYI úgy tünteti föl a maga értekezését, mint a melynek ismerete RÉVAI érdemeinek helyes megítélésére okvetlen szükséges. És ha elfogadjuk is SIMONYI állítását (*Elaboratio Grammatica III.* Utószó, 337), hogy RUBINYI «kegyeletes gonddal tanulmányozta Révai írásait», ki kell mutatnunk, hogy nagyon igazságtalan ítéletet mondott róluk. ADELUNG és RÉVAI viszonyának kérdésével MELICH JÁNOS foglalkozott az Akadémia RÉVAI-ünnepén tartott felolvasásában, a melyet fennebb idéztünk; azonban ő főleg a kérdésnek történeti oldalát vizsgálta, mi pedig az egyes állítások kritikai értékét fogjuk kutatni.

RUBINYI értekezésének egyik helyén (*Nyr. XXXII.* 68) így ír: «Mint magyar elődeitől, Adelungtól is tanult Révai sokat, különösen a mi a nyelvtan részleteire vonatkozik. Sőt határozottan többet tanult Révai Adelungtól, mint eddigi tudásunk szerint felfoghattuk. Adelung gyűjtött anyagának terjedelme, világos előadása, áttekinthető beosztása, egyáltalán munkálkodásának egész iránya lerí Révai könyveiről».

RÉVAI ismerte ADELUNG nyelvtanát, hivatkozik is rá (*Gramm.* 942, 943), azonban a két nyelvész munkáinak iránya és szelleme annyira elütő, hogy hatásról szó sem lehet. RUBINYI szerint már ADELUNG munkájának külső formája is hatott RÉVAIRA, mert RÉVAI, mint ADELUNG két kötetben írta a nyelvtanát (ez tévedés: RÉVAI Grammatikája 3 kötetből állt), azután RÉVAINÁL is, ADELUNGNÁL is találunk polémiát; ezek azonban annyira külsőségek, hogy nem bizonyítanak.

RUBINYI szerint (*Nyr. XXXII.* 65) «a 19. század elején valóságos Adelung-láz volt a magyar irodalomban. Nyelvész és Adelung azonos fogalmakká váltak» . . . Ez így van, KAZINCZY is sokszor hivatkozik ADELUNGRA (*Lev. III.* 254. *IV.* 137. *XII.* 317. *XIV.* 191. stb.), azonban RÉVAI nyelvézeti munkái a XIX. század elején már készen voltak. Az *Antiquitates* alapjait már 1783-ban megtaláljuk: «Révai János Miklós értekezése a régi magyar írásmódról» cz. kéziratban (*M. N. Múz.* 614. Fol. hung.;

kiadta MELICH a Magyar Nyelvben 1908). Az Antiquitas mai formájában 1800-ban már el volt látva az «imprimatur»-ral. RÉVAI nyelvtenára nézve pedig VIRÁG BENEDEK 1803 okt. 23-án ezt írja KAZINCZYNAK: «Révai Miklós János is azt hirdeti, hogy már inde a' 20 et amplius annis dolgozza Grammatikáját». És 1799-ben, mikor RÉVAI nyugdíjért folyamodik, egyik támogató érvül hozza fel, hogy már 20 éve foglalkozik a nyelvészettel és nyelvtenából mellékel is részleteket. És ezen két munka RÉVAI életviszonyai közt csak egy egész élet fáradságos munkájának gyümölcse lehet.

A Nyr. XXXII. k. 66. lapján olvassuk: «Soha talán oly éles ellentét tudósok közt nem volt, mint Révai és Versegby közt, és Versegby Proludiumát «ad systema Adelungianum» írta, amaz Adelung után, kinek Révai feltétlen híve volt». Ha mindketten hívei ADELUNGNAK, miért van közöttük ellentét, és miért támadja meg RÉVAI VERSEGHYNEK Proludiumát a Magyar Hirmondó 1795 márcz. 20-iki számában? Az ő küzdelmük nem két tudósnak, hanem két irányynak a harcza. (V. ö. Császár E. VERSEGHY F. élete. 189—213. l.)

Hogy RÉVAI módszere történeti-e, arra RUBINYI úgy felel, hogy nem az. Erre csak azt kérdezzük, hogy mi az Antiquitates (melyről RUBINYI alig vesz tudomást). Nem ADELUNGNAK jelenik meg először annak az elvnek hangsúlyozása, mely bizonyos nyelvtörténeti felfogást tesz a nyelvten alapjává. (Nyr. XXXII. 68—69.) Már a humanista nyelvészek sürgetik a hazai régiségek felkutatását, MOLNÁR ALBERT régi magyar szavakat közöl szótára végén. ADELUNG tanítását a nyelvtörténetre nézve GOTSCHED Sprachkunstjából veszi (1762-ik kiadás 8. l.): «Doch es ist einem Sprachlehrer sehr nöthig... auch die ältern Schriften der Sprachlehrer und überhaupt die ältesten Bücher seines Vaterlandes zu kennen. Die mannigfaltigsten Stufen, die eine Landessprache allmählich bestigen hat, geben ein grosses Licht in den Ursachen der Regeln, und in den Veränderungen, die sie erlitten haben». A humanista nyelvtenokban azonban több a nyelvtörténeti felfogás, mint ADELUNGBAN és egész iskolájában. s RÉVAI csak azokból tanult. (V. ö. MELICH, id. m. 33.)

RUBINYI (Nyr. XXXII: 109) RÉVAI örök dicsőségének tartja, hogy a személyragok névmási eredetét felfedezte, azonban hozzá-

teszi, hogy erről már SYLVESTER JÁNOS is tud. A személyragok névmási eredetét nem RÉVAI, se nem SYLVESTER fedezte fel. Örökségképen szállott az a héber grammatikákból a későbbi nyelvtudósokra; és hogy a személyragokat a személynévmásokból igyekeztek megmagyarázni, annak oka első sorban az a százados tévedés volt, mely az összes nyelveket a héberrel rokonította és belőle származtatta. Már FIELLSTRÖM (*Grammatica Lapponica*. 1738) is kimondja (57. l.), hogy az *m* rag a *mon* személy névmásból származik. ADELUNG is azt mondja (Lg. I. 764), hogy az igei személyragok eredetileg névmások, azért annyira hasonlók a különféle nyelvekben:

<i>Ich lieb-e</i>	<i>φιλ-ω</i>	<i>am-o</i>
<i>Du lieb-est</i>	<i>φιλ-εις</i>	<i>am-as</i>
<i>Er lieb-et</i>	<i>φιλ-ει</i>	<i>am-at.</i>

RUBINYI azt mondja (Nyr. XXXII. 68), hogy RÉVAI még több történeti felfogást is tanulhatott volna ADELUNGTÓL, mint a mennyit tanult. Nézzük ADELUNG történeti felfogását, s hamar tisztába jöhetünk RUBINYI állításának értékével. A nyelvek rokonsági viszonyairól ADELUNGnak tiszta képe nincs. Mithridatesében (I. Vorr. VI—VII.) 1806-ban így ír: «Weit angemessener war es daher dem ersten Anscheine nach, als man den Vorschlag that, zur Vergleichung der Sprachen eine gewisse Anzahl von Wörtern des ersten Bedürfnisses zu wählen, d. i. von Nahmen solcher Gegenstände, für welche jedes, auch noch so ungebildetes Völkchen Nahmen hat, und haben muss». Azonban — folytatja — ha helyes volna ez az eljárás, akkor a nyelvrokonság nagyon könnyen kiterjeszthető volna olyan népekre is, melyeknek egymáshoz semmi közük nincs, így a görögre, latinra, perzsára, németre stb. Hogy pedig a görögben vagy a perzsában olyan szavak vannak, melyek egyes német szavakhoz hasonlóak, ennek magyarázatát abban találja, mert a gótok valamikor nagyon régen együtt laktak a görögökkel és szivességből (!) ott hagyták náluk néhány szavukat. (V. ö. ADELUNG: *Aelteste Geschichte* 352.) (V. ö. még Wb. II. k. 1436. a *Joch* szónál.)

ADELUNG szerint a nyelvnek van gyermek-, ifju- és férfikora, vagyis a nyelv folyton tökélesedik, a felesleges vagy meg nem felelő elemeket kilöki magából. Minél régebbre megyünk

tehát vissza a nyelv életében, annál tökéletlenebb állapotát fogjuk találni. Minden helyes vizsgálódás alapja a mai nyelv lehet csak, de nem a népnek a nyelve, hanem csak a művelteké, mert a nép nehezebben teszi magáévá az új eszméket.

Ilyen mester után nem indulhatott RÉVAI, a ki, midőn az *írók, kérők, írnók, kérnök* igealakokról beszél (Gramm. II. 1034), azt mondja, hogy ő ezeket «*contra morem hodiernum, degenerum profecto Hungarorum*» tanítja, teljesen híven a régi helyes használathoz és szokáshoz. Az *Antiquitates*ben (Präf. 1.) a régi időből származott írott emlékeket annál fontosabbaknak tartja, minél régiebbek és tanulmányozni kell őket, «*ut hæc pauca saltem venerandæ antiquitatis ad... utilitatem in linguæ studio non contemnendam servata perennent*».

Érdekes összehasonlítani azon két végletet, melyet egyfelől RÉVAI képvisel a «*veneranda antiquitas*» hirdetésével, melylyel szemben VERSEGHYnek, HERDER és ADELUNG tanítványának a régiség «*Afterkultur*» (Gramm. 15), és azt bizonyítja (Tiszta Magy. 3—10), hogy a régi nyelvre támaszkodni semmi esetben nem lehet, mert a nyelv fejlődik és tökéletesedik.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy vajjon ADELUNG nyelvtana hatott-e a RÉVAIéra. RÉVAI nyelvtana teljesen a régi latin héber nyelvtanok beosztását mutatja: *a) introductio, b) orthoepia, Rechtlesung, c) prosodia, Tonmessung, d) orthographia, Rechtschreibung, e) Etymologia, Wortforschung, f) syntaxis, Wortfügung.* Ezzel szemben ADELUNG a nyelvtant két részre osztja (Lg. I. 117—118): I. *Orthologie: von der Fertigkeit richtig zu reden, II. Orthographie: von der Fertigkeit richtig zu schreiben.* Az *orthoepia* részei: I. *Von dem Ursprunge oder der Bildung der Wörter oder Etymologie. II. Von den Wörtern als Redetheilen, ihrer Biegung oder Flexion. III. Von der Zusammensetzung einzelner Begriffe und Wörter, oder der Composition. IV. Von der Verbindung mehrerer Wörter zu einem Satze, von dem Syntax,** oder dem *Redesatze.* — RUBINYI azt mondja (Nyr. XXXII : 67), hogy ADELUNG hatása sokszor egész nyelvtani szerkezetek átvételében nyilvánul, mert a nyelvtanban RÉVAI szerint (Gramm. I : 23) «*Generales leges quattuor sunt: consue-*

*); ADELUNG mindig der Syntax-ot ír.

tudo, analogia, etymologia et euphonia». ADELUNG szerint (Lg. I: 109): «Gesetzgebende Theile in der Sprache: 1. Der Sprachgebrauch, 2. Die Analogie, oder Sprachähnlichkeit, 3. Etymologie, 4. Wohllaut»,*) és RUBINYI hozzát teszi, hogy nem feladata azt megállapítani, hogy e nyelvtani szempontok mily viszonyban vannak a régi grammatika megkövesedett rendszerével, ő csak ezt a nagy egyezést óhajtotta kimutatni.

A mi elsősorban ezt a beosztást illeti, ez már nagyon régi, már Quintilianus (Institut. Orat. I. Cap. 6.) is ismeri: «Analogia, etymologia, consuetudo sunt præcipua linquæ excolendæ media». Az euphoniát a középkori humanista nyelvtudósok veszik be a negyedik törvénynek s azóta általában ez a felosztás divatozott. RÉVAI pedig nagyon valószínűleg, nem ADELUNGBÓL vette ezen felosztást, mert elsősorban klasszikus műveltségű tudós volt és ha ADELUNGOT használta volna forrásul, akkor bizonyosan átvette volna ADELUNG újításait is, melyek mindenesetre nagy haladást jelentenek a nyelvtanirodalom történetében s a melyeknek fontosságát és jelentőségét RÉVAI mindenesetre belátta volna.

Még fontosabb különbséget találunk azonban, ha ezen kérdésen belül azt vizsgáljuk, hogy a négy törvény közül melyiket tartja ADELUNG és melyiket RÉVAI a legfontosabbnak. ADELUNG szerint (Lg. I: 104): «der Sprachgebrauch ist der erste und höchste Gesetzgeber» s mint ilyen kiterjed mindenre a nyelvben: a ragozásra, képzésre, szabályozza a kiejtést és írást egyaránt. VERSEGHY szerint is (Proludium 74): «Palam igitur est: consuetudinem supremum linquarum iudicem esse». Ezzel szemben RÉVAI azt tanítja (Gramm. I: 35), hogy ha valaki nyelvünk tanulmányozásában csak a szokást követi, nagy tévedésekbe esik. A ki azonban a szokást az etimológiával egyeztetni össze, a legcélravezetőbb munkát végzi; hanem RÉVAI azon etimológiát érti, mely a nyelv természetét kutatja, és megfelelő ítélőképességgel rendelkezik.

ADELUNG a nyelvhelyesség eldöntésében az etimológiáról tudni sem akar. Nagyon sok helyütt (Lg. I. Vorr. VIII., MAGAZIN II. 97—121) foglalkozik ezzel a kérdéssel és oda jut, hogy azon esetben, ha az etimológiát tesszük meg a legfőbb birónak, csak

*) Ugyanígy VERSEGHY: Proludium 76.

az «ostobaságnak» készítjük elő az utat. Az etimológiához (mely alatt ADELUNG a szóknak elemeikre való bontását érti) csak a kétes esetekben szabad fordulnunk, hogy a szavak bonczolgotása által a helyes utat megtaláljuk. Ennek az etimológiának alapja azon elv, hogy a nyelvet saját magából kell kifejtetni, rokon nyelvek nélkül, úgy mint ezt pl. a Czuczor-Fogarasi-féle szótárban találjuk, mely ADELUNG hatása alatt készült.

RÉVAI össze akarja egyeztetni az etimológiát a szokással, mert «de consuetudinibus ea est recta, quam etymologia probat» (Gramm. I. 158). Szerinte (Gramm. I. 35—36) meg kell ismerni a hazai nyelvet, a melyet most beszélnek, a milyen nagy területen csak lehet; azonkívül azonban tanulmányozni kell a régi nyelvet is, a milyen messziről csak emlékeink vannak, mert ha ezt nem tesszük, «megsértjük jusokban Üstökös Atyáinkat, kiknek akaratjok különbözött a' most élőknek akaratjoktól; megsértjük jusokban Hív Maradékinkat is». (Mefogyatkozott okoskodás 126.)

A helyesírás főszabálya ADELUNGNÁL (Lg. II. 642): «Schreib, wie du sprichst», és VERSEGHINÉL is (Tiszta Magy. 23): «Úgy írjunk, ammint beszélünk». RÉVAI nem ezt tanítja, hanem (Gramm. I. 152): Orthographiæ principium primum et certissimum est etymologia» . . ., azonban, — mint tovább mondja, — vannak sokan, a kik a kiejtést tekintik a helyesírás főszabályánál és még a régiség tekintélyét is kétségbe merik vonni. RUBINYI szerint (Nyr. XXXII. 197) RÉVAI a köznép beszédjét és kiejtését megveti. Itt RUBINYI nem értette meg RÉVAI-t, mert ő csak azt helyteleníti, ha az írás alapjául a köznép ingadozó és hibás kiejtését akarják megtenni s így írnak: *hej* (locus) *mej* (pectus) e. h. *hely*, *mely* (Gramm. I. 154—155).

Így összevetve tehát a nyelvtan egyes részeit, látjuk, hogy itt «egyezésről» szó sem lehet és hogy a nyelvtant illetőleg RÉVAI-NÁL ADELUNG hatásáról nem beszélhetünk. MELICH (id. m. 32. l.) azt mondja, hogy a történeti érzékben nevelkedett RÉVAI-NÁL a régi nyelvnek, mint fő bírónak elfogadása Varro hatásából magyarázható meg. Én azonban úgy fogom fel a dolgot, hogy RÉVAI tanítása a régi nyelvet illetőleg teljesen önálló volt és független minden hatástól. RÉVAI olvasta és tanulmányozta a régi nyelvet és nyelvemlékeket s így vette észre, hogy korának nyelve sok tekintetben különbözik

a régi századok nyelvszokásától. Láttá pl., hogy az ikes ragozás egész a XVII. század végéig teljesen következetes, míg korában már ingadozó. Egységet akarván teremteni, a régi, következetes, tehát szerinte egyedül helyes használatot és szokást állította fel követendő például. És így volt ez minden olyan kérdésben, melyben a régiség helyességét vitatta. Azután foglalkozott ő Varróval és a humanista grammatistákkal is, tanult is tőlük; de azt hiszem, a régi nyelvhasználat helyességéről vallott tanítása teljesen eredeti és független, vagyis nem úgy jött rá, hogy Varrót olvasva annak elveit alkalmazta a magyar nyelvre; hanem tanulmányozta a magyar nyelvemlékeket, látta a bennük uralkodó következetességet s ennek alapján tette meg a régi nyelvszokást fő irányadóul a mai helyes nyelvhasználat kérdésében is. Hogy ezen tanítását erősítse, hivatkozik Varro hasonló felfogására.

A nyelv eredetére nézve RÉVAI azt tanítja, hogy a nyelvet az ember Istentől kapta. RUBINYI azt mondja róla (Nyr. XXXII. 144—145), hogy: «ha nem Adelungot követi és ismerteti, istenhez menekül e kérdés megoldása elől». «Az ősnyelv fejlődésének, a nyelvek és nyelvjárások viszonyának tárgyalásához csak annyit tud, a mennyit Adelungból lefordíthatott». A hány állítás, annyi tévedés.

ADELUNG szerint a nyelvet az egyszerű ember, a természet vad fia alkotta a természeti hangok utánzása által. ADELUNGnak LOCKE a mestere, «der den Ursprung aller unserer Erkenntnisse da fand, wo sie wirklich zu suchen ist, in der Empfindung durch die Sinne» (ADELUNG: *Gesch. d. Philosophie* 442).

RÉVAI azt vallja, hogy a nyelvet az Isten adta az embernek, ezzel akarván őt más teremtménytől megkülönböztetni (Gramm. I. 12. Szép Toll III. 96), a nyelv «mennyei ajándék» (Deákság I. 11). ADELUNG az ilyenfajta felfogás ellen egyenesen tiltakozik, mert ezzel csak csodát halmozunk csodára (Lg. I. 183—184). RUBINYI szerint HERDER, mint ellenfelének, VERSEGHYnek mestere, és mint a népkultusz képviselője, csak a lekicsinylés hangján kerül szóba RÉVAInál (Gramm. I. 292). HERDER csak ezen a helyen fordul elő RÉVAInál, de itt szó sincs népi kultuszról, RÉVAI csak megjegyzi, hogy csodálatos dolog, hogy VERSEGHY, HERDER tévedésétől vezéreltetve

olyan szerencsétlenül gondolkodik a nyelv eredetéről. HERDER ugyanazt tanítja, mint ADELUNG, RÉVAI tehát nem «menekül» e kérdés megoldása elöl Istenhez, hanem korának egyik tudományos felfogását teszi magáévá. (Vö. Süssmilch elméletét.)

RÉVAI nyelvtanának harmadik kötetében a 4—8. lapon röviden összefoglalja ADELUNG tanítását a nyelv eredetéről. Azonban a végén hozzát teszi (Gramm. III. 8), hogy ezzel a fejtetéssel azoknak is megfelelt, «quibus placere non potest primigenia lingua, in scriptis meis tam saepe repetita».

És RÉVANAK ezen tételéből, melyet a nyelv eredetére nézve tanított, nagyon természetesen következik felfogása a nyelv régiségről. Az ember Istentől kapta a nyelvet, ez a nyelv tehát tökéletes volt, a használat folytán azonban mindjobban eltért eredeti tisztaságától. Mármost minél régebbi alakját vizsgáljuk, annál tisztább állapotban találjuk és a mostani nyelv hibáit a régi nyelv szokás szerint kell megjavítani. ADELUNG nem így okoskodik. Szerinte a nyelv tökéletlen ember műve, mely a műveltség fejlődésével finomul, vagyis a régi rossz állapotból mind jobbra jut. A régiségnek értéke nincs, de a népnyelvnek sincs, mert a nyelv csak a művelt társadalomban fejlődik.

Nézzük meg, hogy milyen viszonyban van ADELUNG és RÉVAI a népnyelvhez. ADELUNG a népnyelvet egyenesen megveti, mert az akadályozza az általános érthetőséget, mely a beszédnek első főkelléke (Lg. I. 88). Németországban a «Hochdeutsch» az egyedüli helyes beszéd, a többi nyelvjárásnak értéke nincs. A nép költészetéről csak lekicsinyléssel beszél (Wb. Vorr. I. XIV.): «Die Sprüchwörter gehören grösstentheils in die niedrige und pöbelhafte Sprache. Ich habe es daher nicht der Mühe werth gehalten, sie zu sammeln, und noch weiter fortzupflanzen. Wer in ihnen, und andern schmutzigen Blümchen des grossen Haufens den Kern der deutschen Sprache suchet, der kann einen reichen Vorrath davon in Gottscheds Sprachkunst finden».

RÉVAI mindenekelött az egyik nyelvjárási kiemelését sohasem tanította; az ő elve az (Gramm. I. 36), hogy meg kell ismerni nyelvünket, úgy a mint van, még pedig nemcsak a műveltekét, hanem a köznépet is, melyet olyan sokan lenéznek a «válogatóság» közül, bár ezáltal «iniuria fit, et valde imperite». A

«Magyar Hirmódó» 1782 januári számában RÉVAI felszólítja az olvasókat, hogy gyűjtsék a közénekeket, melyeket «víg asztalaiknál» énekelnek, azonkívül «a' közönséges, tréfás, enyelgő szerelmes énekeket is»; melyeket ha az egész hazából együvé küldenek, «a' különb-különb vidékekben lakóknak különböző szőjejtéseket, természet indulatokat gyönyörködve csodálhatjuk». BÁNÓCZI ehhez a következő megjegyzést fűzi (RÉVAI M. élete 83): «Tegyük azonban hozzá, hogy Révai sem a nép nyelvét, sem pedig költészetét nem becsülte kellően. A tájszók gyűjtése mellett felszólal nyolcz évvel utóbb még egyszer; a közéneket azonban nem is említi többé, ... s hogy ezt tette, érdemül nem tudhatjuk be neki». Azonban nem mondja meg, hogy miért nem érdeme ez RÉVAI-nak. Hogy szép terve nem sikerült, annak oka inkább a nemzet érzéketlenségében keresendő, melyről BARÓTI SZABÓ DÁVID is panaszkodik (Kisded Szótár 290. l.), hogy ő is felszólította nemzetét az anyaggyűjtésben való segédkezésre, azonban «nem találkozott (ezt fájdalom nélkül nem említhetem) igyekezetemnek egy Elő-mozdítója is».

RÉVAI, tudjuk, szótár készítésének gondolatával is foglalkozott s a M. N. Múzeumban levő 2213. Quart. hung. jelzésű kéziratcsomóban van egy írása, melyben MAKÓ PÁL «Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények» cz. kis munkáját lemásolta. Ott olvassuk a következőket: «A' köznéppel való gyakor társalkodás és tőle tartományi szavaknak kitanulása. Mert ugyan is, ki nem tudja, hogy egy valaminek különbféle nevei és szőjegyei vannak, az egymástól távolabb telepedett országnak részeiben». RÉVAI tehát ismerte a tájszók nagy jelentőségét és ebből a szempontból sem állíthatjuk őt ADELUNG mellé.

BÁNÓCZI szerint (RÉVAI M. élete 309) RÉVAI ADELUNGOT követve csak az irodalmi dialektusokat említi: a dunáninnenit és túlit, az erdélyit és főleg a székelyt; a göcseji, a palócz és csángó nyelvjárásokról nem is tud. Csak felületesen átlapozva RÉVAI munkáit, a következő helyeket idézem: a n ó g r á d m e g y e i dialektus: Antiquitates 144; a v a s m e g y e i: Gramm. III. 32; a b a r a r a n y a m e g y e i: Gramm. III. 229; a p a l ó c z: Ant. 101—102, a hol arról szól, hogy magyar ember írta-e a Halotti Beszédet, s azt mondja, hogy a kényeskedők, a kik restek visszatekinteni nyelvünk régi állapotára, lenézik a palóczokat és a

dunántúli népet: «Mihi vero potius veneratione digni esse videntur; utpote apud quos... venerandæ Hungariæ antiquitatis reliquiæ, fideliter, ac sincere conservatæ habentur». Ugyancsak a palóczoakat említi a göcsejiekkel együtt Ant. 98—99, a hol arról szól, hogy a köznépnél a-*val*-, *vel* rag *v* betűje nem mindig hasonul, hanem mondanak ilyen alakokat: *kapável*, *késvel*, *kanálvel*.

A népnyelvnek illetően említése RÉVAInál történik először. Koráig a népnek a nyelvét senki sem vizsgálta elfogulatlanul s ennek oka nálunk az volt, hogy nemcsak az írók, hanem a nyelvészek is az irodalmi nyelv megteremtésén fáradoztak. A nyelvjárások méltatása tehát attól függött, hogy az egyes írók tulajdonítanak-e neki valami szerepet az irodalmi nyelv megalkotásában, vagy pedig nem. Nem említi a nyelvjárásokat VERSEGHY, a ki szerint (Tiszta Magy. 21) «a' nyelv iránt való vetekedésekben dialectussainkot sem lehet bírónak választanunk». SIPOSS JÓZSEF azt írja (Ó és Uj Magyar. 94), hogy nálunk a «Tiszánn túl lakó népesebb városok azok, meljekben a' nép pallérozottabb részének beszédje vagy beszédejtése legkellemesebb, a' minthogy könyveinkbenn a' szavak leírása rendszerént leginkább e' szerént is tevődik, kivévén némelj különböző írókat».

RÉVAI nyelvhasznítása még nem teljesen állapotott; ő még a keleti nyelvekkel is hasonlítgat, de már túlnyomóan az éjszakiakkal, RÉVAI, a ki a XVIII. századi grammatikus iskolának a tanítványa, a héber hasonlítással nőtt fel s bár mindig erősebben hajlik a finnugor rokonsághoz, a héber hasonlítástól teljesen megszabadulni sohasem tud. Azonban a finnugor hasonlítása aránytalanul nagyobb, mint a héber. RÉVAI finnugor nyelvhasznítását kimerítően tárgyalja SZINNYEI JÓZSEF a NyK. XV. kötetében, melyben kimutatja, hogy RÉVAI a rendelkezésére álló eszközökkel jelentékeny eredményeket ért el.*)

*) Érdekes, a mit HORVÁT ISTVÁN mond RÉVAI nyelvhasznításáról: «Az Encyclopædia Esmérete Krugg értelme szerént» (1808) cz. értekezésében (M. N. Múzeum: Quart. lat. 1288), melyben az «atyafiságtudományánál» ezt olvassuk: «Ez ellen vétett a' megboldogúlt Révai midőn ő a' Magyar Nyelvet öszve akarta atyafiasítani a' napkeleti és éjszaki nyelvekkel. Vétkezett mondom annyiba, mivel a' Magyar Nyelven kívül a' többi nyelveknek sem igaz euphoniájokat, sem orthographiájokat nem tudta;

ADELUNG a nyelvhasznításban RÉVAIVAL párhuzamba sem állítható, mert ADELUNGNÁL nyelvhasznítás egyáltalán nincs. Írt ugyan egy nagy összehasonlító szótárt (Mithridates, oder allgemeine Sprachkunde. I—IV. Berlin. 1806—1819), melyben 200 nyelvből vesz anyagot, ez a munka azonban nem egyéb, mint egy óriási lexikon, melynek segítségével ADELUNG az ősnyelvet kereste. Hogy mennyire nem összehasonlító ez a munka, mutatja az, hogy az indogermán nyelvek rokonságáról sem tud, más nyelvekéről még kevésbé, a magyart pedig egészen különálló nyelvnek mondja, melynek rokonai nincsenek. (II. kötet.)

Így összevetettük RÉVAI és ADELUNG elveit s a következő eredményekre jutottunk:

1. ADELUNG mint stilsztikus hatott RÉVAIRA annyiban, hogy RÉVAI ADELUNG stilsztikáját lefordította, ill. átdolgozta.

2. ADELUNG mint nyelvész RÉVAIRA a nyelvészre hatással egyáltalán nem volt. RÉVAI teljesen önálló, nagy tehetség és nem szabad róla úgy itélnünk, mint RUBINYI teszi, hogy őt is utólrta az életükben félreismeret nagyságok balsorsa: az érdemen felül való becsülés (Nyr. XXXII. 57) RÉVAI megérdemli, hogy csak kegyelettel emlékezzünk meg róla.

Végül még egy szót. RÉVAI a nyelvtanának második kötetéhez csatolt «Additamentumban» ezt írja: «Ego vero, antequam Adelungum legissem, illa tantum facula, quam mihi accendit orientalium linguarum studium, et facta cum his, nostræ et septentrionalium comparatio, sponte mea perveni ad hanc rationem, naturæ ductum secutus: sumque postea in proposito meo tanto magis confirmatus Viri tam rari sententia, adeo cum meis principiis conspirante». A szavahihető RÉVAinak ezt az állítását hozom fel utolsó érvemül.

VELLEDITS LAJOS.

ugyanis arra, hogy némelly nyelveket öszveatyafiasíthassunk, szükséges azon nyelveknek hangaikat, alkotó részeiket, 's egész szövevényöket esmérnünk. De Révai ezekkel nem bírt, 's ugyan azért annyiba hibázott, hogy nem bírván mindezekkel, a' Magyar Nyelvet a' Finn, Lopp, Esthoni, Vogul, Zsidó, 's egyéb nyelvekkel öszvehasznította.»

Északi-osztják nyelvtanulmányok.

(Hatodik közlemény.)

I. Szövegek.

a) Obdorszk vidékéről.

13. *pastər-iàχ ioxtəm uisəl si.*

pastər-iàχ rònàìèl nòmən ol, Ās-tvina ol, uàнна ol, mola xouən, ošl andàm. kàt xui uèlβəsłèda man'səyən, kurəy uai ošsəyən. uèlta nòγəłta pitsalən, ièlta nòγəłlələn. i xuièl tòγəłna manl, pòrləman manl, kurəyèlèl moyna ant xaièləyən, i xuièl kurna sòsl, i xuièl kurna sòsl-kèba, toyləy uai mər'na manl. toyləy pastər xuièl kurəy uai iubina manəs, i xuièlna andi uantsa. lou kurəy pastər kurəy uai kàldəm nòγəłman sòsl, toyləy pastər kàldəm an'nila, kurəy uaièl pilna iγà-man'səyən. kurəy ièlta xažəs nòyłəs-

13. A *pastər*-nép eredete.

A pasztér-nép eredeti nemzetsége a felső vidéken, az Ob forrásvidékén van, közel van-e vagy messze, nem tudni. Két ember vadászni ment, jávorszarvast találtak. Hogy elejtsék, üldözni kezdték, hátulról üldözik. Az egyik ember szárnyon megy, röpülve megy, a lábai a földre nem érnek, a másik gyalog lép, ez ámbár gyalog lépdel, [mégis] szárnyas állat módjára megy [é. oly sebesen lépdel, mintha csak röpülne]. A szárnyas pasztér-ember a jávorszarvas mögött ment, a társa [már] nem is látta. Ő, a gyalogos pasztér, a jávorszarvas nyomát követvén lépdel, a szárnyas pasztér nyoma nem látszik, a jávorszarvassal együtt mentek. A gyalogos elmaradt hátul üldözvén [t. i. a

man. kurəŋ pastər iɔɔo-kērlada an' litl, sidi si nɔxləsl kurəŋ
 uai kàldəm iubina. seda uèr andàm, át nɔxləsl kurəŋ paster!

toxləŋ pastər kurəŋ uai pilna iɔɔà si man'səŋən. ɔou man'-
 səŋən, uàn man'səŋən, mosa mouna iɔɔətsəŋən-kèba. loŋ toxləŋ
 pastər kurəŋ uaiəl iɔɔətsəli, kurəŋ uai toxləŋ pastərna ioutsa.
 iɔɔəlna ioutsəli i ɔvləs. «iðho! mètsəm!» il-ám'səs, uandùil:
 «mola mouna iɔɔətsəm-kèba, si osl andàm. mà mouəm ielta ɔázəs,
 ɔouən ɔázəs, kamən ɔvtl-kèba nɔxləssəm, ɔoina luydəmət? mola
 mouna iɔɔətməm, os andàm. uelta uèl'səm, mouəm kut ɔouən ɔa-
 zəs, kurəŋ uai nɔɔəiəl iɔɔo ɔundi iɔɔətl, mouəl kut ɔou.»

kurəŋ uaiəl ɔor'səli, ɔormal iubina svs-uoiəl èuətsəli, uai-
 uŋ'kna pon'səli. kurəŋ uai nɔɔəiəl sãɔəlna lvp-làngsəli, sok tàləsli,
 pat uèr'səli — iètsəs.

mundi iuyəm mouəl pèlã iɔɔo-manda pidəs. mandal-ɔouət
 làŋna i tòxləl ilta surəmèlli, iɔɔo si kērləs, kurəŋ uai nɔɔəiəl sɔ̀

szarvast]. A gyalogos pasztér visszafordulni nem akar, ilyen fut
 a jávorszarvas nyomában. Ezzel semmi dolgunk, hadd fusson a
 gyalogos pasztér!

A szárnyas pasztér a jávorszarvassal együtt ment im. Hosszú
 ideig mentek, rövid ideig mentek, valamely vidékre csak meg-
 érkeztek. A szárnyas pasztér a jávorszarvast elérte, a jávorszarvas
 a szárnyas pasztértől meglövetett. Íjjal lötte meg és megdöglött
 (tk. meghalt). «Ejha, elfáradtam!» Leült, nézelődik: «Hogy mi-
 csoda vidékre (tk. földre) jutottam, azt nem tudni. Az én földem
 hátulról elmaradt, messze [el]maradt. Hogy hány napja üttem
 nyomon, ki számlálta meg (tk. kitől vannak meg számlálva)?
 Hogy micsoda vidékre jutottam, nem lehet tudni. Megölni [ugyan]
 megöltem, de a földem ugyancsak messze van (tk. a földem köze
 messzire maradt), a jávorszarvas húsa mikor ér haza, messzire
 van az (tk. a földje köze hosszú).»

A jávorszarvast megnyúzta, miután megnyúzta, a háta
 faggyuját levágta, a botosa szájába tette. A jávorszarvas húsát
 deszkával letakarta, ágast(?) húzott rá, az alját [is] megcsinálta —
 elkészült vele.

Az imént jött földje felé visszamenni kezdett. Mentében
 (tk. menése hosszatt) az egyik szárnyát, a hóban húzta [baráz-

si çvisallì. ì tòzlä, ieza manl, pà gurèmallì, ieza manl, pà gurèmallì. uàn manəs-kèba, çou manəs-kèba, kurəy pastər izäl't òssəlì. çolna ñoyläsl.

kurəy pastər lauəl tozläy pastər pèlä: «ñözləm uaiəm uèl'sèn, mola çol tùsèn?» tozläy pastər lauəl: «uèlta çodì kuš uèl'sèm, çou mouna uèl'sèm, kurəy uaiəm ñoçàiel sî si çvisèm. mosa mouna-kèba uèl'sèm, mouəl an' mostəsèm.» tozläy pastər lauəl: «mà ioço si man'səm. kurəy uai ñoçàien çoça ny ç kuš manà! mà ioço-man'səm. kurəy uai ñoçàiel màsl-gi, ny ç manà!»

mundì tozläy pastər kurəy uai svs-uoiəl èuətliüislì, uai-uy'kna poniliüislì, ittam üislì, kurəy pastər elti màslì. «sidən tüman manà!»

tozläy pastər manda pidəs, mandal übina lauəl: «si-kinçà mà töçölna üsəm, käl'məm an' nila. tòzläm ülta gurèmiül, si päsna manà! uàn manlən, çou manlən, kurəy uai ñoçàiel çoça

dát vont a hóban], tehát visszafordult, a jávorszarvas húsát ott hagyta. Egy kicsinyég megy, az egyik szárnyát megint leereszti (tk. lent húzza a hóban), kissé [tovább] megy, megint lent húzza. Hosszú ideig ment-e, vagy rövid ideig ment, [egyszer csak] a gyalogos pasztért szemközt találta. Még [mindig] üldözi a vadat.

A gyalogos pasztér [így] szól a szárnyas pasztérhoz: «Üzött vadadat megölted, vagy hová tetted?» A szárnyas pasztér mondja: «Megölni ugyan megöltem, [de] messzi földön öltem meg, a jávorszarvas húsát im ott hagytam. Hogy micsoda földön öltem meg, a vidékét nem ismertem föl.» A szárnyas pasztér tovább folytatja (tk. mondja): «Én im haza megyek, te csak menj a jávorszarvas húsához! Én haza megyek. Ha a jávorszarvas húsa kell, [hát] menj!»

Az elébb a szárnyas pasztér a jávorszarvas háta faggyuját levagdalta, a botosa szájába tette, ime most kivette s a gyalogos pasztérnek adta: «Ezt (tk. ezedet) evén menj!»

A szárnyas pasztér menni kezdett, indulása (tk. menése) előtt [így] szól: «Idáig én szárnyon jöttem, a nyomom nem látszik. A szárnyam barázdát vont, azon a jelen menj! Rövid ideig mégy, hosszú ideig mégy, a jávorszarvas húsához érsz majd.

ἰοῦᾶτλῆν. kuš seda lūi, kuš sḗ olmèdà, ielta mouən xou, kurəḡ nēḡxo ἰοῖο an' ἰοῦᾶτλ.»

toxləḡ pastər manəs mouəlna ἰοῖο, kurəḡ pastər kurəḡ uai ἰοῦᾶἰəl xoza manəs. mandal xoḡàt kurəḡ uai svs-uoi èuəlt ī pul lauəndiḡil, svməl pà uolviḡil. uən manəs-kèba, xoḡ manəs-kèba, svs-uoiəl xołəs. loḡ kurəḡ pastər kurəḡ uai ἰοῦᾶἰəl xoza ἰoxtas, nv-məsūḡil, ielta mouəl pèlā nv-məsūḡil: «mouəm xoḡ! ἰοῖο xundḡ ἰοῦᾶτλῆν kurna?» kurəḡ uai lūman sḗ olmèdəs, kurəḡ uaiəl mola mouna uèl'sa, sḗ olmèdəs. tḡ-toḡi nv-məsəs: «tām mouna olta ἰəm-lamba, mā mouəm si-kiñzà xoḡ, kurna an' ἰοῦᾶτλῆν (an' uèritlῆm), mattḡ mou ἰsi mou, ī-sidi xul ol, ī-sidi or-uaiəl ol uèlβəsłəda.» tōrēm-uèk-kossḡ sḗ olmèdəs, ielta mouəl uèk ἰvrəməsłḡ. si uḡs èuəlt, si kurəḡ pastər èuəlt pastər-ἰᾶx selta i rōtməsət. ἰoxtəm uḡsəl si tām mouna. kurəḡ pastər ἰlbina pastər-ἰᾶx rōt tādū an-dām olmal, si uḡs èuəlt rōtməsət.

Akár ott edd meg, akár ott is maradj, hátra [maradt] földed messzi, gyalogos ember [onnét] vissza nem jut.»

A szárnyas pasztér ment a földjére vissza, a gyalogos pasztér [pedig] a jávorszarvas húsához ment. Menése közben a jávorszarvas háta faggyujából egy-egy falatot eddegél, az éhsége [megint] csak elmúlik. Rövid ideig ment-e vagy hosszú ideig ment, a hátafaggyuja elfogyott. Ő, a gyalogos pasztér, a jávorszarvas húsához érkezett, elgondolkozik, a hátra [hagyott] földje felé gondol: «A földem [bizony] messzire van! Mikor jutok én oda vissza gyalog?» A jávorszarvast even ott éldegélt, a mely földön a jávorszarvas megöletett, ott éldegélt. Erre-arra gondolkozott: «Ezen a vidéken lakni (tk. lenni) is elég jó, az én földem innét messzire van, gyalog [oda] nem jutok el (nem birok). Föld föld [ez is föld], hal is van, erdei vad is van vadászni való.» Örökre ott maradt, elhagyott földjét teljesen elfelejtette. Aztán így ettől a gyalogos pasztértől származott a pasztér-nemzetség. Erre a vidékre való jövetelük eredete (tk. nyílása) ez. A gyalogos pasztér előtt pasztér-nép itt nem volt, innen eredtek.

14. *kaldàs-àŋgi màšəł.*

(Törödék.)

iməŋən-igəŋən olləŋən. ɪ iix twisəŋən, si iijəl ɪogəs-, uai-kur ɛuətti, on't-uai uèldi, iəŋ'k-ɟul uèldi louətti sidi ɛnməs. tōrəm pàrdəm ər ɟɪtlna on't-uai uèləs, iəŋ'k-ɟul uèləs; on'dəŋ-pèlək ər lɒbas, ɔiəŋt-moŋ-pèlək ər lɒbas sidi si tōŋnəs.

lābət tol olmal ɛuəlt, lābət luŋ olmal ɛuəlt ɪ ɟɪtlna mārəm iōrəl uèrdi ɪnlua olmal, nɒmsəl nɒməsł: «tuslām mēuəl-ɟonəmna tɪ iōrətmel, àžəŋəlām-əŋgəŋəlām niŋ manəm niŋi suŋ, ɟuɪ manəm ɟuɪ suŋ lɪn and ośmən, purəš kurna, purəš ɪəsna mà si iōrətləm, mà ɟol-mosa niŋli olləm?»

si iubina əŋgəl-imi kət iəŋŋəl uis, uèdi manəs, iəŋ'gna iōytəs. iəŋ'k nox-rəznəs, nox-taβsəmdəs. lou iəŋ'k uan'man seda lāiul, nɒmsəl nɒməsł: «mà olməm-təlna iəŋ'gəm siməs uèr an' uèrəs, ittam ɟodi iis?» tōdà lāiməl, iəŋ'k lou pèlā sidi lauəl: «manəm ɟodi uantlən? Ās nim-ələŋ pèlā uandà, Ās num-ələŋ pèlā uandà!» Ās nim-ələŋ pèlā uandəs, Ās num-ələŋ pèlā uan-

14. *Kaldàs-anya regéje.*

Asszony és férj vannak. Egy fiuk volt, ez a fiuk nyuszt-, vadláb vágó, erdei vad ölő, vízi halat fogó nagyságnyira növekedett ím. Az isten adta sok napon erdei vadat vadászott, vízi halat halászott; erdős félen [levő] sok éléskamrát, lapos félen [levő] sok éléskamrát megtöltött.

Hét tél elmulta (tk. volta) után, hét nyár elmulta után egy napon törött iját csinálni benn volt [a szobában], elgondolkozik: «Az én szakállam a mellemig, a hasamig ért mái le, atyám-anyám nő járta nős vidéket (tk. szögletet), ember járta emberes vidéket ők nem ismernek, öreg [é. öregedő] lábra, öreg [é. öregedő] kézre jutok immár, meddig legyenek még nőtelen?»

Azután az anyja asszony két vedret fogott, a part felé ment, a vízhez érkezett. A víz fölbugyogott, fölfreccsent. Ő a vizet nézvén ott áll, gondolja magában: «Mióta csak vagyok, a vizem ilyen dolgot még nem cselekedett, most meg mi lelte?» Ott állott, a víz így szól hozzá: «Engem nézel? Az Ob alsó vége felé nézz, az Ob felső vége felé nézz!» Az Ob alsó vége felé

dəs: χῶλῆχ-χῶρᾶсна χῶλῆχ ἰιλ, сау-χῶрᾶсна сау ἰил, ἰνῆλ ῥᾶγγ=рун куῶтна кижᾶртᾶса. χου μου ἔυᾶлт ἰυуᾶм χῶλῆχ ῥῶχῆγ πῶγᾶл ῥῶγᾶлна тоγῶ-ῥᾶдᾶс.

sēmḡalḡl noχ-uīlḡlḡdal kutna χῶλῆχ σογᾶл ἔḡ'almḡslḡ: χᾶлтᾶ тḡᾶм nᾶi-ḡḡχ, χᾶлтᾶ тḡᾶм ὀr'-ḡḡχ seda ῥᾶḡs. sᾶtpᾶл ἔυᾶлт кῆzᾶл uḡslḡ, ῥ uᾶḡḡл ἔḡ'almḡslḡ, kur-ḡḡл ῥuḡḡл ἔυᾶтḡslḡ, keḡ elti si ῥuḡḡл ḡᾶllḡ ḡῶγᾶr'sḡllḡ, тḡḡḡл ἔυᾶлт тоγῥῆγ ḡᾶл uḡs, si ḡᾶлḡл тоγῥῆγ nḡл γῶzᾶ uᾶḡḡslḡllḡ, ἰῶγῥḡл ᾶῥᾶм'sḡllḡ, ἰῆzᾶ ᾶῥῆγḡs sῶzᾶs, ḡᾶлḡл pᾶstḡslḡ, si ḡubina keḡ ἰῶutsḡlḡ, si ḡᾶл keḡ mḡχḡḡ manḡs.

nḡmḡllḡl sῶmdḡs, тоγῶ sῶsmḡs, sidi ῥᾶḡḡл: «ḡmḡḡḡḡ seda γᾶzᾶ! si ḡubina тоγῶ-manᾶ (γᾶтна manᾶ), ḡḡḡḡ elti si ḡᾶzῆγ тḡḡᾶ! «pubi ῥᾶbḡt uḡḡḡmḡtl-gi, куῶ ῥᾶbḡt uḡḡḡmḡtl-gi, nḡḡ manḡm nḡḡḡ suγ, χḡḡḡ manḡm χḡḡḡ suγ kᾶstᾶ ᾶт ἰил! pubi ῥᾶbḡt uḡḡḡmḡtl, куῶ ῥᾶbḡt uḡḡḡmḡtl an'-ki uḡḡḡtl, ῥῶḡ ᾶт ἰил!»

ittam ḡmḡ ἰḡḡḡḡḡl ἰḡḡ'kna pon'sḡlḡ, noγῶs χῶḡḡs, γᾶтна ἰῶχḡḡs, si ἰḡḡḡḡḡḡḡḡ χᾶт-χᾶrina pon'sḡlḡ. si kᾶт ἰḡḡḡḡḡḡḡḡ noχ-

nézett, az Ob felső vége felé nézett: holló-alakban holló jön, szarka-alakban szarka jön, az orra evetszór vastagságnyira dérrrel van borítva. A messzi földről jött holló a réves falu révébe odaszállott.

Miközben a két szemét fölemelinti, a holló a bőrét levetette: honnan termett napfi, honnan termett fejedelemfi állt ott. A hüvelyéből a kését elővette, az egyik botosát levetette, a lába hegye ujját [hirtelen] levágta, a kövön az ujját nyillá faragta, a tegzéből tollas nyilat vett elő, a nyilat [é. az ujjából faragott nyilat] a szárnyas nyélbe illesztette, az íjját fölemelte, kissé előre lépett, a nyilat ráhelyezte, azután a sziklát meglötte, a nyíl a sziklán keresztül ment.

Hótalpait fölvette, odalépett hozzá, így szól: «Asszonykám, itt maradj, aztán menj haza, fiadnak ezt a hírt vidd meg: «Ha pubi hét fogása van, ha ördögi hét fogása van, nő járta nős vidéket, ember járta emberes vidéket keresni hadd jöjjön! Ha pubi hét fogása, ha ördögi hét fogása nincsen neki, [akkor] ne jöjjön!»

Most az asszony a vedreit (dual.) vízzel megtöltötte, föl-kúszott [a lépcsőn], haza érkezett, a vedreket a szoba földjére

ràràn'səŋən, nox-taβsəm'səŋən, iŋəl lauəl: «əŋgam-imi mola iāzəŋ tūsən?» lou lauəl: «iŋiŋiè, iəŋ'k èuəlt mola iāzəŋ tüləm?» — «ant-ki tūsən, si kət iəŋ'gi-iəŋŋəlnən toɾoʃik əmdəŋlè-sà!» lou si iəŋ'gi-iəŋŋəlnən aŋilta ələm'səlì, iəza ùlənìs pon'səlì, iəŋ'gəl pà-si nox-rəŋnəmdəs, nox-taβsəmdəs. iŋəl lauəl: «mundì lau-sèn, iāzəŋ an' tūsən, ittam iāzəŋ tūsən.» əŋgəl-imi sidi lauəl: «iŋiŋiè, iāzəŋ-matti tūsəm, iorən ior-ki, manà! iorən andəm-ki, nēməza an' ŋilən.» iŋəl lauəl: «mola iāzəŋ tūsən?» əŋgəl-imi sidi pödər'l: «niŋ manəm niŋi suŋ məsl-gi, ɟui manəm ɟui suŋ məsl-gi, ləbət pubi ŋèlmətl-gi, ləbət kul ŋèlmətl-gi, ət iŋl mə iŋbəmna!»

iŋəl əməsti tɔɾà èuəlt nox-ləiŋl, sòmətlɪŋs, iəɟləl-nəlləl ŋis, kim-ədəs, iəŋ'k pèlè manəs. ləxəŋ pəɾəl ləɾəlna ŋul keŋ ɟoza iəx-təs. i ŋaiəl èŋ'səlì, kèzəl ləɾəftəs(ì), kur-nəl èuəlt ŋul kur-luŋəl èuətsəlì, keŋ ɟoza pon'səlì, noɾərləlì, nəllì nəɾərləlì. sət nəl pon-məŋ saməŋ tɪŋət èuəlt i toɟləŋ nəl ŋis, ŋèrəm nələl toɾo-ŋaiətsəlì toɟləŋ nəl-nəl ɟoza. iəɟləl əlèməslì, tɪs pà tɪs, toɾos pà toɾos

tette. A két veder fölbuggyant, fölfreccsent, a fia mondja: «Anyám asszony, micsoda hírt hoztál?» Ő [igy] szól: «Fiacskám, a vízről milyen hírt hoznék?» — «Ha nem hoztál, a két vizes vedret tedd egy kissé odébb!» Ő a vizes vedreket csöndesen föl-emelte, kissé előrébb tette, a vize megint fölbuggyant, fölfreccsent. A fia mondja: «Az imént mondtad, hogy nem hoztál hírt, íme hírt hoztál.» Anyja-asszony így szól: «Fiacskám, hírfélét hoztam [ugyan], ha az erőd erő, menj! [de] ha erőd nincs, nem nyersz vele.» A fia mondja: «Mi hírt hoztál?» Az anyja asszony így beszél! «Ha nő járt a nős vidék kell, ha ember járt a emberes vidék kell, ha pubi hét fogása van, ha ördögi hét fogása van, hadd jöjjön utánam!»

A fia az ülő helyéről föláll, öltözködött, íjját, nyilait fogta, kiment, a víz felé ment. A réves falu révében [levő] nagy sziklához érkezett. Az egyik botosát levetette, a kését elővette, a lába hegyéről az öreg ujját levágta, a köre tette, megfaragja, nyillá faragja. Száz nyilat tevő pikkelyes tegzéből egy tollas nyilat vett [ki], a csinált nyilat beleillesztette a tollas nyíl nyelébe. Az íjját fölemelte, ide s oda lépett, a nyilat [az íjjára]

sòzəs, ñàləl pàstəsli, si ñàlna yul keu mpxti-ìoutsəli, ñàləl mpxti-lòznəmdəs, òndər-sox nīməlyələl sòmđəs i sòməs, si xui manəm ìos xouət i sòsl.

uàn sòzəs, xou sòzəs, murəl ām'səm òn'dəy mou, murəl ām'səm pàməy mou ìubəl pèlù xázəs, pà mur ām'səm òn'dəy mou, pà mur ām'səm pàməy mouna ìoxtəs. tom xui èuəlt nīmliəlna ì kural xásmal, si tpxàina ləu ì kural pà xázəs, ittam kidəmdək ì kurna pitsəyən. tom xui èuəlt songèβitəlna ì ìàsl xásmal, tàm xui èuəlt ì-sidi songèβ kətləm ìàsl xázəs. ittam ì ìàsna. ì kurna man'səyən. tom xui èuəlt mandal svyət ìoxo-xázəm kural nīmliəlna seda xázəs. tàm xui sù ìoxtəs, ì kural nīmliəlna ì-sidi ì xázəs. lìn ìoxo-xázəm kurlən seda ì xásəyən, sidi man'səyən.

ì tpxàina ìoxliəlna ì-βèlək ìàsl seda ì xázəs, tom xui èuəlt ì-βèlək ìàsl ìoxliəlna pà xázəs, top pàrxəy sòβəl manl. tom xui èuəlt pàrxəl (?) xázəs, oxəl lărüül. tàm xui èuəlt pàrxəl ìsi si tpxàina xázəs, top oxəl lărüüs. ì tpxàina ì xət ñila, ou-silna

helyezte, a nyállal a nagy követ keresztül lötte. A nyila keresztül hatolt rajta, vidrabórból [készült] botosait fölvette, elindult ama férfi járta út hosszában lépdel.

Rövid ideig lépdelt, hosszú ideig lépdelt, a népe lakta (tk. ülte) erdős föld, a népe lakta füves föld mögötte elmaradt, más nép lakta erdős földre, más nép lakta füves földre jutott. Ama férfinak az egyik lába hótalpastul együtt elmaradt, azon a helyen az ő egyik lába is [ott] maradt, most mindegyikük egy lábú lett (tk. egy lábura jutott v. esett). Ama férfinak az egyik keze a bottal együtt elmaradt, ennek a férfinak is elmaradt a botot fogó (tk. fogott) keze. Most félkézzel, féllábbal mentek. Ama férfinak, a mint megy (tk. menése közben) a visszamaradt lába talpastul együtt ott maradt. Ez a férfi oda ért, [ennek is] a másik lába hótalpastul együtt elmaradt. Visszamaradt lábaik ott maradtak, úgy mentek [tovább].

Egy helyen ama férfinak a félkeze ijastul együtt ott maradt, ennek is a félkeze ijastul együtt elmaradt, csak a derekas darabjuk megy [tovább]. Ama férfinak a dereka elmaradt, a feje gurul [tovább], ennek is elmaradt egy helyen a dereka, csak a feje gurult. Egy helyen ház tűnik elő, a küszöbhez gurultak.

lárijsəŋən. tom χui oχ-pōzəχ uisa, kōrdi uērdi rət χoza pon'sa, tutna poltsa, kōrdi pāiildi iāsna uēdi uisa, ild elti pon'sa, kōrdi sākna (kāuārna) sēŋ'ləti, toχo-lārēməl, pə χaiła, ti lārēməl, pə χaiła. tutna pə pon'sa, pāiildi iāsna pə noχ-uisa, ild elti pon'sa, kāuārna sēŋ'la, toχo lārēməl, ti lārēməl. ild əuəlt il-nāiəmdəs, oχ əuəlt il-nāiəmdəmət kim-iūuəlməsli, toχo i lārēməs, ielta iuəmət ios χouət lārēməs. iōŋət iōŋtəm oŋəl pə uisli, tutna pon'səli, lolta pitsəli, tut-idə iis (lələs), kōrdi iāsna uisli, ild elti pon'səli, sākna χat-təsli — lokki sūgələs. ild əuəlt ilis nāiəmdəs, noχ-uisli, kim-iūuəlməsli, ittəm oχ-pōzəχ toχo-lārēməs, mundi iuəmət ios χouət lārēməs.

uən man'səŋən, χou man'səŋən. tom χui (ələŋ χui) pərŋəl χoza iōŋtəs, pərŋəl toχo-χvənəmdəs, ielta χuiəl pərŋəl pə toχo-χvənəmdəs.

pə-si man'səŋən. ələŋ χui iōŋəl kätləm iəsl χoza iōŋtəs, iōŋəl kätləm iəsl toχo-χanəmdəs. ielta χuiəl iəsl, isi iōŋəl kätləm iəsl, toχo-χvənəmdəs. uən man'səŋən, χou man'səŋən. ələŋ

Ama férfinak vették a fejét, vas-csináló tűzhelyre tették, a tűzzel fujtatták, vas-kovácsoló kézzel a tűzről elvétellett, az ülöre tétellett, vas kalapáccsal kovácsolja, oda gördül, megint éri [a kalapács], erre gördül, megint éri [a kalapács]. Megint a tűzbe tették, a kovácsoló kéz megint fölvette, az ülöre tette, kalapáccsal üti-veri, oda gördül, ide gördül. Az ülörről lecsusszant, a lecsuszottat az ajtón kihajította, és tovább gördült [az]. A később jött fejet is vette, a tűzbe tette, olvasztani kezdte, olyan lett, mint a tűz (fölvadt), vas kézbe vette, az ülöre tette, a kalapáccsal megverdeste — összetörött. Az ülörről lecsusszant, fölvette, kihajította, most a fej odagördült, az imént jött út hosszában gördült.

Rövid ideig mentek, hosszú ideig mentek. Ama férfi (az első ember) a derekához érkezett, a dereka hozzáragadt, a hátul [jövő] ember dereka is odaragadt (t. i. a gördülő fejhez).

Megint mentek tovább. Az első ember az íjjat fogó kezéhez érkezett, az íjjat fogó keze hozzá ragadt. A hátsó ember keze, ugyancsak az íjjat fogó keze, odaragadt [ehhez]. Rövid ideig mentek, hosszú ideig mentek. Az első ember az egyik lá-

χυῖ ἰ-βῆλᾶκ κural χoζα ἰoχτᾶς, ἰ-βῆλᾶκ κural τογο-χvνᾶmdᾶς, ἰelta χυῖᾶλ ἰ-βῆλᾶκ κural pà τογο-χvνᾶmdᾶς. ἰ kurna man'səŋən. àləŋ χυῖ songgèβ kätləm ἰàsl χoζα ἰoχτᾶς, si songgèβ kätləm ἰàsl τογο-χvνᾶmdᾶς. ἰelta χυῖᾶλ pà ἰoχτᾶς songgèβ kätləm ἰàsl χoζα, ἰàsl τογο-χvνᾶmdᾶς. si ἰubina tom àləŋ χυῖ ἰoγο-χαζᾶm κural χoζα ἰoχτᾶς, ἰoγο-χαζᾶm κural τογο-χvνᾶmdᾶς. azàt talàŋἰ ἰisŋən.

tom χυῖ ἰos χoῦᾶt sòzilibiis. ἠàn manəs, χoῦ manəs, χàt-kèba χàt ἑdᾶς, kòr'-kèba kòr't ἑdᾶς. sἰ ἰoχτᾶς, χàt ἠul χàt, ἠal-ἠèt lwl-kəm χàt. nἠmallàl ἑŋ'səli, ou ἠussəli, ἰoγο-lwŋəs. χàt-libəl ἰəŋ'k, χàt padἰ ἑῦᾶlt ἑllədi χum'βət ouna lāriῖἰdi χum'βət χàt padἰ pèlἰ lāriῖἰlət. χum'βət kātis ἰvŋ'lət.

si χàt-χαr libina χolti χυῖ χol'l, ἠàsti χυῖ ἠàsəl. sòχ-ox sèŋ'lət, mἠvsəŋ-ox sèŋ'lət, ἠἠé-ox sèŋ'lət. nvrina ἰməŋən-ἰəŋəŋən ἠməsləŋən, ἰmi oxal sἠuər-sox-idi nἠῖἠἠ ἰis, siῦəs-kurək tἑŋəl-idi. ἰmi ἰgal ἰ-sidi kurək-idi nἠῖἠἠ ἠādəm, siῦəs-kurək tἑŋəl-idi oxal

bához érkezett, az egyik lába hozzá ragadt, a hátulsó embernek is az egyik lába odaragadt hozzá. Egy lábon mentek. Az első ember a botot fogó kezéhez érkezett, ez a botot fogó keze odaragadt hozzá. A hátulsó ember is odaérkezett a botot fogó kezéhez, a keze odaragadt hozzá. Azután az az első ember az ott hagyott lábához érkezett, az ott hagyott lába odaragadt hozzá. Épekké lettek.

Ama férfi az út hosszában lépdelt. Rövid ideig ment, hosszú ideig ment, háznak ház tűnt elő, falunak falu tűnt elő. Odaérkezett, a ház nagy ház, négy-öt ölnyi ház. A hótalpait levette, az ajtót kinyitotta belépett. A ház belseje víz, a ház fenekéről támadó hullámok az ajtónak gördülnek, az ajtó felől gördülő hullámok a ház feneké felé hömpölyögnek. A hullámok kétfelé mennek.

A ház földjén az érző hálóval halászó ember, érző hálóval halászik, a vészhálóval halászó ember vészhálóval halászik. Tok-hal-fejet ütnek, mukszunhal-fejet csapnak, lazacfejet vernek. A padkán [egy] asszony és [egy] öreg ember ül, az asszony feje [mint a] nyúlbor [oly] fehérré lett, olyanforma, mint a sasfészek [tk. sasfészekforma]. Az asszony ura szintén sasfészek-fehérré

iuumal. iməl kət iogʷəs-sox iin'man aməsl, kət uai-sox iin'man aməsl, igəl xoʷil.

uən am'səs, xoʷ am'səs, imi iändəsl, iändəsti kəzəl, lolβəŋ nolbi kəzəl uisli, xoʷidi igəl siʷələŋ ɕuəlt pwtkəsli, igəl nox-am'səmdəs. «mola xoʷdi iis? maʷ-xuʷi ioxtəm, ioxətmal xoʷu iəs, xoʷol-moza aməsl lilli, iəslə?» sōmətluʷis, xət-xarina ɔxləs, ɔndər-sox kət nɪmləl uis, uir-lōβtəŋ iɔxləl uis, imi uŋəl pələk-puśsəli, uŋəl-uʷs-libi xoʷuət nɪmlitəlna sidi i manəs. uən-kəba uən iŋʷəs, xoʷu-kəba xoʷu iŋʷəs, i mosaina əzəl-igi imi uŋəl-uʷs ɕuəlt i xələβ kimiś təl'səli, xələβna xoʷl ar, xoʷulitəlna təl'səli.

15. tudəŋ iəŋ'k məşəl.

tōrəm nōmən ol. uən ős, xoʷ ős, iməl kažəŋi iis. tōrəm-əŋgi pərdəs, iix twiis. iixəl ɔndəβna pon'sa, tōrəm iəstəl: «iōmər keu-xətna pondi məsl!» iixəl pələ lauəl: «xundi nŋhən kanžəmələm, sit mə uərəm.» keu-xətna tusa, ouəl lwp-tōγərsa, tvmən'sa.

őszült, a feje olyan lett mint a sasfészek. A felesége két nyestbört varrván ül, az ura alszik.

Rövid ideig ült, hosszú ideig ült, az asszony varrogat, a varró kését, az ólomnyelű kését fogta, alvó urát a vékonya irányában megszurta, az ura egyszerre fölült. «Mi ez? vendég érkezett, megérkeztének [már] hosszú az ideje, meddig ül étlen, szomjan?» Felöltözködött a ház földjére leszállt, vidrabórból készült két hótalpát vette, vörös nyírhéjkéreggel [ellátott] ijját fogta, az asszony száját fölnyitotta, a szájnylás belsejébe hótalpastul együtt [be]ment im. Rövidnek rövid ideig járt, hosszúnak hosszú ideig járt, egyszer [csak] az öreg atya az asszony száján kifelé egy hálót húzott, a hálóban sok a hal, halastul együtt húzta.

15. A tűzözön regéje.

Az isten fönt van [t. i. az égben]. Rövid ideig volt, hosszú ideig volt, a felesége lebetegedett. Az isten-anya [úgy] rendelte, fia született. A fia bölcsőbe tétetett, az isten [így] szól: «Kerek kőházba kell tenni!» A fiához [így] szól: «Hogy mikor kereslek téged, az az én dolgom.» A kőházba vitetett, az ajtaját bezárták, belakatolták.

si náurèm nómər keu-γātna uàn ōs, γου ōs. ī-mosaina lou sidi nox-ām'səs. uàn ām'səs, γου ām'səs. pōdərta òntlīmal, sidi laušl: «tōrēm-àzəm manèm àl kanžəmèllī. lou matta-pvràina zàstəl: ,mà nvhèn kanžəmèlèm' — səjəl andàm.»

uàn ām'səs, γου ām'səs. si uàn-γου āməsmal zūbina zàsl uèšl γοζα tùslī: «mà tusəη nēηγοzī iuuməm, manèm àl kanžəmèllī, marēməsàiem.» olda an' uèrītta pidəs, ī tvγaina laida. «tōrēm-àzəm γpləs, mola līləη, səjəl andàm!»

lou keu-γāt libina nōzłəs, keu-γāt šugələs, keu-γāt ōlēm tvγājəl andàm. lou uandəs: nai seda laimal. nai uēlīs uantsəllī, lou nox-làis. uandīl lokkè, uas louātna: sārīəη χāt seda āməsl. «ilamba àzəm χāt.» lou sòsməsəs àzəl χāt pèlà. àzəl χāt γοζα, òyna ioxtəs, zàsna òuəl kātllsəlī, pušsəlī, iγo-loyəs. iγo-loyəs, òu-sīlna seda làis. àzəl tī ioxtəs mvχtī lou γοζaiəl: «iγrīè, nvη malaī ioxtəsən? ma matta lausəm: χundi nvhèn kanžəmèlèm, si-pvràina mà ioxtəm.» ittam manèm an' māsłən, χol manà, sē

A gyermek a kerek kőházban rövid ideig volt, hosszú ideig volt. Egyszer csak fölült. Rövid ideig ült, hosszú ideig ült. Beszélni próbálgatott, így szól: «Isten-atyám engemet nem keres. Annak idején [pedig] azt mondta (tk. mondja): ,Én tégedet majd kereslek' — [semmi] nesze sincs.»

Rövid ideig ült, hosszú ideig ült. Ezen rövid-hosszú ideig [való] ülése után a kezét az arcához vitte: «Én [már] szakállas emberré lettem, még sem keres, eltespedek [egészen].» Nem tudott már maradni (tk. lenni), egy helyen állni. «Isten-atyám meghalt vagy életben van? Semmi nesze sincsen.»

A kőház belsejében megmozdult, a kőház összetörött, a kőháznak nyoma sem maradt. Ő látta: nő áll ottan. A nőt mi-helyt meglátta, fölállott. Tekinget körül, a város hosszában: Aranyos ház van (tk. ül) ott. «Talán az atyám háza.» Ő az atyja háza felé lépdelt. Az atyja házához az ajtóhoz érkezett, kézzel az ajtót megragadta, kinyitotta, belépett. Bement, ott a küszöbön megállt. Az atyja azonnal idejött hozzá: «Fiauskám, te miért jöttél [ide]? «A multkor mondtam, hogy a mikor kereslek téged, akkor majd elmegyek hozzád. Most nekem nem kellesz, a hova mégy, oda mégy (tk. a hova menj, oda menj)! Aztán majd

manà! χundsì ior-χui àl oša, mutràìəŋ χui àl oša! uèritlèn-gi, nvy uèrən! matta lauməm sirna, mà-ki kanžaməsəm loln, lauəl, ior-χui and ošsən, i mutràìəŋ χui and ošsən.»

àzəl sidi lauəm iubina lou ligàzəs, àzəl pèlā lauəl: «manəm uàn laftyluiməm andàm, manəm ièrnàs sòməttiməm andàm, kas sòməttiməm andàm, sàbèz sòməttiməm andàm. kuš uèritləm, kuš andàm, sit mà uèrəm!»

lou kèrləs, kim-èdəs. törəm-àzəl langər-χui χàtna toɾo-manəs. tom χuina olda litsa (olda pidəs). törəm-àzəl langər-χui χàtna oldal svɾàtət langər-χui ìmi tvída pitsəlli, sidi oldi èuəlt lirəməs. törəm-àzəl langər-χui lou iugàn-murəl àgətsəlli, sidi iàstəl: «təmi uèlda məsl!» mur iàstəl: «χodi-svɾət uèlda məsl?» mur pèlā lauəl: «mola-kəm lau ol, iuz ivɾà-tàlda məsl! louèl si iuz pilna tutna ponda məsl. tutna àt lila, àt χvləl! siməs nəŋɾo an' məsl.»

iurəl tutna vltsa, lou kətllsa, tutna pon'sa. lou ant pödər-dəs, ant pà laldəs, χodi kətllsa, sidi i tutna pon'sa. si tut χvtl

erős emberrel ne találkozz (tk. erős embert ne találj), fortélyos emberrel ne találkozz! Ha bírsz vele, a te dolgoz. Úgy, a mint a multkor mondtam, ha én kerestelek volna föl, [magadnál] erősebb embert sem ismertél volna és fortélyosabb embert sem ismertél volna.»

Miután az atyja így szól, ő megharagudott, az atyjához [így] szól: «Nekem ennivaló kenyere sincs, nekem felölténivaló ingem sincs, felölténivaló gatyám sincs, felhúznivaló csizmám sincs. Akár bírok vele, akár nem, az az én dolgom!»

Ő megfordult, kiment. Az isten-atyja testőrének (tk. oldal-emberének) a házába ment. Annál akart lakni (ott kezdett lakni). Miközben az isten-atyja testőrének a házában lakik vala, a testőr feleségét bírni kezdte, ez aztán nyilvánvalóvá lett. Az isten-atyja testőr-embere a saját népét összegyűjtötte, így szól: «Ezt meg kell ölni!» A nép mondja: «Hogyan kell megölni!» A népéhez [így] szól: A mennyi ló csak van, [azon] fát kell összehordani! Őt a fával együtt a tűzbe kell vetni (tk. tenni). Hadd égesse el a tűz, hadd haljon meg! Ilyen ember nem kell.»

A fát meggyújtották, őt megragadták, a tűzbe vetették. Ő nem beszélt, nem is sirt, a hogy megragadták, a tűzbe ve-

lābətliḡis, ātl lābətliḡis. si tut ḡōrləs. murəl pələ lauəl: «tut oləm tḡḡajəl uandət!» lou murəl seda iḡḡ'əs uantta, tut oləm tḡḡà lārì iḡḡmal, si lār ḡoza ai lòn't iḡḡətmal, lārna iḡḡ'əl, tom-əlḡis iḡḡ'əl, tām-əlḡis iḡḡ'əl, kātis iḡḡ'əl. mur man'sət kōžāijəl ḡoza, kōžāijəl lauəl: «mola uantsadi?» — «mola uantsu? tut liḡəm tḡḡà lārì iḡḡmal. si lār ḡoza ai lòn' iḡḡətmal. ai lòn' iḡḡətmal, tom-əlḡis manl, tām-əlḡis manl. ilamba tōrēm iḡḡəl seda si iḡḡ'əl.» lou lauəl: «sidi-gi, uḡiāt pḡškān, uḡiāt sēla!» murna pḡškān ātl pāḡəlla, ḡḡtl pāḡəlla. si iḡbina sēla ḡoləs. uantsət: ai lòn't āməsl tām lārna, ant ḡajla. «si-kīḡžū uēldi mutrāḡəm andām.»

si iḡbina ai lòn't uḡdi kiləs, moḡna. kimotti uantsa: tōrēm-iḡ sōsl, ai lòn't andām. lou tōrēm laḡḡər-ḡuḡi ḡātna manəs, iḡḡolḡəs, laḡḡər-ḡuḡi pələ sidi lauəl: «manēm ḡundi uēllən? ittām iḡḡətsəm. nḡḡ iāsna ittām manēm uēldi!» tōrēm laḡḡər-ḡuḡi liḡəzəs. tōrēm laḡḡər-ḡuḡi noḡ-lāḡis. si iḡbina lou pà liḡəzəs, iāsna iḡḡā-kātllsəḡən, ī iāsna louəl kātllsəlli, oḡəl səḡətsəlli, oḡəl iḡnas tāḡnəs

tették. A tűz nappal égett, éjjel égett. A tűz kialudt. A népéhez [így] szól: «A tűz helyét nézzétek meg!» A nepe odajárt megnézni. A tűz helyén tó keletkezett, a tóra egy kis lúd érkezett, a tavon jár. Arrafelé jár, errefelé jár, kétfelé járkál. A nép ment a gazdájához, a gazdája [így] szól: «Mit láttatok?» — «Mit láttunk? A tűz helye tóvá lett. A tóra [egy] kis lúd érkezett s arrafelé megy, errefelé megy. Talán az isten fia járkál ott.» Ő [így] szól: «Ha így van [a dolog], fogjatok puskát, vegyetek puskaport!» A nép a puskát éjjel durrogatja, nappal durrogatja. Aztán a puskaapor elfogyott. Látták: a kis lúd itt ül a tavon, nem érte [a golyó]. «Eddigélé megölésre való for-télyom nincs (é. nem tudtak megölni).»

Aztán a kis lúd a partra kelt, a szárazra (tk. földre). Másodsor [is] meglátták: Az isten fia lépdel, a kis lúd nincs [sehol]. Ő az isten testőrének a házába ment, belépett. A testőr-höz így szól: «Engem mikor ölsz meg? Íme itt vagyok (tk. megérkeztem). Most [hát] a saját kezeddal ölj meg!» Az isten testőre megharagudott. Az isten testőre fölállott. Aztán ő is megharagudott, birokra keltek (tk. kézzel összekapaszkodtak), az egyik kezével megragadta, a fejét megcsavarta, a feje [csak] levált, az

(v. tàχnəmdəs), tōrəm langər-χui χnləs. lou χnlmal iubinə tōrəm àzəl χātna pà manəs. àzəl χātna ioro-wnəs, àzəl tì iis. «χodi iij-ñè, mola wər'sən? langər-χuiəm χol tūsən?» àzəl lauəl: «nwnèn tàm mouna olda ādəm, ìln, tōdà mou ol, si mou χoza mur ol, si mur χoza òχlà! si mur nwn χožen àt pviiksəlat!»

tōrəm-iij il-òχləs, tàm oldi mouna il-ioxtas. mur tàdà olmal, murna kòzàñi lèzàtsa, lou mur χoza kòzàñi ol. mur mosna-ki pitl, mos lèzàtləlli. mur louèl pviiksəlat. tōrəm-àzəl nwnəsuij: «mà pèləm mur an' uantta pidəs, mur kòzàñiəl pilna uèlda məsl. mà pèləm an' uantlat. mutràñəχ kòzà lou seda ol, manèm iwrəməsət, si mouna tudəχ iəŋ'k əsllta məsl.»

lou (tōrəm-iij) si iāzəχ χòl'səlli, mur pèlà sidi lauəl: «tōrəm-àzəχ tudəχ iəŋ'k əsll muŋəχ uèlda.» lou murəl si iāzəχ χòl'sət: «muŋ nwnèn tinəχ kəmğə ār malu, nwnèn pviiklu, lābət χanzəχ lau iir uèllu, lābət pułi oysar nwnèn malu, lābət sàrnəŋ-ox ān nwnèn malu, tōrəm-àzən elti nwn miñlè!»

isten testőr-embere meghalt. Miután az meghalt, innét elment isten-atyja házába. Az atyja házába belépett, az atyja oda jött eléje: «Hogyan, fiacskám, mit csináltál? A testőrömet hova tetted?» Az atyja [igy] szól: «Neked [itt] ezen a földön nem jó (tk. rossz) lenned, lent, ott föld van, a földön nép van, ahhoz a néphez szállj le! Az a nép hadd könyörögjön hozzád!»

Az isten fia leszállt [a földre], erre a földre lejutott. Nép volt itt, a néptől gazdává tétetett, ő a nép gazdájává lesz. A nép ha betegségbe esik, a betegséget meggyógyítja. A nép őt imádja. Isten-atyja gondolkozik: «Én felém a nép már kezd nem tekinteni, a népet gazdástul együtt meg kell ölni. Felém [már] nem tekintenek. A fortélyos gazda, ő ott van, engem elfelejtettek (v. rólam megfeledkeztek), a földre tűzözönt (tk. tüzes vizet) kell bocsátani.»

Ő (az isten fia) ezt a szót hallotta, a néphez így szól: «Isten-atyánk tűzözönt bocsát a mi megölésünkre (tk. minket megölni).» A népe ezt a hírt hallotta: «Mi néked a drága selyem sokját adjuk, téged imádunk, hét tarka ló áldozatot hozunk (tk. ölünk), hét fekete rókát adunk neked, hét arany tálat adunk neked, add azokat isten-atyádnak!»

louèl mur pviiksəsət, iirəssət. lou si iubina törəm-àzəl xoza manəs. àzəl xoza manəs, àzəl xətna ioro-loyəs. iüstəl: «murəm pviiksəsət, tàm-ārət, si-ārət udlβəsən tàm, muvəy àl uèlì!» àzəl lauèl: «vov àl pà iüstà, àl pà pòdèrdà! tàmìna lābatmət xətl tudəy iəy'k ēsləm.» lou pà ligəzəs àzi pilna: «xundi litlan-ki, mola-kəm tvilən, ēslà! murəm elti it an' maləm.» si iubina iüstəs: «pàiam-uləm!»

lou si iāzəy tvils, lou manəs. murəl xoza ioro-iəytəs, murəl iüstəl: «mola aikhol tūsən?» murəl pèlā lauèl: «mola aikhol tūsəm? tàmìna lābatmət xətl törəm-àzəy tudəy iəy'k ēsl.» mur svmlul man'sət, xəl'lədi xəi xəl'ləda pidəs, xəl'lədi niy xəl'ləda pidəs. louèl vantti sàti iüst. lou iüstəl: «nəvəmət, àləyina mà-ki xəlləm, uèlìs xəl'lədi! xəzəm, xənzəy lau tvilədi, manəm uèlādi! xəzəm, xənzəy mis tvilədi, sit manəm uèlādi!»

lābatmət xətl murəl iirəsəs. lābat pudì oxsar pà iəy'təbtəsət, lābat sūriəy-oy ān pà masət, lābat kāmğū-svχ pà masət. iürəsmel iətsəs, si xətl iətsəs, ioro-man'sət.

A nép könyörgött hozzá, áldoztak. Ő aztán az isten-atyá-hoz ment. Az atyjához ment, az atya házába belépett. [Így] szól: «A népem könyörög, ennyi [meg] annyi marhád (vagy-onod) ez [itt], minket ne ölj meg!» Az atya [így] szól: «Te ne is szólj, ne is beszélj! Mához egy hétre tűzözönt bocsátok [le].» Ő is megharagudott az atyjával együtt: «Ha akarod, [hát] a mennyid csak van bocsásd le! A népemre nem engedem (tk. adam).» Aztán így szólt: «Jó életet!»

Ő ezt a szót mondta, [és] elment. A népéhez érkezett, a népe mondja: «Mi hírt hoztál?» A népéhez [így] szól: «Mi hírt hoztam? Mához egy hétre isten atyánk tűzözönt bocsát le.» A nép megrémült, a síró ember sírni kezdett, a síró nő sírni kezdett. Neki látni is sajnálatra méltók voltak. Ő [így] szólt: «Gyerekek, ha én halok meg előbb, akkor sirjatok! Fehér és tarka lovatok van, nekem öljétek le! Fehér és tarka tehenetek van, azt nekem öljétek le!»

A hetedik napon a népe áldozott. Hét fekete rókát hoztak neki, hét aranytálat is adtak, hét selyem öltözetet is adtak [neki]. A mint az áldozatukkal elkészültek, a nap is lenyugodott (tk. kész volt), haza mentek.

ioŕo-man'sæt, xvtl ila-pèlâ xðl'sæt: iəŋ'k si ɛsllti šàtl. loy lauēl murəl pèlâ: «si iəŋ'k tàmina lābatmæt xvtl mouna ioŕâtl.» murəl xəl'ləda pitsæt, loyðl uantta šàtl iisæt. «iayrēmæt, mû-ki olləm, šəŋk àl xoriüt!» lābat xvtl manəm ɛuəlt sɛi šàtl, lābatmæt xvtl patlæs, mouna iəŋ'k ioŕðtti andəm.

lābatmæt xvtl patlēm-kēmna, tōrām-ázəl ilis uantl: «mâ ɛsləm iəŋ'gəm xolas manəs?» loy iomas uandəs: ta! kât mou kutna šobər kul tās āmdəm, tut-iəŋ'k seda āməsl, ilis uðs andəm. itta mou matta xodi ām'səs, sidi āməsl, loy iəŋ'gəl ārādəl si xoləs.

Haza mentek, este felé hallották ám, hogy a víz lebocsátása hallszik ím. Ő [így] szól a népéhez: «Ez a víz mához egy hétre a földre ér.» A népe sírni kezdett, neki látni [is] sajnálatraméltók voltak. «Gyerekek, a míg engem láttok (tk. ha én [még] vagyok), igen ne féljete! Az egész héten át hallatszik a suhogása, a hetedik nap elsötétült (beesteledett), a földre víz [még] nem jutott le.

Mikor a hetedik nap is beesteledett, az isten-atyá lefelé tekint! «A magam lebocsátotta vizem hová ment?» Jobban megnézi: hát a két föld között egy vastag réz teknő (?) van elhelyezve, a tűzözön ott ülepedik, lefelé nyílás nincs. Tehát a föld, a hogy az elébb volt, úgy van (tk. ül) most is, a vize mind elfogyott ím.

PÁPAY JÓZSEF.

Tatár nyelvjárási adalékok.

(Második közlemény.)

IV. Szójegyzék.

[Szójegyzékemet a betűk következő sorrendje szerint állítottam össze: *a* vagy *â*, *ä*, *b*, *č*, *d*, *é*, *e*, *f*, *g*, *γ*, *h*, *ç*, *i*, *j*, *k*, *l* vagy *l̄*, *m*, *n*, *ó*, *ö*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t* vagy *t̄*, *u*, *ū*, *v*, *z*, *ž*, *ž̄*.

A szövegekben előforduló szavak mind feltalálhatók a szójegyzékben a megfelelő alapszó alatt, csak a deverbális igéket még a *-kaj*, *-káj*, *-çena*, *-genä*, *-kəna*, *-kenä* kicsinyítő és becéző képzős szóalakokat hagytam ki jobbadán. A szövegek szokásán kívül több százra rúg azon szavak száma, melyeket társalgás közben, vagy egyenes kérdezősködés útján jegyeztem fel. A rövidítések közül: *a*. = arab, *p*. = perzsa, *o*. = orosz.]

a, â

âbez (a. حائط *a* ki valamit őriz, betart; *a* ki a Koránt betéve tudja) művelt, tanult. Használatos mint megtisztelő megszólítás is.

âbuška (permi tatár) férj.

âbzar istálló, ól.

âc éhes; *âčlek* éhség, éhínség; *âček*- megéhezni.

âc- nyitni, kinyitni, *âcar* *âčmas* = *âçena* *âčü* kissé kinyitni; *âček* nyílt, nyitott; *âčel*- kinyílni; *âčekč* kules.

âčmuça (o. оцмұча) nyolczad, egy nyolczad font; *âčmuça* *âj bir* adj egy nyolczad font teát.

âčü harag.

âçac fa; *âçac* *bäšə* a fa sudara.

âça bátya; *âçaj* bátyó, bácsi (házas ember).

âçen- l. *âk*-.

âçez- l. *âk*-.

âzca pénz.

âzer (a. آخر vég) vég, végső; *âzer öjlä wâkete* délután, késő délután; *âzerenda* végül, utoljára.

âzmaq (a. احمق) ostoba, bolond.

âj hold, hónap; *âjneŋ ničänčë kënë* a hónap hányadika? *âjneŋ bërëncë kënë* a hónap elseje; *âjneŋ âktek kënë* a hónap utólja.

âjak láb; *âjak jözë* a lábfej felső fele.

âjaz felhőtlen, derült idő, *bolöt juk hâwa*.

âjer- elválasztani; *âjerma* különbség; *âjerel-* v. *âjrel-* elválni, elkülönülni.

âj-hâj ej-haj!

âjü (*âjeu*) medve.

âk fehér; *âp-âk* egész fehér, hófehér; *âksel*, *âzsel* halovány; *âŋar-* fehéredni, fehérlen; *âŋart-* fehériteni.

âk- folyó; *âŋen* folyó, folyás; *âŋen sū* folyóvíz; *âŋez-* folynatni, folyni hagyni.

âkca = *âzca*.

âktek végső, utolsó, maradék.

âl- venni, fogni, kapni; más igének -a, -ä képzős igenevével kapcsolatban «képesnek lenni»: *kurä âl-* látni tudni, *kurä âlma-* látni nem tudni, ki nem állhatni; *âlder-* elvétetni, elhagyni venni; *âleş-* egymástól venni, eszerélni; *âleşter-* kicserélni.

âla tarka; *âla kârŋa* varjú, ворона.

âlaj úgy, igen (= ja); *âlaj bulsa da* mindazonáltal.

âlbaste rossz szellem, boszorkány; *âlbaste kilëp baste* megnyomott a boszorkány.

âld előrész, eleje valaminek; *âldemda* előttem, *âldema* elem.

âlda- csalni, megcsalni, rászedni; *âldan-* csalódn, megcsalattatni; *âldar* csaló; *âldat-* megcsalni hagyni.

âldë tësh metszőfog.

âlden tësh metszőfog.

alla, *allax* (a. الله) isten.

âlma alma.

âlten arany; *âltenla-* aranyozni.

amma (a. أم) azonban, de.

âna anya; nőstény, tojó; *âna kurkâ* pulykatyúk.

- ända* ott, oda; *ändaj* olyan; *ändan* onnan.
änkäu szájpaddás.
änla- érteni, megérteni.
än értelem, figyelem; *änsez* ostoba, figyelmetlen; *änsez-*
dan véletlenül.
änra ostoba.
äptera-, *äpträ-* nem tudni, mit tévő legyen az ember, za-
varban lenni, meggabalyodni.
ära köz, közep; *ul ärada* azonközben.
ärake (oszm. *أرقي*, *rake*) pálinka, bor.
äre az a, tulsó; *ändan äre* azután.
äreš (o. *рожь*) rozsa.
ärka hát; *ärkalek* hátszija a lószerszámon.
äršen rőf.
ärt hát, mög; *ärttan kal-* elmaradni.
ärtek több, külömb, fölösleg; *ärtegrak* több, külömb, jobban.
äs- akasztani; *äsel-* akasztódni.
äsel, *äsl* (a. *أصل* gyökér, eredet) valaminek a java, drága, jó.
äst az alja valaminek; *jir ästenda* a föld alatt; *ärač ästena*
a fa alá.
äs étel; *äslek* gabona; *äša-* enni, *äšap bätér-* megenni.
äšek (a. *عاشق*) szerelmes.
ät ló.
ät név; *ätle* nevü; *ädaš* drusza.
ät- dobni, vetni, löni; *ätel* vetődni.
äta atya; hím, kan; *äta kurrkä* pulykakakas; *ätaj* atya,
atyus.
ätla- lépni, lépdelni; *ätlat-* léptetni.
ätna hét (= Woche); *ätna kën* péntek; *ätna kič* csütörtök.
äu vad, vadászsákmány; *äula-* vadászni, zsákmányul ejteni.
äu- dőlni, eldőlni; *äuwarra tör-* dülőfélben lenni.
äuna- fetrengeni, henteregni.
äwur- fájni; *äurü* fájdalom; *äwurt-* fájni; *bäšem äwurta*
fáj a fejem.
äwul, *äwel* falu.
äwuz száj; *äwuzlek* zabola.
üz kevés; *üzrena* kevéske, csak kevés; *üzaj-* kevesbedni;
üzajt- kevesbíteni.

áz- letérni a jó útról, elzúlleni; *ázgen* rossz, züllött, heves.
ázau tés zápfog.

ü

äbä asszony, öregasszony, bába; *äbéj, äbé* anyóka, bába,
 parasztasszony.

äbräkäj árnyékszék.

ädäb (a. ادب) tisztesség, tisztességtudás, jó erkölcs.

ädäm (a. آدم) ember.

ägär (p. اقر) ha.

äjrän író (= Buttermilch). VÁMBÉRYNÁL csagataj *ajran* eine
 Art saurer Milch, die mit Wasser verdünnt und gesalzen ge-
 trunken wird.

äjt- szólni, mondani.

äkälä membrum virile.

älbittä (a. البتة) valóban, természetesen.

älé még, most; *älé dä* még most is; *älégé* az a bizonyos,
 az az említett.

äpäj kenyér.

äräm (a. حرام) hiába! mihaszna.

ärém üröm.

ärlä- szidni, megszegyeníteni, lehordani.

ätäc kakas.

ätäm-tököm csigabiga.

ätekäj atyácska.

äwwäl (a. اول) előbb, első; *äwwälä* az előbb, először;
äwwälgé előbbi.

äzér (a. حاضر) kész, most, jelenleg.

b

bärü bűbáj, bűvölés; *bärüče* bűvölő, kuruzsló, jós.

bäzet (p. بخت) szerencse; *bäzetle* szerencsés; *bäzetsez*
 szerencsétlen.

bäj gazdag, gazdag ember; *bäjlek* gazdagság; *bäj-* meg-
 gazdagodni.

bäjače az a bizonyos.

bäjtak meglehetősen sok; *bäjtak wäket utkän* jó idő elmúlt.

- bák*- nézni, tekinteni.
báka béka.
bál méz; *bál körte* méh.
bála gyermek; *bálale* *éj* oly ház, a hol gyermek van; *bála* *táp*-gyermeket szülni.
bálcék föld, sár.
bálek hal; *bálek bálesé* rétestésztában sült hal.
bálk-fényleni, ragyogni; *kójás bálkte* a nap felkelt.
bálta balta, fejsze.
bálter csánk, lábikra.
bár minden, a reákövetkező főnév után még rendesen *da*, *dä* kötőszó áll; *bäre da*, *bärese da* mind, valamennyi.
bár van; létezik, a létező; *bár idé* v. *bár éje* volt; *bár sikellé*, *bár kébék* mintha volna, úgy látszik van; *bárlék* létezés, meglétel.
bár- menni.
barabar (p. *برابر*) együtt.
bármak ujj; *átsez bármak* gyűrűs ujj; *bás bármak* hüvelyk-
 ujj; *cänčä bármak* kis ujj; *imän bármak* mutatóujj; *urtä bär-
 mak* középső ujj.
bäs-nyomni, elnyomni, rálépni; *bäsel*- elnyomódni, el-
 csendesülni.
bäsu mező, szántóföld.
báš fej, kezdet, vég; *bášak* kalász, gabona feje; *bášla*-kez-
 deni; *jejtaj bášlatan* elkezdett sírni.
báška más.
báškert baskir; *báškertka bärerça* baskirok közé menni,
 baskir földre menni.
bät- elmerülni, elsüllyedni, alászállani. *kójás bätkandan suj*
 naplemente után; *bäter*- elsüllyesztetni, alámeríteni; *bätkel* süp-
 pedős, süppedékes.
bäter, *bäter* vitéz, bátor.
bäwur máj.
bäwuryalek hasheveder a lószerszámon.
bäzar (p. *بازار*) vásár.
bäža sógor; egymásra nézve *bäža* oly két vagy több férfi,
 a kiknek feleségei testvérek.
bäbkä szarufa.
*bäj*t, *bäjét* (a. *بيت*) vers.

bajräm (p. *بیرام*) ünnep.

bäkäl csukló, boka.

bäläkäj kicsiny.

bälë, bälï (a. *بلی*) igen! helyes!

bälës sütemény, béles.

bälkë (p. *بلکه*) söt.

bäräkät (a. *برکت*) áldás.

bärän bárány.

bäs (p. *بس*) elég, azután.

bätäk asszonyi szeméremrész.

bëd (baskir) = *bëz* mi.

bëjë táncolni; *bëjët*- tánczoltatni.

bëjék magas.

bëjër vese.

bël- tudni, képesnek lenni; más igének -a, -ä képzős ige-nevével: *ërä bël*- ugatni tudni; *bëldër*- tudatni, tudtára adni, megismertetni; *bëlek* tudás, okosság; *bëleklë* tudós, okos; *bëlen*- tudódni, kitünni.

bëlän, blän, blä val, -vel, együtt. Névmásokat genitivus-ban vonz: *sinëy bëlän* veled; mint kötőszó: és: *äjü bëlän tëlkë* a medve meg a róka.

bëläzëk a kéz feje.

bëlen fánkféle sütemény, *блинь*.

bër egy; *bër* . . . *bër* hol . . . hol; *bëräm* *bëräm* egyenként, egyik a másik után; *bërë, bërësë, bërësë* egyik, az egyik; *bërgä* együtt, együvé; *bërgäläs*- egyesülni; *bërék-, bërël-* egyesülni; *bërës-* egygyé lenni, egybe forni.

bët- végére érni, elfogyni; *bëtër*- elvégezni, elkölteni, tönkre tenni.

bëz varróár.

bëjék- magát unni, bänni valamit.

bëlçerak sár, sáros; *bëlçerat-, bëlçrat-* besározni.

bëräuk, bräuk csakhogy.

bidra (or. *ведра*) veder.

bijä kancza.

bik nagyon; *bigräk* jobban, inkább; *biklä-* bezárni.

bikjär (p. *بيکار*) hiába, haszontalanul; *bëznëy wakët bikjär* *utmäj* nem telik az időnk haszontalanul.

- bil* derék; *bilbâu* öv.
bir- adni.
bišek bölcső.
bit arcz, az arcznak a szemek alatti része.
bizâ- ékesíteni, kendőzni; *bizân-* magát kendőzni, eziczo-
 mázni.
böcmak zúg, zugoly.
bödâj búza.
bólân szarvas.
bólôn rét, kaszáló.
bólôt felhő.
börécák, berécák borsó.
bórôn orr; *bórôn tišége* orrlyuk; *bórónye* régi, ősi.
bót ezomb.
bóták ág.
bóz jég, jégeső.
böz- eltörni, elrontani.
bözâu, bezâu borjú; *bözâula-* borjazni.
bögêlčân bögöly.
bögön (= *bu kën*) ma; *bögönké* mai.
bëkrë, bëkrë púpos.
börtëk, buirtuk mag.
bötën egész; *bötënnâj* egészen, egész állapotban.
bu ez; *bu jel* v. *bejel* az idén.
buraj I. nyelvtan.
burâu békó (vasból).
burâz, burëzlâu torok.
buj természet, hosszúság, test; *kën buje* egész nap; *âney*
suze bujenča az ő szavai szerint.
bujâ- festeni; *bujâu* festék, festés, szín.
buk trágya, bélsár.
bul- lenni; *bulû* lét, levés; *buler* valamire való, jóra való;
bulmas semmire való.
bulaj így, ide; *bulaj kil* gyere ide!
bultër tavaly; *bultërye* tavalyi.
burâ ácsmunka; épületek faváza; *burâ-* összeróni, ácsolni;
burâče ács.
burâj; burâjda burâj kâr jâuwa fergetegesen esik a hó.

burân hófergeteg.
bureç tartozás; *burçem* tartozásom.
butelka (o. бутылка) üveg.
buwun, *bu'un* kézcukló, íz.
buz sárga, szürkéssárga.
buzturğaj pacsirta.
bukân tuskó; *tägärmäç* *bukäné* kerékagy.
bukmä női szemérem.

ĕ

čarsäu (p. چارشب) függöny, melylyel a szoba egy részét elkülönítik a nők számára. A függöny mögötti rész *čarsäu eče*.

čätan sánta, béna.

čäc haj.

čäc- vetni, szórni.

čäj tea.

čäkäs- kocintani (poharakkal).

čärükä csóka.

čebän légy; *täräzäné äcma*; *čebänlär kerä* ne nyisd ki az ablakot; bejönnek a legyek.

čebértkä ostor.

čebēs csirke.

čejä meggy; *čejä töslö* meggy színű.

čéré-, *čörö-* rothadni, korhadni; *čérék* rothadt.

čeban kemény kelés.

ček- kimenni, menni; *čegar-*, *čekar-* kivenni, kihúzni.

čen (csag. *čín*, khinai *čen*) igaz, szent, tiszta.

čepček veréb.

čerar (p. چراغ) mécs, világ.

čerše fenyő, елка.

čibär szép.

čigä halánték; *čigäčej*, *čigäčej* kerékszeg.

čik- húzni, viselni. (E szónak végső *k*-ját *g*-vé gyengülve nem hallottam.)

čirék (p. چاربيک) egynegyed.

čirkäu (o. церковь) templom.

čizówka dutyi.

čökör gödör.

čuke- csipkedni, csőrrel felszedezetni.

čuläk félkezű.

čum- alámerülni, alábukni.

čurba leves.

čulmäk fazék, korsó.

čumälä kepe, boglya (körülbelül egy szekérre való).

d

da, dä és, is; illeszkedve: *ta, tä.*

dära patkó.

däxe még.

däla síkság, mező.

dän hír; *dänlekle* kiváló, híres.

dänä (p. داننا) tudós, böles.

däwaj (o. давай) adj!

därwä (a. دعوا دعوى) per, perlekedés, feleselés.

därwis (p. درویش) szegény, koldus.

däwlat (a. دولت) gazdagság, szerencse.

dëredü- vaczogni.

dëwar (p. دیوار) fal.

dä- mondani. Jelen idő: *dëj, digän* alakja igen gyakran idézést jelez: *tätarča bär täkmak digän suz* a tatárban van egy szó: «takmak».

dilbugä gyeplő.

din (a. دين) hit, vallás; *dinë bäska* más vallású.

döröst, dörös (p. درست) igaz; *döröslök, döröslök* igazság.

duä (a. دعا) imádság; *duäda bul-* imádkozni.

dunjä (a. دنیا) a világ.

dust, düst, dus (p. دوست) barát, *duskaj* barátocskám.

dušman (p. دشمن) ellenség.

duldul táltos ló.

dušämbä kedd.

é

ëč belső rész; *ëčëndän äjt-* magában mondani; *ëcënë säl-* zokon venni.

ëč- inni, *ëčkälä-* iddogálni; *ëčërt-* itatni.

ëj- hajtani, meghajlítani; *ëjël-* hajlani, hajlítódni.

ejä úr, gazda, szellem; *ej ejäse* házi gazda; házi szellem, mely a gazdájától eladott vagy elhagyott házban sirdogál; *äbzar ejäse* istállóban tartózkodó szellem, mely csupa szeretetből összegubanczolja a ló sörényét, de azt kioldani nem szabad; *sü ejäse* vízi szellem, mely a vízbe menő embert magához vonja és megöli.

ejäk áll (= Kinn).

ejär nyereg; *ejärlä-* nyergelni.

ejär- utána menni, követni; *ejärt-* maga után vonni, maga után csalni.

ejlä, ejlä dél, *ejlä wäketä* dél.

ejnä, enä tü.

el- akasztani, felakasztani; *eläk-* akadni, beleakadni; rászállani, mint a madár az ágra.

en barlang, vaczok.

enä l. *ejnä*.

enē öcs.

erēmčäk savó.

erēn csipa.

estä- kérni, óhajtani.

ēs dolog, munka; *ēslä-* tenni, dolgozni.

ēsēt- hallani; *ēsētäl-, estäl-* hallatszani.

ēz nyom, csapás; *ēzlä-* nyomozni, keresni.

e

ebädät (a. عبادت) szolgálat, istenszolgálat, imádkozás.

ejrtebar (a. اعتبار) tisztelés, becsülés, figyelemre méltatás; *ejrtebar üt-* ügyelni, ügyet vetni valamire, figyelemre méltatni.

extejar (a. اختيار) választás; *extejar kel-* választani, vállalni.

ejä l. *ojä*.

ejät stb. l. *ojät*.

ender pajta.

eyre, säban eyre v. *säban eyrese* ekekormány.

eyrečäk a lószerszámnak a hátra eső főrésze (BÁLINT GÁBOR-nál: *inircäk* hámpárna).

esan- hinni, bizni.

ezba (o. изба) ház, házikó; *ezba tubäse* háztető.

f

fájda (a. فائدة) haszon; *fájdasez* haszontalan, hasznavehetetlen, hiábavaló.

fáker, faker (a. فقير) szegény.

fälänčä (a. فلان) némely, bizonyos; *fälänčä wáketta* egy bizonyos időben.

fikér (a. فكر) gondolat, gondolkozás; *fikér it-* gondolkozni.

fil (a. فعل) cselekedet.

firištä (p. فرشته) angyal.

g

gastinica (o. гостиница) vendéglő.

gömer, gumér, rümer (a. عمر) élet; *gumer it-* élni; *gumer bujenča* az egész életben.

gráz (o. грязь) piszok, sár.

gubbu, gubö (csag. köpü) köpü.

gumbä, gömbä (o. губа, lengy. gąbka) gomba.

guzäl szép.

γ

γájep (a. عيب) bűn, hiba; *γájepsez* büntelen, hibátlan.

γákel (a. عقل) ész; *γákelle* eszes; *γákelsez* esztelen.

γálem (a. عالم) tudós, tudományos.

γám (a. غم) gond, bánat, bú.

γáskär (a. عسكر) katona.

rubérnatör (o. губернаторъ) kormányzó.

rumer, rümer l. *gömer*.

γür, gür (p. گور) sír.

h

hazer, hāzér (a. حاضر) kész, most; *hāzérdä* jelenleg.

häm (p. هم) egyszersmind, úgyszintén.

hämmä (p. همم) mind; *hämmäse* mindnyája, valamennyi.

här (p. هر) minden; *här kájse* mindegyik; *här jirdä* mindenütt.

hič, ič (p. هیچ) semmi, egy sem; *hič bër jirdä* sehol; *hič wäket* soha; *hič bulmasa* legalább.

hin (baskir) = *sin* te; gen. *hinëy*.

hisablaş- (a. حساب) egymással elszámolni.

X

žabär (a. خبر) hír, híradás.

žajran (a. حیران) ámuló, bámuló; *žajran bul-* elámulni.

žajwan (a. حیوان) állat.

žäk (a. حَقّ) jog; jus, követelés.

žäl (a. حال) állapot.

žälk (a. خلق) nép.

žan, žän király.

žarab (a. خراب) elpusztítás, tönkretevés; *žarab it-* elrontani, elpusztítani.

žatta (a. حتی) sőt, annyira hogy.

žäwa, žävä (a. هوا) levegő.

žajlä (a. حیلّه) ravaszság, esel, fortély, ármány; *žajläcän,*

žajläle ravasz, ármányos.

žezmät, žizmät (a. خدمت) szolgálat, munka, vesződség.

žikäjät (a. حکایت) elbeszélés.

žikmät (a. حکمت) bölcsesség.

žözä gazda.

žödëžöt búbosbanka.

žörmät (a. حرمت) tisztelet, tisztesség.

žudaj (p. خدا, حدای) isten; *žudaj tažala* a fenséges isten; *tažala* = a. تعالی.

žur (p. خور) megvetett, lenézett; *žur kur-* lenézni, megvetni.

žuš (p. خوش) jó; *žuš kildëy* isten hozott!

i

ī, ej ej! hej!

idän padló.

igën l. *ik-*.

ik- vetni; *igën* vetemény, gabona; *igën igüccë* magvető, szántóvető.

iké kettő; *ikencé* más, második; *ikencé törté* másféle.
ikéndé, ikéndé, ikéndé wáketé késő délután.
iklän- tétovázni; nem tudni, mire szánja magát az ember. *iké-ből*.

ikmäk kenyér.

im- szopni. Ha a tehén véres tejet ad, azt mondják: *jelan imä* kigyó szopja. *imčäk* emlő; *iméz-* szoptatni; *imé* a tőgy (emlő) bimbója.

in szél, szelesség.

in- leereszkesdni, leszállani; *kójás inä* a nap leszáll.

indé most, már, immár.

iptäs barát, pajtás.

ir férfi, férj; *ir késé* derék ember, igazi férfi; *ir bälä* fiúgyermek.

irek szabadság; *ireklé* szabad.

iren ajak.

irtä reggel, korán, holnap; *irtä belän* reggel = in der Frühe; *irtä küldé* korán jött; *irtädän sunya* holnapután; *irtägä* holnap; *irtägé* holnap.

is ész, eszmélet, elme; *isémä* v. *iskä tösmäs* nem jut eszembe; *iskä töšör-* rágondolni; *isséz* eszméletlen.

is illat.

is- fújni; *jil isä* fúj a szél.

isän egészséges; *isänläs-* egymást üdvözölni elváláskor vagy találkozáskor.

isém, isém (a. اسم) név; *ismém* nevem.

iské régi, ócska.

isnä- ásítani, ásítózni.

isrök részeg, kábult; *isröklék* kábulat.

išäk számár.

išek ajtó; *išek äldé* udvar; *išek äldenda* az udvaron.

it hús; *pěškän it, kóryan it* sült hús, pecsenye; *tēs ité* foghús.

it- tenni; *ittér-* tétetni.

iték csizma.

i

jäbalak bagoly.

jäfrac levél, falevél.

jāxše, jākše jó; *jāxšelek, jākšelek* jó, jóság.

jāk oldal, táj; *jāken* közel.

jāk- fűteni, égetni, tüzet rakni, elégetni.

jaki, jāki (p. *ياكى*) vagy, avagy.

jāktelek pír, esti pír, hajnalpír.

jāla- nyalni.

jālan mező, vidék.

jālanrač mezítelen; *jālenājak* mezítláb.

jālran hazugság; *jālranče* hazug, csaló.

jālrež l. *jānrež*.

jāman rossz; *jāmanlek* rossz, rosszóság; *jāmansela-* unatkozni, rosszkedvűnek lenni; *jāmanselau* unalom, rossz kedv.

jān oldal; *jāngmda* mellettem, nálam.

jān- égni; *jānder*- égetni.

jānēš (p. *جان* lélek, tatár *iš* pár, társ) kedves, szerető;

jānkaj (p. *جان* kicsinyítő képzővel) kedves, szerető.

jānyak pofa; az arcnak a fül felé eső része.

jānye új.

jānyer eső.

jānyrez, jālrez egyedül, egyedül való; *jānyezra* egyedül, egymagában.

jānleš tévedés; hibás, téves; véletlenül.

jār part; *jār bāšenda* a parton.

jār, jār (p. *يار*) szerető.

jār- hasítani.

jāra seb.

jāra- jónak, alkalmasnak lenni, megfelelni, tetszeni; *jārar* helyes! *jārat*- szeretni, kedvelni.

jārem és fél; *ikē jārem* kettő és fél.

jārte szegény.

jārte fél (= halb).

jāsa- csinálni, készíteni, tenni.

jāt- feküdni.

jāu- esni (csapadékokról); *jāuwem* eső.

jāwaš szelid, puha.

jāwuz merész, vakmerő.

jāz tavasz; *jāz kōnē* tavasszal.

jāz- írni, *jāzū* írás.

- jâz*- köpülni; *mâj jâz*- köpülni.
jâ, *jâ* különösen megszólításnál használt indulatszó.
jâbês- megragadni, hozzáragadni, megmarkolni.
jâj nyár.
jâksâmbâ (p. *يكشنبه*) vasárnap.
jânâ ismét, újra.
jâs kor; *jâslê* koros, idős.
jâs fiatal.
jâs könny; nedű.
jâsêl zöld.
jâsên villám; *jâsênnâ*- villámlani; *jâsên jâsênnâj* v. *jâsên jâltraj* villámlik; *jâsên suktê* beütött a villám.
jâsêr- elrejtteni, eltitkolni; *jâsêrên* titokban.
jâtîm (a. *يتيم*) árva.
jêgêt, *jêkêt* legény, ifjú.
jêdrek ököl.
jêrla-, *jêla*- sírni; *jêrlat*- megrikatni.
jêj- gyűjtteni, összeszedni.
jêk- ledönteni; *jêrel*- összeesni, rogyini.
jêl év.
jêlan kígyó.
jêldez csillag.
elja folyó.
elk-, *jôlk*- tépni, kitépni.
jêr ének; *jêrla*- énekelni.
jêrak messze; *jêrakta* a távolban.
jêrt- tépni; *jêrtêk* tépett, rongyos.
jî- enni, megenni; *jîmêš* étel, gyümölcs.
jîbâr- küldeni, eleresztteni.
jîdê hét; *jîdêgân* a gönczöl szekere.
jîk- befogni.
jîl szél; *jîlbêrdâ*- lengedezni, lengeni, lobogni; *jîlgâr*- szelet csapni; *jîllâ*- fújni.
jîlkü nyakszirt.
jînel könnyű.
jîr föld, hely.
jît- elérni, elégnék lenni, jutni; *jîtâ*, *jîtâr* elég; *jîtkân kez* felnőtt, eladó leány; *jîtês*- felnőni, megérni.

jitéz okos, ügyes.

jökö, jéke álom, alvás; *jökö bása* elnyomja az álom; *jökla-*
aludni, elaludni.

jöm- nyomni, behunyni.

jómóró gömbölyű; *jómórka* tojás.

jómóšak lágy, puha.

jört, jert ház, lakás, épület.

jöt- nyelni, lenyelni.

jözák függő lakat.

jöd (baskir) = *jöz* száz.

jögän, jögön kantár.

jögör- futni, szaladni.

jëräk szív.

jërö-, jër- menni, járni.

jöz arcz.

jöz száz.

jöz- úszni.

juřare fel; *juřarda, jukaređa* fent, a felszínen.

juk nincs, a nem létező; *juk isä* csak nem, hátha.

jul út; *juldaš* utitárs; *julek-* találkozni.

jura- magyarázni, megfejtetni; *jure* szántsándékkal.

jučkä hársfa, hársfahéj.

jułär eszelős, bolond.

juťäl köhögés; *juťällä-* köhögni.

K

käbak szemhéj.

käbak tök.

käber (a. قبر) sír.

käburğa oldalborda.

käc- menekülni, futni, kerülni; *käčer-* elkergetni, elriasz-
tani, elmenni hagyni.

käčan mikor?

kadar (a. قدر) mennyiség; *ni kadar* mennyi? *mennyire?*
bu kadar ennyi, ennyire.

kadr, kadär (a. قدر) érték.

käj melyik, mely; *käj tuškä* hová? *käj tuštän* honnan;
käjda, kāja hol? hová? *käjdan, kajan* honnan?

kâjen nyírfa.

kâješ szíjj.

kâjre, kâjru bú, bánat, gond; *kâjrele* szomorú, bánatos; *kâjrer-* búsulni, szomorkodni.

kâjmak tejfel.

kâjna- forrni; *kâjnat-* forralni.

kâjnaŕa = *ŕâtenney olórak irtuŕane* = a feleség bátyja; sógor; *kâjnana* anyós; *kâjnata* após; *kâjneš* = *ŕâtenney jášrâk ir tuŕane* = a feleség öccse; sógor.

kâjt- visszatérni; *kâjtar-* visszatériterni, visszaadni.

kâk- verni, kopogtatni; *kâkrel-* verődni, nekiütődni.

kâkrek turha.

kâl- maradni; *kâlŕan* elmaradt, a többi; *kâlder-* hagyni.

kâla város.

kâltera-, *kâltra-* reszketni, vaczogni.

kâmče ostor, korbács.

kâmel gabonaszár; *bódâj kâmlę* búzaszalma, búzatarló.

kâmęš nád.

kâmet (o. хомутъ, lengy. *chomat*) lóiga.

kân vér.

kânat szárny, toll.

kâncëllareja (o. канцелярия) írószoba.

kâpček zsák, tarisznya.

kâpka kapu.

kâpla- elborítani, eltakarni, körülvenni.

kâr hó.

kâra fekete.

kâra- nézni; más igének -*p* képzős igenevével «próbálni»; *kârale* nézd csak; *âšap kâra-* megízlelni; *kâraš-* egymást nézni.

kârak tolvaj.

kârbaze pincze.

kârbuz görög dinnye.

kârcęŕa (csag. *kârcęŕaj*, *kârcęŕa*, mongol *ŕarcaŕaj*) ölyv.

kârcęk asszony, idős asszony.

kâre (a. قارى) olvasó, felolvasó.

kâren has; *kârneŕ* hasam; *kârendâš* rokon, testvér.

kârŕa varjú; *kâra kârŕa* vetési varjú, грачь.

kârleŕaç fecske.

kárt öreg; *kártaj-* öregedni; *kárček* öregasszony, asszony.

kásek vékony, lágyék.

kásmak kosz, piszok.

káš szemöldök.

káš oldal; *kášemda* mellettem, nálam.

kásek kanál; *bál kásek* kávéskanál.

käten l. *çäten* asszony.

káz lúd.

káz- ásni; *kázep çekar-* kiásni.

kázek karó; *timér kázek* a sarkcsillag.

kübab (a. كباب) sült, pecsenye.

kübän l. *kibän*.

kübärkä kemenczezugoly.

kükré görbe, ferde.

kümä csónak.

küräs lép (méz lépe).

küriskä fűfajta.

kürrä (a. كَرَّة) -szor, -szer, -ször; *niçä kürrä* hányszor?

küsp (a. كَسْب) szerzés, kereset; *küsp it-* szerezni, keresni.

küstä ruhafelakgatásra szolgáló hosszú rúd.

küzä (o. kosa) kecske; *küzäkäj* gödölye.

kébék, *kébé*, *köbök* mint; névmások genitivusával: *miném*

kébék mint én.

kěj- magára öltetni; *kějgez-* öltöztetni; *kějén-* öltözni; *kějém ruha*; *kějém tégüçé* szabó.

kélüt (a. خلوت) *jäj kënë tóra törçan jert* nyári lakás.

kém hogy.

kéndék köldök; tengelyszeg.

kér- bemenni, bejönni; *kérés-* együtt bemenni; *kért-* beereszteni.

kérpé sün.

kérpék szempilla.

kérték a membrum virile vége.

késä, *kisä* (p. كيسه) zseb, zacskó.

késäl (o. кесель) zablisztból készült kása.

késé, *késē*, *kši* személy, ember, más ember.

késnä- nyeríteni; *késnäš-* egymásra nyeríteni.

kečker- kiáltani, szólani; *kečkeres*- kiabálni.

kečū, *keču* rüh.

kej- merni, merészeln; *kejücelek* merészség, bátorság.

kej- kötni; *kibän kej*- petrenczét csinálni, boglyát rakni.

kejek ferde.

kejen nehéz.

kejrek l. *kójrók*.

kel- tenni, csinálni; *kelū* tevés, csinálás.

kelec kard.

kegyer ferdén, félre; *kegyer sál*- félrecsapni.

ker mező, rónaság.

kerek- megnyírni, nyírni.

kerkü fanyar, keserű, горькій.

kermeska hangya.

kermes földi darázs.

kes- szorítani; *keskeč* csiptető vas; rák ollója; *kesla* rák ollója.

keska rövid.

keš tél; *kešen*, *kešköné* télen.

kez leány; *kez bala* leánygyermek.

kez- pirulni, izzani; *kezar*- pirulni, pirosodni; *kezder*- piritani, izzítani.

kezel piros; *kezellek* reggeli v. esti pír.

ki (p. *к*) hogy.

kibän, *käbän* petrencze, boglya.

kič est, este; *kič wäketę* este.

kičä tegnap.

kijäru vő, vőlegény, férj.

kijö moly; *kijö äuze* a méhkas nyílása.

kijöntä kettős vízholdó veder; *kez kijöntä belän* a holdban látható alak.

kikrek taraj.

kil- jönni; *kilēs*- illeni, dukálni; *kilēs* jövés, jövetel.

kilén meny.

kimä, *kämä* hajó, csónak.

kiméčäk, *kimécäk* porczogó.

kinän- gyönyörködni, örülni.

kindérä madzag.

kiŋ széles, tág; *kiŋlek* szélesség, bőség.

kip- száradni, kiszáradni.

kiräk kell, szükséges, szükség; *kiräkümäj*, *kiräkümäs* nem kell; *kiräk ide* kellene, kellett volna.

kiré vissza.

kirpé sündisznó.

kirpéc téglá, cserép; *kirpéc suŋüce* téglavető.

kis- metszeni, vágni.

kit- menni.

kitap (a. كتاب) könyv.

kitér- hozni.

kizän- eldöngetni, püfölni.

kjāraz (p. كاغذ) papiros.

köčäk, *kečäk* öl, ölelés.

köj- l. *kej-* kötni.

köjäs a nap; *köjäs čęra* a nap felkel.

köje, *keje* kút.

köjma, *kejma* kerítés.

köjroök, *kejrek* fark.

köl szolga.

kölä fakó.

köläk fül; *köläkčen* nagy bélelt téli süveg.

kölän vadszamár.

kör-, *ker-* rakni; *tözäk kör-* tört vetni.

körsäk, *kersak* has, gyomor.

kört féreg, méh; *umärta kört* méh.

köt szerencse; *kötlö* szerencsés, boldog.

kötkar- megmenteni, megszabadítani; *kötöl-*, *kötöl-* kiszabadulni, megszabadulni.

közön holló.

köböök l. *kébék*.

köč erő; *köčle*, *köčlö* erős.

köčök kutyakölyök; *köčök* *kébék* *črmä* ne csaholj!

köl- nevetni; *kölkö* csúfság, nevetség tárgya.

költä kéve.

kön nap, nappal; *kön kur-* életét élni; *këndöz*, *këndözön* nappal.

kēräk lapát.

köräs- birkózni.

köt- vární, őrizni; *kötü* várakozás; nyáj.

köz ősz; *közön*, *köz kéné* őszszel.

közgö tükör.

kuála- kergetni.

kučân torzsa.

kučarka kurugla.

kuj juh.

kuj- tenni, helyezni.

kujân nyúl.

kuję sűrű.

kul kar, kéz; *kulegęę bir* addsa kezed! *kulemdan kilmäj*
nem telik tölem, nincs módomban; *kulbâş* váll; *kultek*, *kultek*
âstę hónalj.

kumâk, *kómâk* patkány.

kumęz, *kemęz* kumisz.

kumęan kétfülű kannácska.

kun- szállani, megszállani; *kunak* vendég.

kunduz cserebogár.

kurâj síp, furulya (öt lyukú).

kur'an (a. قرآن) a Kórán.

kurek-, *kurk-* félni.

kus- hányni, okádni.

kuş- rendelni, parancsolni; *ükerya kuş-* olvasásra fogni,
olvastatni.

kutâk membrum virile.

kuu tapló.

kuwuk húgyhólyag.

kub, *kup* sok, nagyon; *kub-mę* hány, mennyi? *kubęę*
legtöbbje, javarésze; *kuptân* régen; *kuptân tügel-gená* nemrégiben;
kubâj- szaporodni, sokasodni.

kučâr tengely.

kugârcęn galamb.

kuk kék.

kuk az ég; *kuk kukrâu* égdörgés.

kukâj tojás.

kukrâk mell, szügy; *ârba kukrâęę* a tatár szekérnek az a
része, mely a fürgetőnek felel meg.

kul tó.

kullu (a. كل) minden; *kullu jirdä* mindenütt.

kumä kocsi.

kun bőr, Leder.

kuñel kedv, szív; *kuñelle* kellemes.

kup l. *kub*.

kuper híd.

kur- látni; *kurä* (dativussal) nézve, szerint; *kurén-* lát-
szani; *kursüt-* mutatni.

kuräzä javas, jós, jövőmondó.

kurkä pulyka.

kusäk dorong, husáng.

kut segg.

kutär- emelni, felemelni.

kuz szem; *kuz äre* a szem fehére; *kuz kârasę* a szem
feketéje.

l

läčen kisebb sólyomféle, melyet vadászatra használnak.

läkén (a. لكن) azonban; de.

lapas lábas istálló.

m

mähér (a. ماهر) ügyes, mester.

mäj vaj; *äk mäj* irós vaj; *säre mäj* főtt vaj.

makal (a. مقال) közmondás, példabeszéd.

mäkta- dicsérni.

mäkül (a. معقول) okos.

mäl (a. مال) vagyon, birtok.

mälüm (a. معلوم) ismert; az a bizonyos.

mänraj homlok.

mänka takony.

mašak (a. مشق) gyakorlat; *mašak it-* gyakorolni; *mašak*
ittér- gyakoroltatni.

mätur szép, szép leány.

mazar (a. مزار) temető.

mäcë macska.

mäjł (a. ميل) hajlam, óhajtság, kedv; *mäjłen pädeša* legyen akaratom szerint.

mäne (a. منى) semen.

märtäbä (a. مرتبه) -szor, -szer, -ször; *äuwäl märtäbä* először, első ízben.

mäšhur (a. مشهور) híres.

mäškä gomba.

mén- mászni, bújni, felmenni, felszállani.

mejék bajusz.

mēna, m'na íme!

mēndej ilyen.

mič (o. печь) kályha, kemence.

mij agyvelő.

minut (o. минута) perc: *ikē sāřatta un minut* tíz perccel mult két óra.

mōřällem, muřällem (a. معلم) tanító.

mōřaj- unatkozni, bánkódni; *mōřajū* unalom, búsongás.

mōřža kémény.

mōmkēn (a. ممكن) lehetséges; *mōmkēnlēk* lehetőség.

muřez szarv.

mujen, mun nyak; *mujnem* nyakam.

mulla (a. مولا) molla; tanult ember.

munda itt, ide; *mundan* innen; *mundaj, mēndej* ilyen.

murād (a. مراد) cél, akarat, szándék.

mubāräk (a. مبارك) áldott, boldog, szerencsés.

n

nākš (a. نقش) festés, hímzés.

nāmākūl (p. فوسزتوكهپزو és a. معقل okos) oktalan, ostoba.

namaz (p. نماز) imádság.

namus (a. ناموس, gör. νόμος) becsület, tisztesség.

nārsä mi? valami; *bēr nārsä* valami; *šul nārsä* az a valami, az az izé; *bēr nārsäkāj äšejbez-me* eszünk-e valamicskét?

nāsixüt (a. نصيحت) tanács.

ni mi? *ni žäk?* *ni žäk tōra?* mi az ára? mennyibe kerül?

ničä hány; *ničä jäš* mennyi idős; *ničäncē* hanyadik; *ničäncē sāřat* hány óra?

nickék hogyan?

nigéz alap, fundamentum.

nik (a *ni*-nek rövidült dativusa) miért?

nindäj milyen, miféle?

nišläjem (*ni ešläjem*) mit csináljak?

nuráj nogaj tatár.

nužda (o. нужда) szükség, tűrés, szenvedés.

ó

oč röpülni.

očóra-, *očra-* = *káarakarše kil-*, találkozni.

očsöz olesó.

ožša- hasonlítani, hasonlónak lenni; *ožšau*, *ožšäs* érintkezés, hasonlóság; *ožšäšlé* hasonló.

ojä, *ejä* fészek.

ojäl szégyenkezni, húzódozni; *ojät*, *ejät* szemérem, szégyen; *ojätsez*, *jätsez* szemérmetlen, vakmerő.

óló nagy; *ólólek* nagyság.

ón liszt.

ónót- elfeledni.

ór- verni; *óros-* verekedni.

óstä, 'stä (p. استاد) mester, mestere valaminek.

ózón hosszú.

ö

öcön ért, miatt; névmások genitivusban állanak mellette: *minem öcön* én érettem.

öcönöcö harmadik; *öcönöcö kën* tegnapelőtt.

ěj ház; *ējädä* otthon, itthon; *ěj tubäse* a háztető; *ējlänház*asodni.

ějjärmä, *ējjärmä* forgószél.

ējjäran-, *ürän-* tanulni.

ökcä sarok.

ölös, *ölös* rész; *öctän ike ölös* kétharmad.

ör púp.

ör- ugatni, csaholni.

örök- megijedni, megriadni.

öst felső rész; *jär östéndä* a föld felett.

őšö- kihűlni; fagyni; megfagyni; *őšöp bét-* egészen átfázni, megdermedni.

öz- tépni, szakítani.

P

pādeša (p. پادشاه) király.

pak (p. پاک) tiszta.

par (o. паръ) parlag.

pānžšāmbā (p. پنجشنبه) csütörtök.

pāri (p. پری) szellem, boszorkány.

pēcān, p'cān széna.

pēlāš kopasz.

pēlmēn vagdalt hússal tömött apró gombóc.

pēš- főni, megérni; *pēšér-* főzni, megérlelni; *pēškāk* köpüszár.

pēt tetű.

pētčā a kelés magva.

pejala (p. پیاله) üveg.

pišlāk barázdabillegető.

piva (o. пиво) sör.

pumāla pemet.

R

rāhatlek (a. راحت) jókedv.

rāxmāt (a. رحمت) kegyelem; hála.

rāst, rast (p. راست) helyes, igaz.

rād, rāt (o. рядъ) sor; rend; -szor, -szer, -ször.

riza (a. رiza) megnyugvás, beleegyezés; *riza bul* megnyugodni, megelégedni, beleegyezni.

ruza (p. روزه) böjt.

S

sābaž (a. صباح) reggel; *sābaž wāhete* reggel.

sābak csutka, gyümölcs szára.

sābak (a. سبق) leczke; *sābak ūke-* leczkét venni, tanulni.

sāban eke; *sāban bōte* eke szarva.

sāber (a. صبر) türelem; *sāber it-* túrni, kitartani.

sadaka (a. صدقة) alamizsna.

sárat (a. ساعت) óra; *sárat bérü* egy óraker; *sárat bér cirek* egynegyed kettőre; *sárat járem fél kettőre*; *sáratta ec cirek* háromnegyed kettőre; *iké sárat két óra*; *iké járem sárat fél háromra*.

sájen mindannyiszor, valahányszor.

sájra- énekelni, szólni (madarakról).

sákal szakáll.

sákau pösze, selypítő.

sákla- őrizni, megtartani, betartani.

sálawat kupré (a. صلوات irgalom) a szívárvány, szószerint: az irgalom hídja.

sál- vetni, dobni, felereszteni (sólymot); építeni; *sáleş*- tettetni magát; *ulgängä sáleş*- holtnek tettetni magát.

sána- számlálni, megszámlálni.

sánat (o. сенатъ) tanács, tanácsos.

sándurac fülemile.

sányrrau siket.

sáre sárga, szürke.

sárek birka, juh.

sát- eladni; *sátüce* eladó; árus, kereskedő.

säu egészséges; *säulek* egészség.

säu- fejni.

säfar (a. سفر) utazás, hadjárat.

säke pad, lóca.

sändrä polcz az ajtó felett.

säu- szeretni; l. *sěj*-.

sélk-, *sélkét*- rázni, zökögtetni; *sélkén*- rázódni, lengeni, ingani.

sälägaj tiszta nyál.

sějér in.

sejer (a. سحر bűvészet) megrontás; *sejerce* vénasszony, ki étellel, itallal, vagy az embernek útjába tett megbabonázott tárggyal az embert meg tudja rontani. A tatárok különösen a cse-remisz és csuvas banyákat tartják ilyeneknek.

sej étel, ital, a mivel a vendéget megtisztelik; *sejla*- megvendégelni; *sejlan*- mulatni, vendégeskedni; *sejle* kedvelt, tisztelt.

sej- beleférni.

sejek híg.

sejer tehén.

sejercék seregély.

sekemsez, l. *sukemsez*.

senar kuzle félszemű.

sera sör.

seres- ragadni (mint a bojtorján).

serlan koldustetűféle növény.

sert hát; *kul sertę* a kézfej felső, szőrös fele.

setke vízhólyag.

sīdek vizelet.

sifon kis csap, a mit a kumiszos üveg dugójába lehet belesavarni.

sihsāmbā (p. ساشنبه) kedd.

sij- vizelni.

siják (*sējűk*); *ārka sijāgę* hátgerincz.

sijěl bőrkeményedés, tyúkszem.

sik- coire.

siker- ugrani; *sikert-* ugráltatni, ugratni.

siméz kővér; *simér-* meghízni.

sinnék lóistálló.

sīrāk gyér, ritka.

sórā- kérdezni, kérni; *sórāu* kérdés; *sórās-* kérdezősködni.

sěj-, költői: *sāu-* szeretni, becézgetni; *sējēn-*, *sējēn-* örvendezni, megörülni.

sējāk csont; *sējāksęz* csont nélkül való.

sęjlā- l. *sulā-*.

sęjōklu, *sęuklu* kedves, kedvében levő.

sēr- hajtani; *ęumer sēr-* élni.

sēt tej; *sętlę* tejes, jótejelő.

'stakan, *ęstakan* (o. стаканъ) pohár.

'stjęna (o. стїна) fal.

sū, *su* víz; *su'um* vizem; *sū čite* a víz partja, a víz melléke.

suāl (a. سؤال) kérdés.

suk- ütni, verni; *suęuš* harc, ütközet.

sukemsez, *ękemsez* kellemetlen.

suker, *sūker* vak; *suker tečkan* vakondok.

sul bal; *uŋdan sullan* jobbról balról; *sulǰaj* sutakeztű, sete; *sulǰajdan* balfelől.

sulu zab.

sulu, sulū szép.

suŋ után; későn; *suŋ kildé* későn jött; *suŋ, suŋǰa* mint névutó «után» értelemben ablativussal áll.

suz- kinyújtani.

sulä-, sejlä- mondani, beszélni; *suläš-, sejläš-* egymással beszélgetni.

suz szó; *özön suznen kescake* száz szónak is egy a vége.

šād (p. شان) vidám; *šädlek* jókedv.

šafak (a. شفق) az estének napnyugta utáni része.

šälkan répa.

šäreš vad.

šäb gyors, sebes.

šähär (p. شهر) város.

šełtälä- szidni.

šes- dagadni, puffadni; *šesäk* daganat, kelés.

šema sima.

šert csoroszlya.

šibǰač (or. цѣпъ) csép.

šikäl (a. شكل) alak, forma; *šikellä* alaku, mint; *ät šikellä*

mint a kutya.

šikmä vízszintes léczek a háztető vázán.

šimbä (p. شنبه) szombat.

šin (o. шина) keréka-broncs.

šir, čir betegség; *širlä, čirlä* beteg.

šulaj úgy; *šulajuk* és úgy, úgy.

šundaj olyan; *šundan, šunden* onnan.

šušenda itt.

t

täba serpenyő.

täba felé (dativussal).

täban talp; *täban äste* talp.

täbebcę (a. طبيب) orvos.

täbut (a. تابوت) koporsó.

täǰan támasztófa.

- târen* még, megint.
tâj kétéves csikó, csikó.
tâj- kisiklani, elcsúszni, eldőlni.
tâk- felfűzni, akasztani; pass. *târel-*
takder, taktür (a. تقديب) sors.
tâkmaq tréfás verzeset.
tâm- csepegni; *tâmég* csepp.
tâmar, tâmer ér.
tâmer gyökér.
tâna kétéves üsző.
tânâu orrlyuk; *börön tişegé*.
tâng- ismerni, megismerni; *tâneş-* ismerkedni, megismerkedni.
tây hajnal; *tây âtkanda* hajnalhasadtával.
tâp- lelmi, találni, szerezni, szülni; *tâbeş* lelet, találás, ki-találás; *tâbel-* találtatni; *tâpter-* megtaláltatni, feltaláltatni, rá-vezetni.
tâpker -szor, -szer, -ször; *niçâ tâpker* hányszor?
târ szük.
târa- fészülni; *târak* fésű.
târt- húzni, szívni; *tâmâké târt-* dohányozni.
tâş kő; *çâkma tâşe* tűzkő.
tâşak testis.
tâşla- dobni; *tâşlan-* rávetni magát, rárohanni; *tâşlaşter-*
çala- dobálni, dobálózni.
tâtar tatár; *tâtarça* tatár nyelv, tatárul.
tât íz, jó íz; *tâtle* édes.
tâu hegy.
tâwuk tyúk.
tâwuş hang.
tâz redv.
tâgärmâç kerék; *tâgärmâç teşe* küllő.
tâhârât (a. طهارت) mosakodás (az árnyékszéken).
tâkâ kos.
tâkâmukâ csigabiga.
tâm íz; *tâmlé, tâmné* édes, ízletes; *tâmséz* ízetlen.
tâmâké (o. табакъ) dohány.
tânkâ érezipénz.

tärüzä ablak.

tärtü rúd.

täžé (or. ТЯЖЪ) istráng.

tége az, amaz, az a bizonyos; *tégendä* ott, amott, amoda; *tégendän* onnan, amonnan.

těj-, *tij-* érinteni, hozzáérni, illetni, megilletni; *tėjš* illő, való, kell.

tějä- rakni, összerakni.

ték- varrni; *tégücé* varró, szabó; *téktér-* varratni.

tékü meredek.

tél nyelv; *sejer télé* páfrány; *télmüč* tolmács.

tälä- akarni, óhajtani; kérti; *täläk* vágy, óhajtás; *täläncé* koldus.

tälčü egy féreg, mely az állat bőre alatt daganatot okoz.

tälčék elitoris.

tärerä- támasztani, megtámasztani; *tärerät-* megtámasztatni.

täreré eleven; *tärerél-* feléledni.

tärsäk könyök.

těš fog; *těšé utmäs* foga nem metszi, nem képes; *těšlä-* harapni, rágni.

těz térd.

tězük trágya, bélsár.

tečan, *tečkan* egér.

tej- megállítani, visszatartani.

teŋ lélekzet; *teŋ äl-* lélekzetet venni.

teŋla- hallgatni, meghallgatni.

terma borona.

ternak köröm.

těš külső; *těška ček-* kimenni.

těšäu békó (kötélből).

tiđ (baskir) = *tiz* gyors, gyorsan; *tiđräk* gyorsabban.

tigänäk bojtortján.

tigéz egyforma, egyenlő, egyformán.

tijér, *buřáz tijeré* ádámcsutka.

tilé bolond, balga.

tímér, *tímär* vas.

tímräu sömörféle bőrbaj.

tin evet.

- tintäk* bolond.
tip- taposni, rúgni; *ájak tip-* tombolni, toporzékolni.
tir verejték; *tirlä-* izzadni.
tirän mély.
tiré, tiré bőr (= Haut).
tirgä- szidni.
tis- kilyukasztani; *tisék* lyuk, lyukas; *tisél-* kilyukasztódni, kilyukadni.
tiz, tiz (p. تيز) gyors, gyorsan; *tizuk* gyorsan.
tóják pata.
tökta- megállani; *tökta indé* megállj csak!
tölka vascsó a kerékagyban.
tór- állani, tartózkodni, lakni.
tórnä, terna daru.
töt- tartani, fogni; *coop. tótóš-*.
töz só; *tözlö* sós.
tözäk tör; *tözäkka tösör-* törbe ejteni.
töckör- tüszenni.
töjä teve.
tök szőr, pehely.
tökör- köpni; *tökörök* kiköpött nyál.
tölkö, tölké, telké róka.
tön éj; *järte tön* v. *tön urtäse* éjfél; *tönnä* éjjel, éjnek idején.
töp tő, fenék, alja vminek; *töpcék* a legutolsó gyermek, vakarcs.
törän ekevas.
törlö, törlé féle, fajta; sokféle; *törlö törlö* különféle.
tös szín; *töslö* színü.
tös mag, hely, alkalom, eset; *töstän suy* későn, elkésve.
tös délelőtti idő; *tös wäkete* u. az.
tös- esni; *tösör-* ejteni; *sözne iskä tösörermén* önre fogok gondolni, ön eszembe fog jutni.
tötön füst.
tözän- igazítgatni, szépíteni magát.
tubsa küszöb.
tur-, tü- születni; *tüjan iir* szülőföld.
turáj rét, mező.

turan testvér.

turəm, turum keréktalp.

turę, ture igaz, helyes, egyenes.

tuj lakodalom.

tuj- jóllakni, eltelni, megelégedni.

tuk jóllakott.

tuk a pajta közepe, a hol csépelnek.

tul- telni, megtelni; *tule* tele, teljesen.

tun suba, köpönyeg.

turâ- vagdalni, felaprítani.

turâj pacsirta.

tuzân por.

tubä tető, csúcs, a fej teteje; *tubä tákta* menyezet.

tubän alá, le; *tubängä* lefelé; *tubäncëlek* alázatosság.

tulä- fizetni, megfizetni, leróni.

tur főhely; *turgä ut* ülj (kerülj) a főhelyre, az asztalfőre.

turä bíró.

tus = *tös* hely.

tusäk ágy, derékalj.

tutkuj (o. terra) néni, leányzó.

u

uber, ūber boszorkány; *tön ūbere* éjjeli boszorkány.

uč tenyér, marok; *uč töbö* tenyér.

uj gondolat, tünődés, gond; *ujla-* gondolkozni, tünődni;

ujlat- gondolkozóba ejteni.

ujä- ébren lenni; *ujäu* éber; *ujäulek* éberség, eszesség;

ujät- ébresztteni, felébresztteni.

ujna-, una- játszani; *ujnäu, unäu* játék, játszás; *ujencëk* játékszer.

uk nyíl; *säban uę* ekegerenda.

ul, uęel fiú.

ulä- tutulni (kutyáról).

umârta méhkas.

uy jobb.

ujäj alkalmas, ügyes; *ujäjsez* kényelmetlen, alkalmatlan.

ujęan gyorseszű.

ur- aratni; *urak* aratás.

urám utca.

urén hely; *urném* helyem; *urénle* a kinek helye van;
urénsejz helytelen.

üres orsz.

urla- orozni, lopni.

urman erdő.

urt foghús.

urtá közép; *kén urtáse* dél; *urták* közös, közösségben levő;
urtáča középszerű.

usál rossz, gonosz; *usállék* gonoszság.

ut tűz.

utar az állatok nappali helyéül szolgáló állás.

uten, *ūten* fa (= Holz).

üter- ülni; *üter-* ültetni; *ütergala-* üldögelni; *üteryec* szék.

utlek jászol.

uz- elmúlni, haladni.

uu

ugét tanács, tanítás.

— *ugrán-* tanulni; *ugrát* tanítani, l. *éjrán-*, *ūrán-* stb.

ukén- bánkódni, búslakodni valamin, sajnálkozni, megbánni; *ukéndér-* bántani, búsítani.

uksez árva.

ul- meghalni; *ulém* halál; *ultér-*, *üter-* megölni.

ulän széna, fű.

ulät emberi és állati (különösen kutya) formában járó szellem, mely a járványokat és a ragályt okozza.

ulčä- mérni; *ulčät-* méretni.

up- csókolni, ölelni; *ubū* csók; *ubész-* csókolózni, ölelkezni.

upkä tüdő, harag.

uräčä szekéroidal.

ūrän- tanulni; *ūrät-* tanítani.

urďäk kacsá.

urlék padló alatti gerenda.

ursälän- nyugtalankodni, türelmetlenkedni.

us- nőni; *ustuur-* növeszteni, termelni.

ut epe.

ut- átmenni, áthaladni, elmulni, fogni (mint kés, fejsze).
utkän jel tavaly; *utä* keresztül, át; *utkän* éles, hegyes.
uz maga; *uzëm* magam stb.
uzöngé kengyel.

w

wardä (a. وَعَدَّة) haladék, határidő, kitűzött idő, ígélet.
 CSANÜSEV úr a *Täkmäk*-ban előforduló *wardä kujde* kifejezést
 így értelmezte: *suz birdé*, azaz «szavát adta».

wäket, wäket (a. وَقْت) idő.

wä (a. وَ) és.

winawat (o. ВИНОВАТЬ) bocsánat!

z

zaman (a. زَمَان) idő.

zängär kék, égszínkék.

zölöm (a. ظَلَم) zsarnokság, gonoszság, igazságtalanság.

zur (p. زور) nagy; *zurlek* nagyság.

ž

žan (p. جَان) lélek; *žaneš, žankaj* l. *janeš, jankaj* kedves,
 szerető.

žäwab (a. جَوَاب) felelet; *žäwab bir-* felelni, feleletet adni.

žékét l. *jégét*.

žij, jij forradás, var.

žilëm tögy.

žin (a. جِيْن) szellem. A falusi iskolás gyerekek a sor sze-
 rint negyvenedik gyereket *žin*-nek, vagy *päri*-nek tartják és sokat
 bosszantják.

žumra (a. جُمُعَة) péntek; *žumra kën* péntek.

žun, jun gyapjú.

PRÖHLE VILMOS.

Ismertetések és bírálatok.

Böszörményi Géza: Tanulmányok a magyar-ugor nyelvek összehasonlító jelentéstanához. I. rész. Assimilációs jelentésváltozások a Kalevalában. Budapest. Eggenberger. 1908.

E könyv az előszó szerint első kötete egy, a Kalevala különféle jelentésváltozásait tárgyalandó nagy munkának. E kötetben a Kalevala assimilációs jelentésváltozásait kapjuk, bevezetésül pedig a magyar jelentéstan irodalmának történeti átnézetét. A történeti áttekintés a jelentésváltozások vizsgálatának csiráit keresi a régi magyar nyelvészeknél. B. szerint valószínű, hogy az első magyar, bár öntudatlanul készített jelentéstanulmányi kísérlet SYLVESTER Gr.-ban veszett el, s bizonyítgatja, hogy SYLVESTER okvetlen írt a jelentésváltozásokról. Sejtése helyes, mert SYLVESTER csakugyan írt jelentéstanulmányt, de nem öntudatlanul. Mint sok egyébben, úgy ebben is jóval megelőzte kortársait s az utána következő grammatikusokat — egészen TELEKI JÓZSEF-ig. Kétségtelenül bizonyítja ezt a következő néhány sor az újtestamentumhoz csatolt elmékedések egyikében:

«Az olyan ighikről való tanufag / mellett nem tulaydon iegzifben vitetnek.»

«Minden ighé / minden befzid akarmi neluen / auag tulaydon iegzifben vitetik / auag nem. Tulaydon iegzifben vitetik az ighé mikoroñ el nem tauozik attul / az mit kiuáltkippen kell iegezni. Nem tulaydon iegzifben vitetik mikoroñ el tauozik attul / az mit kiuáltkippen kell vala iegezni.»

«Ez ighé es keñir mikoroñ tulaydon iegzifiben nem vitetik es / tulaydon az Sido nelwnek / tulaydon az magar nelwnek / erced nem az tulaydon iegzifiben / hanem az szoláfnak moggában mert véle szinte vg il mint az Sido nip. Egg keñeren vagok vele / azaz egg ilteñ. Keñeret attanak nêki / azaz / tifzitet honnan ilte legén. El vättik keñerit / azaz tifzitet mellből ilte volt.»

SYLVESTER fejtegetései több figyelmet érdemelnének, bírálatunk keretében azonban ezekre bővebben nem terjeszkedhetünk ki.

B. szerint az első magyar grammatikus, ki a jelentésváltozásokról szól, GELEJI KATONA ISTVÁN. Magyar Grammatikátskájának II. részében elítéli a *szörnyű szép, rettenetes jó, isszonyú édes* kifejezéseket, de miután belátja, hogy a nyelvet természetes fejlődésében megállítani nem lehet, belenyugszik, hogy «fzölljunk immár a bévoett fzkás szerint». Elveinek követője MIKOLAI HEGEDŰS JÁNOS, ki «A mennyei igazság tüzes oszlopá»-hoz írt utószavában körülbelül ugyanazokat mondja, a miket GELEJI. A harmadik grammatikus MEDGYESI PÁL, ki «Az egyházi tanácsrúl» írt könyvének előszavában nyelvtisztítási fejtegetései közben mondja el jelentéstani vonatkozású elveit.

Természetesen — mondja B. — nem rendszeres jelentéstani fejtegetések ezek, hanem jelentéstani és synonymikai megfigyelések, melyek «mennyeségileg is aránylagosan jelentékeny részét képezik az egyes írók nyelvészeti megfigyeléseinek». (18. l.) «S ha lehet a Corp. Gr. egyes íróinak idejét mult, rendszertelen (?) feljegyzései közt kutatva, hangtanról, alaktanról beszélni» (19. l.), lehet jelentéstánról is, a nélkül, hogy korukban lett volna rendszeres jelentéstán.

Jelentéstani megfigyeléseket keresgélve, tovább vizsgálja a grammatikákat: a VERSEGI Neuverfasste ungarische Sprachlehre, a Debreczeni Grammatika szófejtéseit, JANKOVICH Magyar Szó Nemzés ét, az Ó- és új magyar vagy: Rövid értekezés., Mondolat-, Feleletét, végül TELEKI JÓZSEF «A magyar nyelvnek tökéletesítése. Új szavak és új szóllásmódok által» cz. munkájának egyes fejezeit. Ez utóbbi már nem éri be a szófejtéssel; a szó jelentésének változásában törvényszerűséget keres, szeretné megállapítani e változások rendszerét, megírni azok elméletét, a mi azonban nem sikerül neki, s vizsgálatának egyetlen positiv eredménye, hogy e változásokban felismeri a lélek megnyilatkozását.

GYARMATHI megfigyelései után áttér az újabbkori nyelvészek (HUNFALVY, LUGOSSY, BALLAGI MÓR, SIMONYI, HALÁSZ) jelentéstani tanulmányaira, végül a WUNDT rendszerét ismerteti GOMBOCZ Z. «Nyelvtörténet és lélektan» cz. munkája alapján.

A jelentésváltozások vizsgálatának így összeállított kronológikus sorrendje kétségtelenül tanulságos. Megtudjuk belőle, hogy a grammatikusok érdeklődését mindig foglalkoztatta a szavak jelentésének fejlődése, változása, hogy már régen megpróbálták e változásokat magyarázni, rendszerezni, de elméletükben történeti fejlődést észrevenni nem lehet. Csak azt tartjuk e részben feltűnőnek, hogy az immár két éve megjelent két rendszeres jelentéstani tanulmányt (SZOLÁRÉT, SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁNDÉT, I. NYF.) nem ismeri (v. ö. 18. l., «melyeknek még ma is híjával vagyunk») vagy szándékosan mellőzi, pedig ezek tanul-

mányozása után alighanem rendszerebb s áttekinthetőbb lett volna a II. rész.

A II. rész, «Assimilációs jelentésváltozások a Kalevalában (összehasonlítva a magyar nyelv hasonló tüneményeivel)» a Kalevala asszimilációs jelentésváltozásait vizsgálja s e változásokat BÖHM K. lélektani fejtegetései alapján magyarázza, rendszerezi. A WUNDT-GOMBOCZ-féle műszókat kerüli, mert «egy magyar filozófiai rendszer műszóit» akarja használni — a minek aztán az a következménye, hogy nagy körülírásokkal s mégsem világosan fejezi ki azt — a mit az említett műszókkal röviden s érthetően lehet kifejezni. Így a helyett, hogy állandó, uralkodó jegyű jelentésváltozás, azt mondja: jelentésváltozások, «melyeknél a szóképek eredetileg megfelelő fogalomnak a néplélek előtt legfontosabb tényezője nem változott meg», stb. E meghatározás után vizsgálja az emberi testrészek, állati testrészek, növényi testrészek neveinek jelentésváltozásait s igéri a cselekvések asszimilációs jelentésváltozásait — mely utóbbi azonban e kötetből — nem tudni, mi okból, kimaradt. A vizsgált szavak jelentésváltozásait összehasonlítja, nem a magyar nyelv hasonló tüneményeivel, hanem csak a BARNA-féle fordítás megfelelő helyeivel (v. ö. 62, 62, 64, 70, 80. stb. stb. ll.). A BARNA-féle fordítás használatának eredménye aztán az, hogy összehasonlító vizsgálata teljesen negatív eredményű. A *pää* 'fő' jelentésváltozásaira felhozott 17 példa közül pl. csak egyetlenegy esetben van a magyarban is hasonló jelentésváltozás, a *kainalo* 'hónalj', *käsi* 'kéz' jelentésváltozásainak nincs magyar megfelelőjük. Sokkal jobb lett volna, ha a BARNA-féle fordítás helyett magyar analógiákat keres; s valamint azt nem tudtam megérteni, hogy miért használja a BARNA-féle fordítást, egyáltalán fordítást, nem tudtam megérteni azt sem, hogy összehasonlító jelentéstanulmányhoz miért választotta a Kalevalát. A Kalevalában a finn nyelvnek nincs meg az egész szókincse, az egyes szavaknak nincs meg minden jelentése. Csak akkor végzett volna érdemes munkát, ha a finn nyelv egész szókincsére kiterjeszkedett volna, a szavaknak csak a Kalevalában előforduló jelentésváltozásait természetesen szintén figyelembe véve.

Nagy hibája a II. résznek az is, hogy nincs benne semmi rendszer, semmi felosztás; általános mondani valóit ott mondja el, a hol eszébe jut. Azt hiszem, a NyF.-ben megjelent két rendszeres jelentéstanulmány ismerete után e rész másképpen alakult volna.

Végül néhány nagyon kellemetlen tapasztalatunkat mondjuk itt el. Szerző szerint a magyar szövegben csak három hiba van (v. ö. Javitandók. 129a.), a finn szövegben pedig nincs egy sem. Úgy futtában mintegy harmincz hibát számoltam össze a finn idézetekben

(pl. a 123. lapon van négy hiba). Finn névszók nominativusa, igék infinitivusa helyett mindig a tőalakot idézi — de kötőjel nélkül — mintha valóban nom., illetőleg infinitivusi alaknak tartaná az idézett tőalakokat (pl. *selällise* = nyílt tengeren levő, 72. l. *varrastele* = láb-újjhegyen állani, 91. l. stb., stb.). Ha BARNA F. a szöveget teljesen félreérti, ő változatlanul idézi az illető ros-z fordítást, pl. *Viikon päästä viimeistäkin* = A hétnek a végső fejen. 65. l., 106. l. Sőt meg is magyarázza, hogy miért kell ezt így fordítani: «*Viikon päästä* tulajdonképen csak *hétnek fejen*, végén, mivel pedig ilyen gondolkozás mellett a hétnek két vége van, szükséges volt a *viimeistäkin*, legutolsó, legvégső appositio, mivel, mint különben is láttuk, a *pää* szó nem csak vége, de eleje megjelölésére is használatos.» (65. l.) Hogy magyarázatát elhigyük, hivatkozik SZINNYEIRE is. («A fej szónak ezt a «szerepét» a finn nyelvben közölte SZINNYEI már a Budenz-Albumban, a Kalevalára való hivatkozás nélkül.» 65. l. jegyzet.) Csakugyan közölte, de a helyes szerepét: «*Viikon päästä* = egy hét mulva.» Vagyis a fenti sor helyes értelme: «legkésőbb egy hét mulva.» Asszimilációs jelentésváltozásról ez esetben nincs is szó. Ha a Kalevala három szóból álló verssorának a BARNA-féle fordítás megfelelő sorában három szó felel meg, B. azt a három szót idézi, a jelentésre való tekintet nélkül. «*Kuoren rasvalla rakenti*» = «Héjját kívül hájjal.» Pedig e sor értelme: «Héjját hájjal megkente.»

Mindezek mellett tekintetbe véve avult szóegyeztetéseit, rengeteg apró botlásait, a teljesen érthetetlen francia cím lapot, az összehasonlító nyelvészetnek nincs oka örülni a B. összehasonlító jelentéstanulmányainak.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Irodalom.

ASBÓTH OSZKÁR. A $j > gy$ változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban. (= Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XX. k. 10. sz.) Budapest, M. T. Akadémia, 1908. — Ára 1 kor. 20 f.

— — Die Rellexe von e a in den slavischen Lehnwörtern der ungarischen Sprache. (Különnyomat a Jagić-Festschriftből. Berlin, 1908.)

Nyelvészeti Füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. — 51. BATTÁ BÉLA. A melléknévi mondatok népies használata. — 52. VASS JÁNOS. Fejezetek a népnyelv mondattanából. — 53. DÉNES SZILÁRD. Kossuth Lajos a szónok. — Budapest, Athenæum. Árú 1—1 kor.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN. A XVI. századbéli nyomtatványok e -jelölései. Budapest, 1908. (Különnyomat a NyK.-ből.)

Finnisch-Ugrische Forschungen. Bd. VI. Heft 2-3. (KROHN KAARLE. Lappische Beiträge zur germanischen mythologie. — ÄIMÄ FRANS. Die hypothese von einem postkonsonantischen wechsel $k \sim \gamma$, $t \sim \delta$, $p \sim \beta$ im urlappischen. — PAASONEN H. Über den ursprünglichen anlaut des finnischen demonstrativpronomens *se*. — Ua. Streitige etymologien. 2. Mord. *tši*, *ši* «sonne; tag»; 3. Fi. *ota* «aculeus, cuspis». — SETÄLÄ E. N. Beiträge zur finnisch-ugrischen wortkunde. 8. Fi. *koskelo* «mergus». — Anzeiger. Heft 1—3. KARJALAINEN K. F. Literatur über das ostjakische und die ostjaken. — Mitteilungen.)

MELICH JÁNOS. Az «Orthographia Vngarica» és a magyar helyesírás. Budapest, 1908. (= A M. Nyelvtud. Társaság Kiadv. 8. sz.)

— — Die Namen der Wochentage im Slavischen. (Különnyomat a Jagić-Festschrift-ből. Berlin, 1908.)

Suomalais ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-ougrienne. XXIV. (RAMSTEDT: Über die Zahlwörter der altaischen sprachen. — Ua. Über den ursprung der sog. Jenisej-ostjaken. — Tanulmányutakról szóló jelentések.)

NEUHAUS JOHANNES. Kleine finnische Sprachlehre. Heidelberg, 1908.

SZILY KÁLMÁN. A magyar nyelvújítás szótára. II. rész. Budapest, 1908. Hornyánszky.

PAASONEN H. Zur frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indoeuropäischen sprachen. (Különnyomat a Finnisch-ugrische Forschungen VII. kötetéből.)

— — Csuvas szójegyzék. (Különnyomat a NyK. XXXVII—XXXVIII. kötetéből.) Budapest, 1908. M. T. Akadémia. Ára 4 kor.

TUNKELÓ E. A. Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apu-gloosana. Helsinki, 1908. (= Suom. Kirj. Seuran Toim. 120. osa).

Hibaigazítás.

A 198. lapon a 17. és a 18. ábra aláírása fölcserélendő.

A M. Tud. Akadémia kiadásában megjelentek:

Asbóth Oszkár dr. A hangsúly a szláv nyelvekben	1.60
Bálint Gábor. Jelentése Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet: 5 khálymík dana hangjegye	—40
— Kazáni-tatár nyelv tanulmányok. 3 füzet. Egy-egy füzet	2.—
Ballagi Mór. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr	—40
— Baronyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai	—20
— Nyelvünk újabb fejlődése	—40
Brassai Sámuel. A magyar bővített mondat	—60
— A mondat dualismusa	1.20
— A neo- és palaeológia ügyében	—60
— Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius szatiráinak magyarázóí után	—80
— Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra	—80
— Szörend és accentus	—80
Budenz József. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről	—30
— Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana. Három füzet	4.80
— Egy kis viszhang Vámbéry Armin úr válaszára, vagyis «A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet» czimű II. értekezésére	—40
— Erdei- és hegyi-cseremiszt szótár. (Vocabularium cseremissicum utriusque dialecti.) Főleg Reguly cseremiszt szógyűjteményéből és az Ujtestamentom cseremiszt fordításából	—
— Magyar-ugor összehasonlító szótár. (Lexicon Linguae Hungaricae cum Linguis Ugricis comparatae.) 3., 4. és 5. füzet. Egy-egy füzet	2.—
— Moksa- és erza-mordvin nyelvtan	1.—
— Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelv hasonlítása	—20
Fábian István. Finn nyelvtan	1.—
Finály Henrik. A beszerczei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat készített hozzá	4.—
— Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez	—40
Gedeon Alajos dr. Az alsó-metenzefi német nyelvjárás hangtana	1.50
Genetz Arwid dr. Orosz-lapp utazásomból	—40
Goldziher Ignác dr. A buddhismus hatása az iszlámra	—80
— A muhammedán jogtudomány eredetéről	—20
— A nemzetiségi kérdés az araboknál	—60
— A pogány arabok költészetének hagyománya	1.20
— A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval	1.—
— Jelentés a M. T. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdaviszonyokra keleten	—40
— Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben	—80
Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv V: Népköltési gyűjtemény a pite lappmark arjepluogi egyházkerületéből. Gyűjtötte s magyar fordítással, jegyzetekkel ellátta	6.—
— Svéd-lapp nyelv VI: Pite lappmarki szótár és nyelvtan. Rövid karesuandói lapp szöveggyűjtekkel	3.20
Hunfalvy Pál. A kondai vogul nyelv. A Popov G. fordításának alapján	6.—
— A Kún- vagy Petrarca-codex és a kúnok	—60
— A M. T. Akadémia és a szuómi irodalmi társaság	—40
— A számlálás módja és az év hónapjai	—40
— Az orientálistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről	—30
Imre Sándor. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve	1.20
Joannovics György. Az ik-es igékről	—80
— Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez	—60
— Ertsük meg egymást. (A neológia és orthológia ügyében)	—60
— Szörendi tanulmányok I. rész	—60
— Ugyanaz II. rész	—80
Kazinczy Ferencz levelezései. Közzéteszi dr. Váczy János I—XV. köt.: 1763—1818-ig. Minden kötet ára 10 korona. A II. kötet	12.—
Kégl Sándor dr. A perzsa népdal	—90
— Tanulmányok az ujabbkori perzsa irodalom történetéből	3.—
Kunos Ignác dr. Három karagöz-játék	2.—
— Kis-Azsia török dialektusairól	—90
— Naszreddin Hodsa tréfái. Török (kis-ázsiai) szövegét gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta	3.—
— Oszmán-török népköltési gyűjtemény. Két kötet	10.20
— és Munkácsi Bernát dr. A belviszonyragok használata a magyarban	1.—

Gróf Kuun Géza. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről	—80
— A sémi magánhangzókról	—75
— Adatok Krim történetéhez	—40
— Codex Cumanicus, Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum primum ex integro edidit, prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit	10.—
Lindenschmidt, Mihály. A verbászi német nyelvjárás	—90
Lugossy József. Hangrendi párhuzam ezer példában	—20
Mayr Aurél dr. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben	—20
— Az úgynevezett lány aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben	1.20
Melich János. A gyöngyösi latin-magyar szótár-töredék. Veress Ignác másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta	5.—
— Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai. (A középfrank nyelvjárás térképével)	1.20
— A brassói latin-magyar szótár-töredék	—60
Molnár Albert. (Szenci-) naplója, levelezése és irományai. Jegyzetekkel ellátta Dézsi Lajos, Hasonmással	9.—
Munkácsi Bernát. Árja- és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. kötet: Magyar szójegyzék s bevezetésül: A kérdés története	12.—
— Budenz József emlékezete	1.20
— Vogul népköltési gyűjtemény. I. kötet: Regék és énekek a világ teremtéséről. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	3.—
Kiegészítő füzet	6.—
II. kötet: Istenek hősi énekei, regéi és idező igéi. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
III. kötet: Medveénekek. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	10.—
IV. kötet: Életképek. Sorsénekek, vitezi énekek, medvetünnepi színjátékok, állaténekek, mesék, találós mesék, néprajzi apróságok, földrajzi névjegyzék. Első füzet. Vogul szövegek és fordításaik. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján	8.—
— Votják népköltészeti hagyományok	4.—
— Votják szótár. 4 füzet	16.—
Nyelvemlékek. Régi magyar — Kiadta a M. T. Társaság IV. kötet. Első osztály: Guary-codex	2.—
Második osztály: Egyházi vegyes könyv. (Winkler-codex)	3.—
V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Saját alá rendezte és kinyomatta Toldy Ferencz. A kész nyomtatványt az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf György	12.—
Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Aron. Közzéteszi Volf György. Tartalma:	
I. kötet: Bécsi-codex. — Münchener-codex	4.—
II. kötet: Veszprémi-codex. — Peer-codex. — Winkler-codex. — Sándor-codex. — Gyöngyösi-codex. — Thewrewk-codex. — Kriza-codex. — Bod-codex	4.—
III. kötet: Nagyszombati-codex. — Szent-Domokos-codex. — Virginia-codex. — Közzéteszik: Komáromi L. és Király Pál	4.—
IV. és V. kötet: Érly-codex. Egy-egy kötet	4.—
VI. kötet: Tihanyi-codex. — Kazinczy-codex. — Horvát-codex	4.—
VII. kötet: Ehrenfeld-codex. — Simor-codex. — Cornides-codex. — Szent-Krisztina élete. — Vitkovics-codex. — Lányi-codex	4.—
VIII. kötet: Szent Margit élete. — Példák könyve. — Könyvecske a szent apostoloknak méltóságáról. — Apor-codex. — Kulcsár-codex	4.—
IX. és X. kötet: Érsekújvári-codex. Egy-egy kötet	4.—
XI. kötet: Debreczeni-codex. — Gömöri-codex	4.—
XII. kötet: Döbrentei-codex. — Teleki-codex	4.—
XIII. kötet: Festetics-codex. — Pozsonyi-codex. — Keszthelyi-codex. Miskolczi-töredék	4.—
XIV. kötet: Lobkovitz-codex. — Batthyányi-codex. — Cseh-codex	4.—

Megrendelhetők a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában

Budapest, V., Akadémia-utca 2. sz.